

**A KULTÚRPOLITIKA HATÁSA NYÍREGYHÁZA KÖZÉPFOKÚ ISKOLAI
KÖNYVTÁRAIRA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Multidiszciplináris bölcsészettudományok tudományágban

Írta: Dr. Szerafinné Szabolcsi Ágnes okleveles könyvtáros

Készült a Debreceni Egyetem Multidiszciplináris bölcsészettudományok doktori iskolája
(történelem programja) keretében

Témavezető: Dr. Tímár Lajos
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. Orosz István
tagok: Dr. Takács Péter.....
Dr. Oláh József.....

A doktori szigorlat időpontja: 2003.

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200..... .

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	7
1.1. A dolgozat témája	7
1.2. A disszertáció felépítésének elvei, szerkezete	9
1.3. Hipotézisek	11
	12
2. A Horthy-korszak kultúrpolitikái	
2.1. Klebelsberg Kunó kultúrpolitikája	12
2.1.1. Klebelsberg Kunó könyvtárpolitikai elgondolásai	17
2.2. Kornis Gyula közoktatáspolitikai nézetei	21
2.3. Hóman Bálint kultúrpolitikája	28
2.3.1. Hóman Bálint a könyvtárpolitikai nézetei	32
	38
3. Ifjúsági könyvtárak az oktatás-nevelés szolgálatában	
3.1. Az ifjúsági könyvtárak történeti előzményei	38
3.2. A NIKIB létrejötte, az IKIB tevékenysége	40
3.3. Az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács és a könyvjegyzékek	42
4. Szabolcs vármegye és Nyíregyháza kulturális élete, művelődési helyzete a két világháború között	49
4.1. Nyíregyháza a számok tükrében	49
4.2. Nyíregyháza könyvtárai az 1930-as években	55
4.3. Nyíregyháza közoktatási helyzete	66
4.4. A nyíregyházi tanulók társadalma	69
	85
5. Nyíregyházi középfokú iskolák és könyvtáraik	
5.1. Fiúgimnázium	85
5.1.1. Királyi Katolikus Főgimnázium könyvtára	85
5.2. Leánygimnázium	91
5.2.1. Ágostai hitvallású evangélikus leánygimnázium könyvtára	91
5.3. Reálgimnázium	96
5.3.1. Ágostai hitvallású Kossuth L. Reálgimnázium	96
5.4. Leánylíceum	108
5.4.1. Angolkisasszonyok Római Katolikus leánylíceum	108
5.5. Középfokú szakiskolák	111

5.5.1. Városi Felsőkereskedelmi iskola	111
5.5.2. Angolkisasszonyok Római katolikus női felsőkereskedelmi iskola	120
5.5.3. Állami Elemi Tanítóképző Intézet	127
5.5.4. Kálvineum tanítóképző intézet	131
5.6. Polgári iskolák	133
5.6.1. Községi Jókai Mór polgári fiúiskola.	133
5.6.2. Községi polgári leányiskola	137
5.6.3. Leánykálvineum polgári iskolája	141
6. Összegzés	145
Hivatkozások jegyzéke	149
Rövidítések jegyzéke	169
Források és irodalom	170
Levéltári források, dolgozatok	170
Felhasznált irodalom	171
Summary	178
Resümee	180
Bibliográfia	182
Mellékletek	188
Mellékletek jegyzéke	189

*„Ment-e A könyvek által a világ elébb?”
(Vörösmarty Mihály: Gondolatok a könyvtárban, 1844)*

1. Bevezetés

1.1. A dolgozat témája

Az értekezésem témájának kiválasztásában fontos előzmény 1994, amikor Nemzetközi kapcsolatok szakon posztgraduális képzés keretén belül diplomamunkámat „Magyarország nemzetközi tudományos-kulturális kapcsolatai gróf Klebelsberg Kunó tevékenysége tükrében (1921-1931)” címmel elkészítettem. A feldolgozás során kirajzolódott előttem a két világháború közötti Magyarország, megismertem a korszak két jelentős kultúrpolitikusát: gróf Klebelsberg Kunót és Hóman Bálintot. Szerteágazó tevékenységük közül a könyvtárügy helyzetére terelődött figyelmem, hisz napi oktató munkámban tapasztaltam azt, hogy a hazai szakirodalom kevésbé foglalkozott a korszakkal ebből a szempontból. A Klebelsberg és Hóman munkásságát kutató tanulmányokból hiányoznak a könyvtárpolitikai elgondolások és azok iskolai könyvtári hatásainak vizsgálata. A nagy népiskolaépítési akció mellett a népkönyvtárak újrászervezése a bőséges szakirodalmi anyagból megismerhető, de a középfokú iskolai könyvtárak állománygyarapítását szabályozó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium előírásainak, jegyzékeinek helyi, konkrét könyvtárakat érintő vizsgálatai kimaradtak a kutatásokból. Érdeklődésem ezek után szűkebb lakóhelyem könyvtártörténete felé irányult. Ez az időszak egybeesett a megye könyvtárosaiban is megfogalmazódott szándékkal, miszerint el kell készíteni a megye könyvtártörténeti monográfiáját. A munka megkezdődött, s 2004. decemberében megjelent a „Fejezetek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtártörténetéből” c. mű 1. kötete. A különböző típusú könyvtárak történeti feldolgozása a következő kötet részeként 2005-ben fog megjelenni Futaky László ny. igazgató-helyettes szerkesztésében, Gerő Gyula lektorálásával. A középfokú iskolai könyvtárakat bemutató fejezettel ehhez a munkához szeretnék jómagam is hozzájárulni.

Disszertációmban arra keresem a választ, hogy milyen lehetősége volt a két világháború közötti középfokú iskolai könyvtáraknak a műveltebb ifjúság nevelésére. A hazai és a külföldi kutatások egyaránt bizonyították, hogy a könyves környezet, a könyvtárak használata hatással van az emberek olvasási kultúrájának, műveltségének, ízlésének, politikai gondolkodásának, az életvitel magasabb fokának kialakításában. Különösen fontos a fejlődő, középiskolai korú tanulók kulturális igény szintjének formálása a megfelelő olvasmányokon keresztül, jó pedagógus segítségével.

Kutatásom iránya ezért a középfokú iskolák könyvtárai, könyvtárosai és tanulóira fordult. Kíváncsi voltam, hogy a korszak hivatalos könyvtárpolitikai szelleme, előírásai hogyan épültek be a mindennapi ifjúsági könyvtári állománygyarapítási munkába, milyen

gyűjtemények álltak a tanárok és a diákok rendelkezésére. Érdekelt az is, hogy milyen könyveket, lexikonokat, oktatási segédkönyveket vásároltak, milyen szépirodalmi művek kerültek a polcokra? Tudtak-e időszaki kiadványokat beszerezni a könyvtárak, miket olvashattak ezek közül a korabeli tanárok és diákok? Kíváncsi voltam arra is, hogy volt-e igényes, szakmailag értékelhető könyvtárosi munka, megvalósult-e az állomány szakszerű feltárása, elhelyezése? Különösen érdekesnek találtam a könyvtárak támogatóinak körét, akik elősegítették a gazdagabb állomány kialakítását, a korszerűbb oktatási módszerek szakkönyveken keresztül történő terjesztését.

A téma feldolgozásához át kellett tekinteni a kor hazai és helyismereti szakirodalmát. Az irodalomkutatás során az egykorú írásokon kívül a korszakot tárgyaló monográfiák, szintézisek, tanulmányok nyomtatott és elektronikus megjelenésű formái összegyűjtésére törekedtem szisztematikus irodalomkeresés és „hólabda” módszer alkalmazásával.

A dolgozat készítésénél különösen nagy segítséget jelentettek számomra a korszak társadalom-, művelődés-, valamint könyvtártörténettel foglalkozó, és Nyíregyháza történetét feldolgozó, összefoglaló monográfiák. A gazdag irodalom alapján törekedtem az előítéletek nélküli véleményalkotásra. Nehézséget jelentett a korszakot érintő iratok részleges pusztulása.

A dolgozatom témájához szorosabban kapcsolódó irodalom meglehetősen hézagos, annak ellenére, hogy néhány kiváló résztanulmány született. Szükségesnek látszik tehát a korszak meghatározó középfokú iskoláinak könyvtártörténeti vizsgálata, hisz ilyen munka még nem készült, hézagpótló a város könyvtártörténeti kutatásában.

1.2. A disszertáció felépítésének elvei, szerkezete

A felvetett kutatási csomópontok tárgyalása 6 fejezet keretén belül történik. A bevezetés után a korszak két meghatározó vallás- és közoktatásügyi minisztere, Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint kultúrpolitikai és könyvtárakat érintő gondolatait, intézkedéseit mutatom be. Kornis Gyula közoktatáspolitikai nézetei kapcsán áttekintettem a hazai középfokú iskolák rendszerét. A következő, 3. fejezetben az iskolai könyvtárak hazai kialakulásáról és elterjedéséről írtam. Ezután kiemelten kezeltem a Hivatalos Közlönyben közzétett könyvjegyzékeket, melyek megszabták a könyvtárak számára beszerezhető és beszerzendő művek körét. A negyedik fejezetben szűkebb lakóhelyem kulturális, művelődési viszonyainak ismertetése következik. Statisztikai adatok segítségével bemutattam Nyíregyházát, a város könyvtári ellátottságát, a település közoktatási rendszerét, valamint a tanulók társadalmi összetételét. Sorra vettem a korszak legjelentősebbnek tartott 11 középfokú iskolai könyvtárának fejlődését. A különböző típusú, fiúk és lányok részére létrehozott intézmények az oktatási rendszerben elfoglalt helyük szerint következnek egymás után. Az egyes iskolák történeti előzményeinek bemutatása után megvizsgáltam az ifjúsági és tanári könyvtárak állományának alakulását, a vásárlások és adományok körülményeit, az elhelyezés, az állománygyarapítás szempontjait, a dokumentumtípusok megoszlását, a könyvtárhasználat sajátosságait, a könyvtárőrök munkáját. Az egyes iskolai könyvtárak bemutatása után összegző összehasonlítás következik a 11 vizsgált iskola könyvtári sajátosságairól. Így kirajzolódik előttünk a nyíregyházi középfokú iskolák könyvtárainak helyzete, jellemzői, eredményei, s megfigyelhetjük, hogyan valósult meg a korszakra jellemző könyvtárpolitikai irány a kiválasztott oktatási intézmények könyvtárai működése tükrében. Az egyes iskolák összehasonlításánál nehézséget okozott az adatok közlésének ideiglenes szüneteltetése, gyakori mellőzése, következetlensége.

A dolgozat során céлом volt Klebelsberg és Hóman könyvtárpolitikájának részletesebb bemutatása a saját közleményeik, beszédeik, cikkeik alapján. Céлом volt továbbá, szülővárosom könyvtártörténeti kutatásához csatlakozva, feltárni a középfokú iskolai könyvtárak helyzetét a két világháború között, ezzel hozzájárulni egy árnyaltabb korszak kialakításához. Az ifjúsági könyvtárak kérdéskörét gyakran nehezen hozzáférhető egykorú írások alapján mutattam be. Az egyes iskolai könyvtárak esetében az iskolai értesítők és korabeli iratok bizonyultak adatforrásoknak. A szerteágazó szakirodalom összegyűjtését retrospektív és kurrens bibliográfiák nyomtatott és elektronikus változatai alapján folytattam.

Levéltári kutatásokat a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárában, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, az Evangélikus Levéltárban, a Hajdú-Bihar

Megyei Önkormányzat Levéltárában, a Tiszántúli Egyházkerület Református Levéltárában végeztem, ahol a vizsgált korszak iskolai értesítői, egykorú helytörténeti monográfiák, alispáni jelentések egyházkerületi jegyzőkönyvek, tanfelügyelői jelentések álltak rendelkezésemre. Gyűjtést végeztem jelentős könyvtári gyűjteményekben: az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ Könyvtártudományi Szakkönyvtárában (ma Könyvtári Intézet), a Debreceni Egyetem Központi Könyvtárában, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban, a Nyíregyházi Főiskola Szakirodalmi és Információs Központ és Könyvtárban, a Tiszántúli Református Egyházkerület és Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárában, valamint jelentősebb hazai könyvtárak elektronikus katalógusaiban (pl.: www.mta.hu, www.oszk.hu, www.opkm.hu).

Folyóiratrepertóriumok segítették elő a helyi vonatkozású cikkek fellelését: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) Sajtóbibliográfiája 1845-2000. (2002.), Szabolcsi Tanító 1922-1944., Repertórium (1987.)

A disszertáció függelékébe a további tájékozódás megkönnyítéséhez a dolgozatban fel nem használt, de a témához kapcsolódó irodalom közlését hasznosnak találtam, válogató jelleggel. Disszertációmat a korszak iránt érdeklődő történészek, könyvtárosok, helytörténeti kutatók, a művelődéstörténet oktatói és hallgatói számára készítettem, amelyre támaszkodva további kutatások, vizsgálatok folytathatók. Munkámmal számos nehezen hozzáférhető dokumentum elérhetővé vált, kínálva ezzel az összehasonlítások, elemzések lehetőségét más települések korabeli könyvtáraival.

1.3. Hipotézisek

1. Disszertációmban arra keresem a választ, hogy a két világháború közötti Magyarország meghatározó kultúrpolitikusai milyen szerepet szántak a könyvtáraknak a művelődési hátrányok leküzdésében, a kulturális értékek áthagyományozásában.
2. Vizsgálom azt, hogy hogyan történt a Horthy-korszakban a középfokú iskolai könyvtárak állománygyarapítása.
3. Vizsgálom továbbá, hogy milyen társadalmi rétegek művelődési lehetőségeit bővítette a nyíregyházi iskolai könyvtárak működése.
4. Hogyan épült be a mindennapi pedagógiai gyakorlatba a könyvtárak használata, a könyvtárosok munkája?
Kihasználták-e a könyvtári gyűjtemények által kínált kulturális lehetőségeket?
5. Hozzájárultak-e az iskolai könyvtárak a tanulók, a város kulturális színvonalának emeléséhez?

2. A Horthy-korszak kultúrpolitikusi

2.1. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrpolitikája

Gróf Klebelsberg Kunó a Pedagógiai Lexikon summás megállapítása szerint „sovinizmust, antiszemitizmust hirdetett”. „Kultúrpolitikai koncepcióját neonacionalizmusnak nevezte, amely ... a haladó törekvésekkel szembeforduló ideológia” volt.¹

Klebelsberg Kunó 1875. november 23-án született az Arad megyei Magyarpécskán. Családja apai ágon Tirolból származott, ősi fészük Thumburg vára volt. Az anyai ág magyar, édesanyja Felsőeőri és Alsóeőri Farkas Aranka volt. Középiskoláit a ciszterciták székesfehérvári gimnáziumában járta, ezután jogot hallgatott a budapesti, müncheni és berlini egyetemen, majd államtudományi tanulmányokat folytatott a párizsi Sorbonne-on. Ezek az évek lehetővé tették számára a német kultúrpolitika megismerését. Közeli barátságba került a berlini egyetemen a későbbi kultúrpolitikus Beckerrel.

1898-ban, miután a budapesti egyetem a jog- és államtudományok doktorává avatta, a miniszterelnökségen vállalt állást, eleinte mint fogalmazó. Később osztálytanácsosként, már Tisza István gróf első miniszterelnöksége alatt a külügyi és a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozott 1914-ig. Ekkor politikai államtitkárrá nevezték ki a kultuszminisztériumba, ahol részt vett a közoktatás újraszervezésében és a Konstantinápolyi Magyar Intézet megszervezésében.

1916-ban visszakerült a miniszterelnökségre Tisza István politikai államtitkáráként. A kolozsvári II. kerület országgyűlési képviselőjévé választották. Tisza bukása után ő is lemondott, s a háború alatt rokkant- és hadigondozással foglalkozott. Részt vett a Nemzeti Egyesülés Pártjának megteremtésében, ezért a forradalmi korszakban az üldözések elől vidéken rejtőzött. 1920-ban a soproni kerület képviselője lett, majd e pártból kilépve a disszidens-csoport élén állt. 1921-ben a II. Bethlen-kormányban belügyminiszter lett, és felkérték a választójogi törvény kidolgozására. Ez a poszt nem volt az a szintér, amely igazán az ő képességeihez mérhető lett volna, ezért 1922 júniusában megvált a belügyminiszteri poszttól, és vallás- és közoktatásügyi miniszter lett. Végre arra a helyre került, ahol úgy érezte, szerepe lehet a nemzeti kultúra felvirágoztatásában.

Az igazságtalannak érzett trianoni döntés következtében a kultúra volt az a szinte stratégiai fontosságú terület, ahol bizonyíthattuk azt, hogy szellemiekben gazdag, értékes nemzet vagyunk. Ez a gondolatkör a magyar kultúrfölényt hangoztató elméletben nyilvánult meg.

Kultuszminiszteri elképzelések

1922. június 16-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élére nevezték ki, amely egy új korszak kezdetét jelentette a magyar kultúra területén. Klebelsberg Kunó kultúrpolitikájában a magyar művelődés szinte minden területén nagyot alkotott. Törekvéseiből kitűnik, hogy egységes kultúrpolitikai elgondolást kívánt megvalósítani. Tevékenységét nyomon követve látható, hogy két fő irányban indult el. Egyik oldalról a széles népréteg műveltségi színvonalát akarta felemelni. Másfelől az európai színvonalú szakemberek képzésével a magasabb műveltséget kívánta fejleszteni. E két irány egyenrangú célként állt előtte. Egyik sem állt a másik felett, ezt tanúsítják 1926. augusztusi megnyilatkozásai: „Emelni kell a magyar dolgozó tömegek értelmi színvonalát, ... és szisztematikusan nevelni kell minden téren elsőrangú szakembereket, akiknek az a hivatásuk, hogy közgazdasági vezérkara legyenek a magyar termelésnek.”²

A széles népréteg iskoláztatását a népiskolák létesítésével foglalkozó *1926. évi VII. tc.* javaslataiban fejtette ki. A népiskolai rendszer kiépítéséhez jelentős összegeket harcolt ki. Kultuszminisztersége idején (1922-1931) többet áldoztak az iskolákra, mint az elmúlt fél évszázad alatt. Nagy eredménynek tekinthető, hogy 1930-ra átadták az 5000-dik népiskolai épületet. Felkarolta a tanítók képzését és a szakoktatás kérdését is.

A magasabb műveltség fejlesztését egyetemi programja segítette elő. 1923-ban nyitja meg a pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem jogutódjaként Pécsen a tudományegyetemet. A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem jogutódjaként Szegeden épült egyetem, melyet képviselőségi kötődése miatt is nagy szeretettel gondozott, miközben a város maga is nagyon sokat tett az új létesítményért. Továbbfejlesztette a debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemet is, s ezzel európai színvonalú gyógyító-oktató-kutatóhely szintjére emelte.

Munkásságában támogatta a művészeteket is. 1923-ban létesítette a debreceni Déry Múzeumot, 1928-ban avatta fel a Szépművészeti Múzeum Új Magyar Képtárát, de a Zeneakadémiát is segítette. A természettudományok terén is maradandót alkotott. Csillagvizsgálót létesített a Svábhegyen, s Tihanyban megkezdte működését a sokat támadott biológiai állomás is. A tudományos életben is részt vett. 1917-től a Történelmi Társulat élén, s egyéb tudományos szervezetekben munkálkodott a levéltári anyagok feldolgozásán, a kutatómunka feltételeinek javításán. A magasabb szintű műveltség megszerzését szolgálták a külföldi tudományos étellel, az oktatással keresett érintkezések és kapcsolatok. A nagy hagyománnyal rendelkező külföldi nemzetek példáit felhasználva alakította ki elképzeléseit a kultuszminiszter. Tevékenységének főbb irányai a következők:

- Külföldi ösztöndíjak létrehozása
- Külföldi magyar intézetek, főiskolai internátusok (Collegium Hungaricumok)³, egyetemi tanszékek, lektorátusok, könyvtárak létesítése az alábbi színhelyeken:
Róma (1913, 1927), Berlin (1916, 1924), Stockholm (1920)
Bécs (1921, 1924), Szófia (1925), Helsinki (1926), Nyjmegen (1927)
Párizs (1927), Amszterdam (1927), München (1929) Genf, Pávia Münster, Aberdeen, Oxford, Cambridge.⁴

Bár ő soha nem volt sportember, mégis sokat tett a magyar sportéletért. Megépíttette a Testnevelési Főiskolát, s 1932-ben létrehozta a Magyar Olimpiai Társaságot, amelynek ő lett az elnöke. Már e felsorolásból is látszik, hogy koncepciója egész, kerek rendszert alkotott, mellyel az ország kulturális felemelkedését kívánta elérni.

Klebelsberg törekedett a tudományos intézményrendszer szisztematikus megteremtésére, egy egységes struktúrában való kiépítésére. Az első lépést az *1922. évi XIX. tc.* és az *1923. évi I. tc.* jelentette, melyek a könyvtárügy szempontjából is fontos szervezet, az *Országos Magyar Gyűjteményegyetem* létrehozására születtek. A Gyűjteményegyetem az egymástól elszigetelten működő fővárosi intézményeket tömörítette egyetlen egységes szervezetbe. (Eredetileg öt tagja volt: a Nemzeti Múzeum, az Országos Levéltár, a Szépművészeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtára. Ezekhez az intézményekhez csatlakozott később a Csillagvizsgáló, a tihanyi Biológiai Intézet, a Pedagógiai Könyvtár, a Földrengésjelző Intézet, a Magyar Történelmi Intézet, majd a külföldön működő Collegium Hungaricumok is.) Az egységes szervezet kialakítását egyrészt anyagi megfontolások indokolták.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem élén álló Tanács önkormányzatként működött. Ez jelentős újításnak számított a dualizmus idején kialakult centralizációhoz képest. A Tanács részletkérdésekben nem volt érdekelt, mivel a tagok eltérő profillal rendelkeztek. A gyűjteményegyetemnek csak tudományos minősítéssel rendelkező kutatók lehettek a tagjai. Működésének csúcspontján teljes létszáma kb. 200-220 fő volt, tehát a közhiedelemmel ellentétben nem volt mammutintézmény. Ennek ellenére költségei olyan mértékben növekedtek, ami több más tényezővel együtt oda vezetett, hogy Hóman Bálint kultuszminisztersége idején az *1934. évi VIII. tc.* megszüntette az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet, s helyét a Magyar Nemzeti Múzeum vette át öt nagy gyűjteményjellegű intézmény kötelékeként. (Országos Levéltár, Széchenyi Könyvtár, Történelmi Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Természettudományi Múzeum). A nem

gyűjteményjellegű intézményeket különválasztották, és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alá rendelték. (pl. Collegium Hungaricumok).

Az életmű értékelése

E szerteágazó, de rendszert alkotó életmű értékelése, megítélése eltérő volt az idők folyamán. A Bethlen-kormány lemondásakor Klebelsberg Kunó is távozott a kormányból, s rövid idővel ezután 56 évesen, az 1932. szeptemberi szegedi útján kapott paratífusz következtében 1932. október 11-én meghalt.

Barát és ellenség egyaránt óriási megrendüléssel fogadta a kultuszminiszter halálhírét. A ravatalt a Magyar Nemzeti Múzeumban állították fel, s örök nyugalomra a Fogadalmi-templom kriptájába szállították Szegedre. A Nyírvidék 1932. október 14. számában 60.000 fős gyászoló tömegről tudósított.⁵

A korabeli német és olasz sajtó képviselői nagyrabecsülésüket kifejezve búcsúztatták el a kivételes tehetségű minisztert. Klebelsberg pályája során ellenségeket is szerzett. Sokat és sokan bírálták túlméretezett költségeiért, egyoldalú német irányultsága, a tihanyi „csíborpatkolda” és még számtalan részletkérdés miatt. Valójában el kell ismerni azt az óriási tettekkészséget, amely egész életét jellemezte. Nem csak kigondolta koncepcióit, de tudott olyan hatást gyakorolni a költségvetés összeállítására, hogy a kultúrát felvirágoztassa. Hány iskola, oktatási intézmény köszönheti létét ennek a kitartó szervező munkának? A német irányultság talán baráti kapcsolatai és erős hagyományaink miatt tűnik szorosabbnak. Ezt cáfolja az, hogy igenis követendő példának tekintette az angol oktatási rendszert. Tevékenysége nyomon követésével láthatjuk, hogy a külföldi kapcsolatai szinte a négy égtáj felé irányultak, nem csak a németek felé.

Bethlen István is elismerő nyilatkozatot tett például a Horthy Miklóshoz intézett levelében, még Klebelsberg pályája elején, 1926. szeptember 24-én:

„Most nem akarok az utódlás kérdésébe belebocsátkozni, hiszen erről majd szóval többet, de csak néhány nevet sorolok fel, akiknek akármelyike alkalmas volna arra, hogy a kormányelnöki állást betöltse. Klebelsberg, Hadik, Vass, Scitovszky Béla, Károlyi Gyula mind képesek és többé-kevésbé alkalmasak is lennének ezen szerepre.”⁶

Hívei, tisztelői a halálát követő tíz évben számos kezdeményezéssel őrizték emlékét. Hatalmas anyaggal rendelkező emlékkiállítás rendeztek a parlamenti múzeumban elhelyezve. Rengeteg cikk, emlékbeszéd jelent meg, s Klebelsberg-emlékbizottság megalapítására is sor került. Elkészítették a munkáiból összeállított breviáriumot, melynek címe: „Gróf Klebelsberg

Kunó politikai hitvallása.” Utcákat neveztek el róla az ország számos helyén, de még egy görög város utcája is viseli nevét. Bécsben a Magyar Történeti Intézet márványtáblát helyezett el emlékére. Sok korábbi gáncoskodó utólag ismerte el rossz megítélését. Budapest a Duna parton 1939. május 16-án művészi szobrot állíttatott tiszteletére. 1938-ban megjelent a „Gróf Klebelsberg Kunó Emlékezete” c. mű, mely az emlékbeszédeket és a megemlékezéseket gyűjtötte egybe.

A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Huszti József 1942. júniusára elkészítette a „Gróf Klebelsberg Kunó életműve” c. összefoglalót. A halála óta eltelt idő szükségessé tette munkássága összegzését, viszont a sok élő kortárs miatt Huszti József a tárgyi forrásokat, főleg Klebelsberg fogalmazványait, cikkeit részesítette előnyben. Ebben a munkájában nagy segítőre talált gróf Klebelsberg Kunóné személyében, aki a gazdag anyagba betekintést engedett.

A szocialista korszakbeli megítélések tanulmányozása során egyrésztől kitűnt, hogy Klebelsberg kultúrpolitikai tevékenységéről a korabeli eseményeket felidéző, forrásértékeket képviselő kiadványok érdemleges vonatkozásokat, tényeket, tendenciózus válogatási elveiket követve egyszerűen nem közöltek. Ezt tapasztaltuk a Magyar Országos Levéltár korabeli anyagát feltáró „Iratok az ellenforradalom történetéhez” köteteiben és a „Bethlen István titkos iratai” c. munkák tanulmányozása során.

Másik irányt képviselnek azok az írások, melyek foglalkoznak ugyan Klebelsberg munkásságával, de egyetlen eszmerendszer, a szocializmus szerint. Erre példaként Andics Erzsébet sorait emeljük ki: „Az az ”épületemelési hajlam” azonban, ami Klebelsberg kultúrpolitikájának egyik fő jellemvonása volt, nem jelentette a nép kulturális színvonalának az emelését. ... Ugyanakkor az ország tényleges szükségletein túlmenőleg szaporította az egyetemek számát, roppant összegeket pazarolt külföldi kollégiumok, közderültséget keltő ”halbiológiai” intézetek stb. létesítésére... Ez a kirakatpolitika érvényesült egészségügyi téren is.”⁷

Ezeket az állításokat azonban a valós tények cáfolják. A több ezer általa alapított elemi népiskola a nép műveltségi színvonalának emelését szolgálta. Az újonnan megszervezett vidéki egyetemek a Budapest-központúság ellensúlyozására, a felsőfokú intézetek az ország területvesztése okozta kiesésének pótlására jöttek létre. A különféle ösztöndíjak, külföldi kollégiumok lehetőséget adtak a fiatal magyar értelmiség országon túli kitekintésére, látóköriük, szakmai színvonaluk emelésére, illetve a magyar kultúra jobb külhoni megismertetésére. Az említett Halbiológiai Intézet pedig jelenleg is működik, ami önmagában is igazolja létjogosultságát. De érvelhetnénk még Szentgyörgyi Albert Nobel-díjával is,

melyet vidéken folytatott kutatómunkájával, a Klebelsberg által is támogatott Szegeden dolgozva nyert el.

Napjaink értékeléseiben a megfelelő történelmi távlat lehetővé teszi az elfogultságtól mentes, objektív megközelítésű vélemények megszületését. A 80-as évektől figyelhetjük meg néhány kutató ilyen irányú összegzésének megjelenését a tudományos életben. Kiemelhetők ezek közül Glatz Ferenc, Romsics Ignác, T. Kiss Tamás, Tőkéczi László, Újváry Gábor, N. Szabó József megnyilatkozásai. Ezen elemzések megállapítása szerint Klebelsberg Kunó „a trianoni Magyarország kultúrpolitikájának nagy formátumú teoretikusa, rendkívüli lényeglátással megáldott egyénisége volt, aki páratlan szervezőkészségével ... miniszterségének tíz éve alatt irányt adó intézkedéseket, alapozásokat tett a tudomány, a felsőoktatás, a népiskolai oktatás, az iskolán kívüli népművelés területén.”⁸

2.1.1. Klebelsberg Kunó könyvtárpolitikai elgondolásai

Munkásságát sok szempontból vizsgálták, bírálták, méltatták egészen napjainkig. A könyvtárpolitikai elgondolások, nézetek azonban kívül estek a vizsgálódások körén.

A könyvtárügy szempontjából érdemes még az Országos Magyar Gyűjteményegyetem jelentőségével, hatásával behatóbban is foglalkozni.⁹ A testület elnevezését Concha Győző (1846-1933) jogász, egyetemi tanár javasolta. A Tanács feladata volt az általános, elvi könyvtári, levéltári, múzeális kérdésekben állást foglalni. Megállapította az intézetek gyűjtőkörét, harmonikus együttműködésüket támogatta. Megalkotta a közgyűjtemények szervezeti és ügyviteli szabályrendeleteit. A Tanács feladatai közé tartozott a társadalom érdeklődését a nagy közgyűjtemények felé fordítani. Irányította az intézetek külföldi folyóiratainak és könyveinek csereakcióját. Mivel a Tanács az intézetek első tisztviselőiből, a Nemzeti Múzeum osztályvezetőiből, 10 meghívott egyetemi tanárból és 5 műértőből állt, így véleményezte a miniszter elé terjesztett könyvtári, levéltári és múzeális kérdéseket.

Az egyes intézetek személyzete a tudományos korból, a tudományos és műszaki segédszemélyzetből, valamint a közigazgatási személyzetből állt.

A tudományos tisztviselőktől elvárták a bölcsészeti egyetemi, ill. műegyetemi mérnöki oklevelet, külföldi ösztöndíjas tapasztalatot. Nagy jelentőségű előírásnak tekinthetjük a *könyvtári, levéltári és múzeológiai szakképzés* tanfolyamainak megszervezését. A képzés végén záróvizsgát kellett tenni. Ha valaki 2 év alatt nem tett eleget ennek az előírásnak, akkor elbocsátották a szolgálatból. Meddőnek minősítették azt a tisztviselőt, aki a könyvtári, levéltári, múzeális gyűjtemény tudományos feldolgozásában nem végzett eredményes munkát. Klebelsberg a belső szakmunkát is kifejezetten tudományosnak tartotta.¹⁰ A tisztviselők 70 éves korukig állásukban maradtak, ezután lettek nyugdíjazhatók. Ezek az

előírások *a gyűjteményi munka szakszerűségét* biztosították. Kialakult a tudományos tisztviselői kar az intézmények harmonikus együttműködésén alapulva. Klebelsberg Kunó a gyűjteményegyetem kötelességévé tette, hogy a kutatók tájékoztatására készüljön el az összes jelentős magyar könyvtár *közös központi katalógusa*. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ felállította a Központi Címjegyzéket (KC), melyet napjaink könyvtárosai Központi Katalógus (KK) néven ismernek.

Az intézmények vezetőinek minden évben egy úrlapon kellett beszámolniuk arról, hogy milyen *tudományos munkát* végeztek. Összegezve megállapítható, hogy ezek az *intézkedések hozzájárultak ahhoz, hogy megmaradjon egy értékes intézményhálózat*. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem megteremtette a szakszerűséget a könyvtári, levéltári, múzeumi területen, s új tudományos generációt indított útnak, ezzel növelte a tudományos munka megbecsülését.¹¹

Klebelsberg Kunó a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kultuszminisztereként művelődéspolitikai nyilatkozataiban, cikkeiben is számos alkalommal megfogalmazta véleményét a könyvek és a könyvtárak szerepével kapcsolatban. „A jó magyar könyvnek be kell jutni minden igaz magyar házba. Ez nem csak művelődésünknek, hanem nemzeti fennmaradásunknak is lét vagy nemlét kérdése...” – vallotta a Magyar Történelmi Társulat 1921.évi közgyűlésének megnyitóján.¹² Szavaival ki is jelölte feladatként a magyar könyvtárügy rendezését.

Egy 1918-as, Budapest székesfőváros Népjóléti Központja Népművelési Szakosztályának alakuló ülésén tartott elnöki megnyitójában (mely megjelent a Budapesti Szemle 1918. májusi füzetében) kifejtette, hogy *a népiskola felső tagozatában meg kell alapozni a könyv és az olvasás szeretetét*, az iskola utáni önképzés, művelődés iránti meggyőződést. Ki kell fejleszteni a tanulóknak a *könyvtárak alapításának, használatának és a könyvek vásárlásának igényét*, a színházi előadásokon, hangversenyeken, ismeretterjesztő előadásokon való részvétellel együtt. Szerinte ezeket az értékeket életszükségletté kell fejleszteni a népiskola előkészítő munkájában.¹³ A könyvet a népkönyvtárak tehetik hozzáférhetővé az olvasók számára. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége által alapított népkönyvtári szervezet az első világháború alatt teljesen felbomlott. Kezelőik egy része katonai szolgálatra vonult be, az állomány gyakran eltűnt vagy megrongálódott. A gyűjtemények jelentős része a trianoni döntés következtében az ország határain kívülre került. Ezekkel a problémákkal kellett a kultuszminiszternek szembenéznie, amikor elhatározta a népkönyvtárak újjászervezését. A népkönyvtárak ügyeinek intézését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium VIII./a Ügyosztálya vette át 1922-ben, Mészáros Károly miniszteri tanácsos vezetésével. Klebelsberg Kunó az intézményi háttér

megteremtéséhez rendelet útján (123 500/1922. VKM. sz.) létrehozta az Iskolánkívüli Népművelés Országos Bizottságát, mely véleményező, tanácsadó testületként működött. Törvényhatóságoként továbbá Iskolánkívüli Népművelési Bizottságokat szerveztek, melyek munkájukról rendszeresen beszámoltak a miniszternek. Igyekezett a miniszter minden eszközt bevonni a könyvek népszerűsítésébe.

Az *igények felkeltése* érdekében fontos szerepet szánt a megfelelő plakátoknak. Áttekinthető, ízléses plakátokat javasolt elhelyezni a gyárak, műhelyek, raktárak, irodák olyan helyein, ahol a leendő érdeklődők minél nagyobb számban megfordulnak. A szabadoktatási egyesületek, népkönyvtárak címét, a kölcsönzési időt, a színházi előadások idejét, a jegyek árát, a múzeumok nyitvatartási idejét tartalmazó tájékoztatókat „kis kultúrplakátoknak” nevezi beszédében.¹⁴ Véleménye szerint a népkönyvtárat is közelebb kell hozni a néphez, „ki kell vinni a külvárosokba, a munkásnegyedekbe”, mert ha munka után az ember „... közelben talál művelődésre vonzó alkalmat, fáradtan is szívesen betér”. „Az élőszóval való tanítás mellett a *népművelés legfőbb eszköze a könyv*” – folytatta gondolatait 1918-as megnyitóbeszédében.¹⁵

Klebelsberg Kunó szerint a *könyvkiadásnak* is segítenie kell a művelődési törekvéseket. Olcsó könyvek megjelentetésére hívta fel a figyelmet, valamint arra, hogy támogatni kell kifejezetten a nép számára írt ismeretterjesztő művek megjelentetését. Ezeknek a műveknek alkalmazkodniuk kell a fővárosi, a kisvárosi, valamint a falu lakóinak eltérő életmódjához. Stílusát tekintve a „rövid, világos, szóvirágtól mentes, de azért helyenként meleg és lendületes előadás az, ami a legműveltebb és legegyszerűbb ember ízlését egyaránt kielégíti” – vallotta 1918-as előadásában. „... A valóban hasznos könyvet leginkább könnyen hozzáférhető népkönyvtárak szervezése útján lehet a tömegek kezébe eljuttatni.” Gondolatait továbbfűzve megállapította, hogy: „Népiskoláink a könyv iránti szeretetet és házi könyvtár alapításának vágyát a tömegekben majd rendszeresen felkeltik, még nagyobb lesz a népies könyv kelendősége.”¹⁶ „A jó könyv elnyomja az irodalmi gázt” – állapította meg végül ebben az előadásában.¹⁷

1929. május 13-án Klebelsberg Kunó nyitotta meg az *első magyar könyvnapot*, melyet Supka Géza kezdeményezett. Beszédében ekkor is arról szólt, hogy a „... magyar társadalom legszélesebb rétegeihez oda kell vinnünk a könyvet s meg kell győznünk az olvasás hasznosságáról...”¹⁸

1926-ban a Nemzeti Újság július 4-én megjelent írásában a népiskolai tantermek megépítését szorgalmazva tett újabb említést a népkönyvtárakról. Az „Alföld nagy kulturális nyomorát” az iskolák számának emelésével enyhítheti az ország, ahova „a tanító a tanyára

magával viszi a tanyai népkönyvtárat, a vetítógépet...”, ezzel is hozzájárulva ahhoz, hogy a tanyákon művelődési központok alakuljanak ki.¹⁹

Az iskolai műveltség megszerzését követően Klebelsberg kiemelkedően fontosnak tartotta, hogy megteremtse a további művelődés anyagi lehetőségeit. Bethlen István támogatását megnyerve az iskolán kívüli népművelés fejlesztésére előirányzott egymillió aranykoronából kívánta *újjászervezni az ország népkönyvtárügyét*, mely szerinte 1914 óta elhasználódott, megsemmisült. Örömmel tudósította az olvasókat a Néptanítók Lapja 1926-os egyik számában „A magyar kultúra jövője” című írásban arról, hogy „Most nyolcmilliárdot fordítunk arra, hogy Magyarország népkönyvtári ügyét rekonstruáljuk”.²⁰ A rendelkezésre bocsátott összegből a VKM 1927-től 1555 népkönyvtárat létesített.²¹ Más forrás szerint 1504 népkönyvtár részére összesen 237.324 kötetet küldtek szét.²² Típusok szerint a nagykönyvtárak 264 kötet, a középkönyvtárak 172 kötet, a kiskönyvtárak 146 kötet, a tanyai könyvtárak 136 kötet könyvet kaptak, melyek állományát a VKM Népkönyvtári Irodalmi Bizottsága állította össze Kornis Gyula elnök vezetésével. Ezt a törzsanyagot a VKM évente általában 10-10 kötettel gyarapította.

Klebelsberg a könyvtáralapításnál és –szervezésnél még fontosabbnak tartotta a „jó könyvtárnok” beállítását. Véleménye szerint „*A jó népkönyvtárnok feladata elsősorban nem az adminisztráció ellátásában, a könyvek raktározásában és kikölcsönzésében, hanem abban áll, hogy minden olvasónak a neki való könyvet adja a kezébe. ... Olyan könyvtárnokra van tehát szükség, aki az olvasót tapintatos módon kikérdezi, s azután az egyéniségének, képességének, érdeklődésének és szükségleteinek leginkább megfelelő könyvet ad a kezébe.*”²³ Ezek a gondolatok napjaink könyvtárosai számára is irányt mutatnak.

Klebelsberg magánemberként is sokra tarthatta a könyveket. Budakeszi villájában titkos ajtókon keresztül, a könyvespolcok forgatásával lehetett bejutni kerek, zárt könyvtárába. Az állomány pontos összetételéről nincs adatunk. Negatív megítélésről tudunk egy 1984-ben megrendezett „Művészeti élet Magyarországon az 1930-as években” c. konferencia hozzászólásából, melyet Tolnai Gábor tett – aki 1945 után a Széchényi Könyvtár vezetője lett. Elmondása szerint egy Klebelsberghez közelálló jogász professzor arra kérte, hogy nézze meg a gyűjteményt, mivel Klebelsberg özvegye szeretné férje könyvtárát a Nemzeti Múzeum könyvtárába elhelyezni – az Apponyi Hungaricákhoz hasonlóan, különgyűjteményként. A könyvtár megtekintésekor azonban megdöbben: „egy sorozat volt, amit szívesen elloptam volna, Ranke összes művei, felvágatlanul. Egyébként csak bestsellerek és jelentéktelen művek. Akkor kezdtem azon gondolkodni, hogy ez a 'Klébi' – mert úgy emlegettük – hogy csinálta meg azt, ami igen nagy dolog volt; a Collegium Hungaricumokat, a tanyai iskolákat, a szegedi egyetemet, meg mindent. Arról van szó, hogy ő nem volt egy

lángelme, nem volt egy nagyműveltségű ember, de brilliáns tanácsadói voltak. Szily Kálmán, Gerevich Tibor és Magyary Zoltán.”²⁴ A kiváló tanácsadók sorát Kornis Gyulával és Fináczy Ernővel bővíthetnénk.²⁵

Az OSZK kéziratárában napjainkban is hozzáférhető az az 1934-es és 1946-os irat, mely tudatja velünk gróf Klebelsberg Kunóné szándékát a könyvgyűjtemény sorsára vonatkozóan. Az özvegy férje emlékére létrehozta a gróf Klebelsberg Kunó nevét viselő alapítványt. Az alapítvány kezelői és élvezői a Szervita-rend magyarországi tartománya, illetve a közeli máriaremetei kegyhelyi rendház. Az alapítvány „általános kultúrérdeke a műveltebb és tudósabb szervita noviciusok képzése ... További célja a fiatal kultúrhistorikus tudósok képzésének szolgálata.” A gyűjteményt helyben használható, múzeális könyvgyűjteménynek szánta gróf Klebelsberg Kunóné.²⁶ Véleményt alkotni a könyvtár összetételéről nem áll módunkban, hisz nincs tudomásunk a könyvek további sorsáról.

Klebelsberg Kunó könyvtárakat érintő megnyilatkozásai, a népkönyvtárak létrehozása, a könyvtári szakszerűség megteremtésére irányuló tettek azonban napjainkig ható könyvtárpolitikai intézkedések voltak.

2.2. Kornis Gyula közoktatáspolitikai nézetei

Kornis Gyula Klebelsberg Kunó kultuszminiszter közvetlen munkatársaként 1927-31 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára, a közoktatásügy irányítója volt. Az egész Horthy-korszakon átívelő sokirányú munkássága a két világháború közötti magyar kultúrpolitika meghatározó alakjává tette.

Kornis Gyula 1885. december 22-én született Vácott Kremer családnévvel. Középiskoláit szülőhelyén és Kecskeméten, egyetemi tanulmányait Budapesten és Lipcsében, magyar-latin szakon folytatta. 1906-ban tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1900. augusztusában belépett a piarista rend tagjai közé, s így végzése után 1907-től a budapesti Piarista Gimnázium tanára lett. Nevét 1906-ban Kornisra változtatta, s 1908. júniusában rendjében Piar néven pappá szentelték. Pályája innentől ívelt felfelé: először 1914-ben a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen filozófia tanárként dolgozott, majd 1918-ban a bölcsész kar szervezésébe kapcsolódott be. Munkája elismeréseként a bölcsész- , nyelv- és történettudományi kar dékánjává választották. A trianoni békeszerződés után a pozsonyi egyetem áthelyezésével a budapesti egyetem is meghívta tanárai közé.

A budapesti egyetemen 1920-1932, valamint 1934-1947 között a filozófia, a pedagógia tanára, 1933-34-ben a bölcsészettudományi kar dékánja, 1935-36-ban az egyetem rektora lett. 1916-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1928-tól rendes tagja,

1934—1945-ig igazgatója volt. 1948-ban lemondott tagságáról, melyet 1989-ben helyreállítottak. Számos tudományos társaság tagjaként, elnökeként részt vett a tudományos közéletben is. Tagja volt 1934-től a Kisfaludy, 1935-től a Petőfi Társaságnak, melynek elnöke is volt 1940-46 között. 1927-31 között az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető alelnöke, 1925-38 között a Magyar Pedagógiai Társaság, a Franklin Társulat (1929-45), az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság, a Magyar Psychológiai Társaság társelnöke, a Magyar Filozófiai Társaság elnöke feladatait látta el.²⁷ Egyházi életútja egyenes, 1900-39-ig a piarista rend, 1939-től a székesfehérvári egyházmegye papja volt. Az oktató-kutató elméleti munka mellett a politika színterén is tevékenykedett. 1927-től a VKM államtitkáráként a középfokú oktatás ügyét irányította. Ebben a funkcióban az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető alelnöke lett, majd az első világháború utáni évtized közoktatásügyének legfontosabb, s elismert személyisége lett. 1930-ban megkapta a Corvin koszorút, 1937-ben elnyerte az MTA Nagyjutalmát.

1931-39-ben a váci kerület országgyűlési képviselőjévé választották a Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Párt programjával, 1935-38-ban mint az országgyűlés alelnöke, 1938-ban mint elnöke politizált. 1944-ben rövid ideig a Gestapo fogságába került a nyilas puccs után. 1945. októberében a Népbíróság feddével igazolta. 1951-ben kitelepítették, majd a feloldása után Hajdúszoboszlóra költözött. 73 évesen, rövid budapesti kórházi ápolás után 1958. április 17-én meghalt.²⁸

Kornis Gyula aktív közéleti és szakmai tevékenysége mellett szerteágazó kultúr- és történetfilozófiai, pedagógiai, pszichológiai életművet hagyott hátra. Írásai jelentős része aktuális politikai kérdésekkel foglalkozott, ezért történeti szempontból érdekesek. *A pszichológia és logika elemei* c. műve számos kiadásban a katolikus főgimnáziumok tankönyveként került forgalomba 1911-től (Tizedik kiadás 1942-ben)²⁹

Filozófiai nézeteire főleg a német szellemtörténeti irányzatok hatottak. Merített Dilthey, Spranger gondolataiból, de Fináczy Ernő és Imre Sándor felfogása is hatással volt rá. Gazdag szakirodalmi munkásságából a legfontosabb művei a következők: *Kultúrpolitikánk irányelvei Bp. 1921.*, *Iskoláink reformja és a főiskolák Bp. 1923.*, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848. I-II. Bp. 1927.*, *Magyarország közoktatásügye a világháború után Bp. 1927.*, *Kultúra és politika Bp. 1928.*, *Kultúra és nemzet Bp. 1941.*, *Tudomány és társadalom I-II. Bp. 1944.* Műveit kiadták angol, német, olasz és finn nyelven is.³⁰

Kornis Gyula életútja során több területen tevékenykedett. Kultúrpolitikusként Klebelsberg Kunó mellett oktatásirányító beosztásban az oktatáspolitikai koncepció kialakításában vett részt, de aktív részese volt iskolaszervezési, tantervi reformok kidolgozásának és gyakorlati megvalósításának egyaránt. Kortársai elismerték és nagyra

tartották munkásságát. Halála után a 80-as évtizedig gyakorlatilag feledésre volt ítélve, illetve egyoldalú írásokkal találkozunk vele kapcsolatban. (Jóború Magda, Bence László). A nyolcvanas évek közepétől szaporodtak az életmű objektív megközelítései Mészáros István³¹ és Kováts Gyuláné³² tollából. Vasas Géza 1998-as tanulmánya végén rámutatott arra, hogy Kornis Gyula művelődéstörténeti, pszichológiai és filozófiai életművének bemutatása hiányzik, kultúrpolitikai munkássága érdemes egy részletesebb feldolgozásra, valamint feldolgozatlan a kéziratok hagyaték is.³³

Kornis kultúrpolitikai nézetei

Kornis véleménye szerint a magyar nép művelése, nevelése nélkülözhetetlen. „...csakis neveléssel, műveltséggel lehet a demokráciának az egyén számára jogokat biztosító elvét összhangba hozni a kollektív munka, fegyelem és felelősség elvével, a szabadságot a tekintéllyel, amely nélkül nincsen szabadság sem.”³⁴

Kornis Klebelsberghez hasonlóan kiemelkedő szerepet szánt a kultúrának. Véleménye szerint a nemzet fennmaradása függ a kultúrától, melyről az államnak kell gondoskodnia. „az állam valamennyi tevékenysége közül legfontosabb, centrális jelentőségű a kultúrpolitika, mint a nemzet minden irányú szellemi tevékenységének irányítója, s szellemi erőinek teremtője és szétosztója. A kultúrpolitika tűzi ki a nemzeti művelődés eszményeit, gondoskodik az ezeket megvalósítani hivatott erőkről, kitapogatja a nemzet lelki szükségleteit, örködik az anyagi és a szellemi kultúra kellő összhangja fölött.”³⁵

A műveltség szintjének emelkedése hatással van a gazdasági életre is. Kornis véleménye szerint „A nemzeti fejlődésnek csak egyik alapja a vagyonosodás, másik vele egyenrangú tényező a műveltség”³⁶ További sorai önmagukért beszélnek: „Csak a műveltebb tömeg képes okszerűen gazdálkodni..., gazdaságilag a többi nemzettel versenyképessé emelkedni. Ezen a ponton a gazdaságpolitika és kultúrpolitika nemhogy ellentétben állanak, de egyenest egybeesnek”.³⁷

„A helyes és intenzív kultúrpolitika eredményei idővel a gazdasági technika nagyobb ésszerűségében, a termelés jobb minőségében és nagyobb mennyiségében, a vállalkozókedv fokozottabb iniciatívájában, új, a mi viszonyainkhoz mért termelési ágak meghonosításában jelentkeznek.”³⁸

Kornis hangoztatta, hogy a kultúra fejlesztése hosszabb távon hozza meg eredményeit: „... népiskolai hálózatunknak az utóbbi öt esztendőben való intenzív kiépítése népünk műveltségében csak egy évtized múltán fogja megmutatni a maga hatását, amikor a mai iskolás nemzedék már komoly munkasorban lesz, külföldi tanulmányra kiküldött ifjaink

százai csak nyolc-tíz esztendő múlva fogják éreztetni hatásukat a tudományos, vezetőállásokban, s ezeken keresztül az egész magyar közéletben, s külföldi kapcsolatainkban.”³⁹

A trianoni döntést Kornis „a magyarság második Mohács”-ának tekintve az új történelmi körülmények között „nemzeti programépítőnek” nevezte Klebelsberg Kunót az 1929-ben írt Nemzeti megújulás c. tanulmányában. „Ki kell dolgozni olyan nemzeti ideológiát, amely megmutatja, hogy ... milyen nemzeti célok felé kell törnünk... A magyar nacionalizmust az új viszonyokhoz mért tartalommal kell megtölteni, a lényegében megváltozott bel- és külpolitikai helyzetéhez szabni.”⁴⁰ Mit jelent ez? A folytatásban Klebelsberg idézi: „A pozitív, az aktív, a produktív, a konstruktív emberek szolidaritását”. Közös nemzeti munkaprogramjukat nagyszabásúnak és tervszerűnek nevezte, fokozatosan megvalósítva a közvélemény állandó formálásával. „Szervezett munka és fegyelem? Ez a neonacionalizmus kátéja”.⁴¹

A nemzet, a társadalom fejlődését Kornis a nevelés segítségével kívánta elérni. Az örök erkölcsi értékek, a szép, a jó, az erkölcsös meggyőződés, Kornis és kora számos gondolkodója számára (pl. Fináczy Ernő, Imre Sándor) meghatározóak a társadalom fejlődése szempontjából.

A középiskolai oktatás korszerűsítése

Az intézményrendszer átalakításával, a középiskolai rendszer koncepciójának kialakításakor is a nemzet fejlődését akarta elősegíteni. Az intézményrendszer korszerűsítését feltétlenül szükségesnek tartotta. Differenciált iskolahálózatot tartott helyesnek. Az 1921-ben megjelent *Kultúrpolitikánk irányelvei* c. munkájában megfogalmazta, hogy az egyes ember csak a számára leginkább megfelelő iskolatípusban nyerheti el a műveltség adott szintjét, így válhat a nemzet munkájában leghatékonyabbá. Számos írásában boncolgatta a kultúra, a műveltség fogalmát, tartalmát. A kultúra számára értékfogalom. „Ami nagyot alkotott az emberi nem az erkölcsi heroizmus, az államépítés, a tudomány, a művészet, szóval a kultúra terén, annak fő forrása bizonyos időtlenül érvényes abszolút értékekben, mint eszményekben vetett hit.”⁴²

Elhatárolta az elemi, a középszintű, az általános és a szakismeretek körét. Az ismeretek elsajátítását a szinteknek megfelelő iskolatípusokban szerezhetik meg a tanulók. Koncepciója kialakításakor először megvizsgálta az ország helyzetét, s rámutatott a hiányosságokra is. Megállapítása szerint a falu és az iskolán kívüli művelődés elmaradott volt, s az ország mezőgazdasági jellege ellenére nincs meg a kívánatos mezőgazdasági

szakemberképzés oktatási rendszerünkben. Ezért tartotta fontosnak a felső mezőgazdasági iskolák szervezését.

A hibák felismerését az átfogó középiskolai reform követte, melynek legfőbb kidolgozója Kornis Gyula érdeme. Tevékenyen részt vett a Harmadik Tanügyi Kongresszus előkészítésében, a tanítóképzés megújításában, továbbképző tanfolyamok szervezésében, tantervek, rendtartások, tanfolyami segédletek kidolgozásában.⁴³ Alapos műveltségét külföldi tanulmányúton szerzett tapasztalataival bővítette, így átfogó ismeretekkel rendelkezett az európai és amerikai oktatási rendszerről. Tantervelméleti összefoglalásai a korszerű külföldi módszerek, eredmények elemzéseinek felhasználásával készültek.

Az iskolarendszer átalakításának gondolatait már 1919-ben megfogalmazta. Abból kell kiindulnunk, hogy mi az iskolák célja. Kornis szerint: „A kultúra értékes anyagának a következő nemzedékekre való átszármasztatása.”⁴⁴ A célok a nemzet szükségletei szerint hármas tagozódásban az alsó, középső és felső réteg szerint alakulnak. Az alsó réteg számára szükséges ismereteket a hatosztályos népiskola adja, kiegészülve az ismétlőiskolákkal, melyekre épülnek az alsófokú szakiskolák: az iparos és kereskedőtanonc iskolák, földművesiskolák. A középső réteg tagjai Kornis szerint a kisbirtokos gazda, iparos, kereskedő, közlekedési tiszték, közigazgatási hivatalok segéd- és kezelőtisztjei, néptanítók. A munkájukhoz szükséges elemi népiskolai anyagtól több ismeretet a polgári iskola adhat, melyre négyévfolyamos középfokú szakiskolák épülhetnek, az addig nem létező mezőgazdasági, az ipari, a kereskedelmi és a tanítóképző szakiskolák.

A felső réteg (amelynek tagjai a tudósok, művészek, tanárok, főhivatalnokok, nagybirtokosok, nagyiparos, nagykereskedők) számára a szellemi irányítás munkájához a felsőfokú oktatás színtere az egyetem és a különböző felsőfokú szakiskolák.

Kornis szemléletes módon rendszerbe foglalta a különböző iskolákat az alábbiak szerint:⁴⁵

Iskolafajtáink rendszere (1919)

Iskolaév				Életév	
16				22	
15			Felsőfokú szakiskolák	21	
14			Egyetem	20	
13			műegyetem	19	
12		Középfokú szakiskolák mezőgazd.		18	
11				17	
10	Ismétlő isk. Alsófokú szakiskolák, iparos és kereskedő tanonciskola	Ipari, keresk., tanítóképzés	gimnázium	reáliskola	16
9					15
8		14			
7		13			
6		Polgári iskola			12
5					11
4		Elemi népiskola			10
3					9
2					8
1					7

Az iskolák között minden réteg megtalálhatja a számára ideális iskolatípust. Kornis szerint reformra van viszont szükség a tantervek terén, az új mezőgazdasági iskolák érdekében, valamint az egyes iskolatípusok száma és földrajzi elhelyezése terén. Csökkenteni kell a gimnáziumok számát, helyettük reáliskolákat, mezőgazdasági, ipari szakiskolákat kell létrehozni a település igényei szerint. Ezeknek a gondolatoknak az eredményeképpen az új törvény az *1924. évi XI. törvénycikk* szabályozta a *fiúközépiskolákat*. Sor került tehát a meglévő középiskolák további differenciálására, a gimnázium és reáliskola közé új típusként a reálgimnáziumot hozták létre. A reálgimnáziumban a latin nyelv mellett egy modern nyelvet és irodalmat (franciát, olaszt, angolt) oktattak, s az antik kultúra római ismereteivel foglalkoztak a diákok. A humanisztikus gimnázium görög és latin nyelvet tanítva épített a hagyományos klasszikus gimnázium ismereteire. A reáliskolában a modern nyelvek oktatása mellett a matematika és a természettudományos ismeretek kerültek középpontba. Az így felállított rendszer előnye volt, hogy a tanuló pályaválasztása a korábbi 10 éves életkorról a középiszkola befejezésére tolódott, mivel a törvény előírása szerint a végzett tanulók bármely egyetemre, főiskolára jelentkezhetek.⁴⁶ Kitért a törvény az iskolák földrajzi elhelyezésére is,

mivel előírása szerint gimnázium csak ott működhetett, ahol másfajta középiskola is volt. A törvény a felügyelet, az igazgatás kérdéseit nem módosította.

A *leányközépiskola* reformtörekvései az *1926. évi XXIV. törvénycikk* keretein belül lettek szabályozva: létrejött a leánygimnázium és a leánylíceum. A természettudományi ismeretek oktatását segítette elő az is, hogy leánygimnázium csak olyan helyen működhetett, ahol leánylíceum is volt. A leánylíceumban két idegen nyelv (a német kötelező, angol, francia, olasz választható) mellett természettudományos irodalmi és művészettörténeti képzés folyt. A leánygimnázium három idegen nyelvet (latint, németet, franciát) tanított. A törvény lehetővé tette, hogy a leányközépiskola elvégzése után egyetemen, ill. főiskolán tanulhattak tovább a leánytanulók.

Kornis figyelmének középpontjában állt a középiskola, mivel a művelt középosztály, a polgárság számára ez az iskolatípus nyújtotta a szükséges ismereteket.

A középiskolánál kevesebb műveltséganyagot, inkább gyakorlatiasabb ismereteket szereztek a polgári iskolák tanulói a négy osztályos képzésben, melyet az *1927. évi XII. törvénycikk* szabályozott. Ebben a középfokú intézménytípusban a középfokú szakiskolákra készülhettek fel a tanulók, a tanítóképzők, a felső kereskedelmi, mezőgazdasági vagy ipari iskolákban folyó továbbtanulásra. Az iskolatípus népszerű volt vizsgált korszakunkban, főleg a polgárság és a munkásság köreiben.⁴⁷

A középfokú szakiskolák a négy polgári elvégzését követően kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági, tanítóképző és kisdedóvó szakterületeken képeztek. A felsőkereskedelmi iskolák korszakunkban négy évfolyamos, a felső ipari iskolák három éves képzések voltak. Kornis Gyula nevéhez kapcsolható a felső mezőgazdasági szakiskola létrehozása, mely szintén négy évfolyamon oktatta a főleg középosztályból származó tanulókat.

A tanítóképzők a népiskolai tanítókat képezték egy 1923-ban megjelent tanterv alapján, mely öt évfolyamra osztotta el a szükséges szakmai ismereteket. A kisdedóvóképzés se került el Kornis figyelmét. A képzésben három évre osztva valósult meg az elméleti és gyakorlati tudnivalók elsajátítása.

A klebelsbergi kultúrpolitika a magasabb szintű műveltség megszerzéséhez a felsőoktatási képzés és a tudományos kutatás intézményi feltételeinek fejlesztését tűzte ki céljául. Az átalakított oktatási rendszer ezek szerint 1927-ben a következőképpen épült fel.⁴⁸

Magyar iskolák rendszere (1927)

Iskolaév					Életév	
17					23	
16					22	
15	Egyetemek, főiskolák				21	
14					20	
13					19	
12					18	
11					17	
10	Továbbképző isk., alsófokú szakisk., iparos és ker. tanoncisk. Stb.	Középfokú szakiskola, mezőgazd., ipari, keresk.isk. tanítóképző	Gimnázium Leánygimn.	Reálgimn. Leányliceum	Reáliskola Leánykollégium	16
9						15
8	Polgári iskola					14
7						13
6	Elemi népiskola				12	
5					11	
4					10	
3					9	
2					8	
1					7	
Kisdedóvó intézetek 3-6 évig						

2.3. Hóman Bálint kultúrpolitikája

A Horthy-korszak közoktatásügyét 1932-től közel tíz éven keresztül Hóman Bálint kultuszminiszter irányította. Végzettségét tekintve történész egyetemi tanár, professzor. 1885. december 29-én Budapesten született. Édesapja, Hóman Ottó, egyetemi tanár, neves és közismert klasszika filológus. Édesanyja, Darányi Borbála, a politikai életből ismert Darányi család tagja, Darányi Ignác földművelődésügyi miniszter nővére.⁴⁹ Hóman apja 1885-ben feladta egyetemi tanári állását, s a Budapest környéki tankerület főigazgatói beosztását töltötte be, majd 1897-ben a VKM középiskolákkal foglalkozó ügyosztályának vezetője lett.⁵⁰ Apja példáját követve a fiatal, tehetséges Hóman bölcsészdoktori végzettséget szerzett a történettudomány területén, majd pályafutását a könyvtárügy területén kezdte. Eleinte könyvtártiszt és könyvtárőri munkát végzett, majd 1915-ben az Egyetemi Könyvtár igazgatója lett.⁵¹ Munkája mellett ekkoriban írta első jelentősebb történelmi összefoglaló

könyveit. (pl. *Magyar városok az Árpádok korában*: doktori értekezés, 1908.) 1916-tól a budapesti egyetem magántanára lett.

1922-től a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának igazgatói, 1923-tól a Nemzeti Múzeum főigazgatói székét nyerte el. Nagy tisztelettel küldte el beköszöntő beszédét Klebelsberg Kunónak. Levelében kérte a kultuszminisztert, hogy beszédét: „az abban foglalt programot Excellenciád felülbírálná és megbeszélésére nekem alkalmat adni méltóztatna.”⁵² 1925-31 között a Pázmány Péter Tudományegyetem nyilvános rendes tanárává kinevezve a középkori magyar történelemmel foglalkozott. Jelentős történeti munkák születtek ezekben az években is. Ekkoriban jelent meg a *Magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában*, c. műve. 1928 és 1934 között írta meg Szekfű Gyulával a mai napig elismert *Magyar történet* c. többkötetes szintézist. (I-VII. kötet, 1929-1933) Hóman munkásságát nagyra értékelték, kortársai 1929-ben az MTA rendes tagjává választották. 1930-ban a korszak egyik rangos kitüntetésében, a Corvin-koszorúban részesítették. A legnagyobb elismerést, a Corvin-láncot, 1935-ben nyerte el.

Hóman a pesti társasági élet igen népszerű alakja volt. Legjobb barátja az irodalomtörténész Benedek Marcell és a szintén történész Szekfű Gyula volt. A sikeres tudományos és tisztviselői karrier, valamint a közkedvelt társasági személy rövid időn belül ismert lett a politikai körökben is. Hamarosan nagy befolyással rendelkezett a politikai életben.⁵³

A kultúrpolitikus

A forradalmak idején könyvtári politikai szervezkedésekhez kapcsolódott. Kétszer miniszteri tárcát kínáltak a sokoldalú, kutatói, oktatói és vezetői gyakorlattal is rendelkező szakembernek. Csak harmadszorra fogadott el miniszteri posztot az 1932-ben megalakult Gömbös-kormányban. Néhány hónapot kivéve kultúrpolitikusként, vallás- és közoktatásügyi miniszterként irányította a Darányi-, a Teleki-, a Bárdossy- és a Kállay-kormányban az oktatást és a kulturális életet.

Elődjéhez, Klebelsberg Kúno vallás- és közoktatásügyi miniszterhez hasonlóan az oktatást és a kultúrát stratégiai ágazatnak tekintette. Igyekezett ezért minél nagyobb állami költségvetési támogatást szerezni az oktatás, a kultúra és a tudományos élet számára. A gazdasági válság következményeként minisztersége idején elődjéhez képest kisebb mértékben nőtt az állami költségvetés kulturális részesedése: 1932-1933-ban 13%, 1934-1935-ben 12%, s 1937-1938-ban 11%-kal.⁵⁴ Egyik legfontosabb feladatának a népoktatás továbbfejlesztését tartotta. Ennek a gondolatnak a jegyében folytatta Klebelsberg iskolaépítéseit. Minisztersége idején újabb 2000 iskola készült el 1940-ig. Tervei szerint 3000 oktatási létesítményt szeretett

volna megvalósítani, de a kedvezőtlen körülmények, a háborús események meggátolták terve véghezvitelét. Oktatáspolitikai intézkedései azonban napjainkig hatóak, máig él a magyar általános és középiskolai rendszer. Az általános műveltség kiterjesztésére törekedett, amikor az *1940. évi XX. tc.-kel* létrehozta a 8 osztályos mindennapos népiskolát, mely 4-4 osztály alsó és felső tagozatból állt. A háború miatt az 1941-ben megindított rendszer azonban nem válhatott általánossá.

Jelentős közoktatási változtatásokat hajtott végre a középiskolai képzés szerkezetében is. A Budapesten 1933. március 6-án tartott értekezletre kiadott meghívóban (melyet dr. Kürti Menyhért címzetes tankerületi igazgatónak címeztek) Hóman szerint „szükséges a félszázados fordulójához jutott középiskolai törvényhozásunknak rendező és összefoglaló átdolgozását megkezdeni.” A továbbiakban folytatta, hogy „már közvetlen hivatali elődeim is szükségét érezték a középiskolai ügyek szabatos rendezését célzó törvényelőkészítő munkálatok megindításának, sőt boldogult elődöm gróf Klebelsberg Kunó egy ilyenirányú törvényjavaslat benyújtását 1931. évi 540-05-308. sz. rendeletén már kilátásba is helyezte. E folyamatban levő munkálatot kívánom tető alá juttatni...” Javaslati között felsorolta a középiskolák főiskolai egyenjogúsítását, szükségtelennek tartotta a külön fiú- és leány középiskolai típust, inkább két másik típust, a gimnáziumot és a reáliskolát javasolta.⁵⁵ A Klebelsberg-féle három középiskola típus (reáliskola, humán-, ill. reálgimnázium) helyett *1934. évi XI. tc.-kel* létrehozta az *egységes középiskolát*, ezzel felszámolta a közép fokú oktatás szétagoltságát. Az új egységes gimnáziumot a nemzetet vezető értelmiség nevelő intézményének szánta. Ezzel úgy biztosította a szélesebb általános műveltség megszerzésének lehetőségét, hogy az érettségi után mindenki egyenlő eséllyel tanulhatott tovább, megszüntetve a korábbi gyakran átjárhatatlan akadályokat. *1938-ban a XIII. tc.-kel* megalkotta az ún. líceumokat és szakközépiskolákat, s ezzel a szakképzés alapjait rakta le. Ezekben az iskolákban a 4 tanulmányi év alatt gyakorlatias képzést kaptak a tanulók. A líceumokból továbbléphetek a diákok a tanítóképzőkbe, a szakközépiskolákból pedig a kereskedelmi és gazdasági felső fokú képzésekbe kerülhettek a továbbtanulni szándékozók. Hóman közoktatáspolitikájának célja elsősorban az volt, hogy közelítse egymáshoz a különböző iskolatípusokat az egységes nemzetnevelés alapjain, a korábbinál nagyobb mérvű állami ellenőrzés alatt.

Klebelsberg-től eltérően nem a keresztény középosztály gyerekeit, hanem a falusi, az alsóbb néprétegek, a munkások, a hátrányosabb környezet szülőiteit kívánta több lehetőséghez, tanuláshoz és továbbtanuláshoz juttatni. A szegény népi tehetségeket 1933-tól módosított tandíjrendelettel, 1937-től a Horthy Miklós ösztöndíjjal, 1941-től ingyenes középiskolai beiskolázással, kedvezményekkel, pl. ingyenes internátusi elhelyezéssel, 1939-ben a Bolyai-, 1942-től a Győrffy István-Kollégium felállításával segítette.⁵⁶ A 30-as évek

második felétől a tanulás a társadalmi mobilizáció eszköze lett. Hóman eredményeit a közoktatás fejlődését jelző adatok tükrözik. Nőtt a különböző fokú iskolákat végzettek száma, csökkent az analfabéták száma.

A 6 éven felüli lakosság iskolai végzettsége 1930-ban és 1941-ben⁵⁷

Megnevezés	1930	1941
1. Főiskolát végzett	1,1	1,2
2. Legalább 8 középiskolai osztályt végzett	3,6	5,9
3. Legalább 6 középiskolai osztályt végzett	4,7	4,9
4. Legalább 4 középiskolai osztályt végzett	10,8	12,0
5. Legalább 6 elemi osztályt végzett	48,5	55,4
6. Legalább 4 elemi osztályt végzett	73,9	78,8
7. Írni-olvasni tud	90,4	92,4
8. Csak olvasni tud	0,8	0,3
9. Sem írni, sem olvasni nem tud	8,8	7,3
Össz. (7-9)	100,0	100,0

A vizsgált korszak idején az újonnan kiadott tantervek felépítése, óraszama, arányai nem mutattak változást. Megváltozott viszont a tanítás tartalma és a nevelés szelleme. Nőtt a világnézeti-politikai nevelés fontossága, jelentősége. Hóman Bálint minisztersége idején Romsics Ignác megállapítása szerint „a közvetített műveltséganyag antiintellektualizmusa, ideologikus prezentálása és hungarocentrizmusa megerősödött”⁵⁸ Az oktatásban nőtt az ún. nemzetismereti tárgyak szerepe (magyar nyelv és irodalom, történelem, gazdasági és társadalmi ismeretek), duplájára emelkedett a testnevelési órák száma. Csökkent a görög, a latin nyelv és a természettudományos tárgyak óraszama.

Hóman hivatali időszakában átszervezte a *közoktatási igazgatást*, az állami tanfelügyelői rendszert az *1935.évi VI.tc.* kiadásával. Így a közép- és középfokú iskolák felügyeletét a tankerületi főigazgatóságok végezték. Az ország valamennyi iskolája nyolc tankerületi főigazgató irányítása és ellenőrzése alá került. A korábbiaknak megfelelően a főigazgatók állami felügyeleti joga az egyházi iskolákra is kiterjedt. A törvény az igazgatás egyszerűsítésére, ésszerűsítésére született, hisz korábban a különböző iskolatípusok eltérő felügyelet alá tartoztak. A tanügyigazgatás feladatköre kiterjedt a tanárok ellenőrzésére: a minősítésükre, oktatásukra, iskolán kívüli életük ellenőrzésére, a tankönyvek, iskolai könyvtárak, az iskolaegészségügy és a gazdálkodás vizsgálatára.⁵⁹

A harmincas években Hóman oktatáspolitikáját a húszas évekre jellemző valláserkölcsei neveléssel szemben a nemzetté nevelés gondolata hatotta át. „Egyetlen magyar iskolának sem lehet célja a pusztán szakismeretközlés. Valamennyiünknek elsőrendű feladata a magyar életre való céltudatos előkészítés, az ifjúság erkölcsi nevelése, jellemének szilárdítása,

kötelességtudatának fejlesztése, valláserkölcsei és nemzeti alapon nyugvó egészséges magyar világszemléletének kialakítása.” – írta Hóman az 1942-ben megjelent *Magyar sors – magyar hivatás c.* művében.⁶⁰

Hóman Bálint az 1930-as évektől politikai nézeteivel támogatta a németbarát orientációt, egyre nagyobb teret engedett a jobboldali törekvéseknek. 1944 végén családjával együtt Nyugatra távozott. 1945-ben az amerikai hatóságok kiadták Magyarországnak. 1946-ban életfogytig tartó fegyházra és vagyonelkobzásra ítélte a Népbíróság. A váci börtönbe került, ahol 1951. június 2-án meghalt.

Hóman történészi munkásságának gazdaságtörténeti, historiográfiai, filológiai művei mai napig alapműveknek számítanak. Munkáiban a pozitívizmus, majd a szellemtörténet szemléletét és módszereit alkalmazta. Kiváló könyvtári és gyűjteményi szakembernek tartották, hisz pályafutását nagyhírű közgyűjteményekben kezdte (Egyetemi Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, Nemzeti Múzeum). Munkásságának könyvtárpolitikai területét kevésbé vizsgálták, érdemes ezért megismernünk.

2.3.1. Hóman Bálint könyvtárpolitikai nézetei

Hómant családi indíttatása, tanulmányai és pályakezdő tapasztalatai a közgyűjteményekért felelősséget érző szakemberré tették. Magyary Zoltán szerkesztésében 1927-ben egy művelődéspolitikai javaslatgyűjtemény kiadására került sor, *A magyar tudománypolitika alapvetése* címmel. Az ország legjobb szakembereit kérték fel a kulturális élet különböző szakterületeiről, hogy fogalmazzák meg a legfontosabb terveket, feladatokat. A közgyűjteményekkel kapcsolatos teendőket, elképzeléseket a kor két neves történésze foglalta össze. Hóman Bálint a múzeumokkal és a könyvtárakkal, Szekfű Gyula a levéltárakkal foglalkozott. Hóman *A magyar könyvtárak rendszere a huszas évek közepén és tervek a jövőre* címmel érdekes, tanulságos, és a mai napig meglehetősen modernnek számító állásfoglalást készített.⁶¹

A Közgyűjtemények fejezetben két szerkezeti egységben foglalkozott a múzeumokat és a könyvtárakat érintő kérdésekkel. A fejezet első részében a közgyűjtemények történeti fejlődését mutatta be a kezdetektől a korabeli jellemzőkig. Nyomon követhetjük így a magángyűjtemények ókori, középkori jelesebb megvalósulásait, eljutva egészen a gyűjtemények nyilvánossá válásáig. Mondanivalóit az adott korszak egyetemes és magyar történeti eseményeivel összefüggésben tárgyalta. A könyvtártörténeti ismeretekkel együtt végigkísérte a múzeumok és a levéltárak korabeli helyzetét. Az igen részletesen bemutatott

történeti tudnivalók olvasása után vizsgáljuk meg a fejezet második részét, melyben Hóman Bálint könyvtárpolitikai elgondolásait, nézeteit, véleményét ismerhetjük meg!

Ebben a fejezetben Hóman a közgyűjtemények rendszerével és a jövő feladataival foglalkozott. „A gyakorlati tapasztalatokból leszűrt könyvtárkezelési és használati szabályokat elvi rendszerbe foglaló, s e rendszert önálló könyvtártudománnyá fejlesztő XIX. század a könyvtári anyag tökéletes rendszerezésével és használatának megkönnyítésével a tudományos anyag rendszeres gyűjteményeivé, a tudományos kutatás és közművelődés jól berendezett és mindenki által nehézség nélkül igénybevezető műhelyeivé fejlesztette a közkönyvtárakat.” – állapította meg Hóman Bálint.⁶² A közgyűjtemények fejlődésével a korábbi megőrző funkció, a rendszeres gyűjtés kiegészült a kutatóintézeti feladatokkal. „Feladatuk a gyűjtési körökbe tartozó anyagnak a ... teljességre törekvő, céltudatos összegyűjtése, megőrzése, meghatározása, rendszerezése, ... közhasználatra bocsátása, publikációk és előadások útján való megismertetése...”⁶³

Megváltozott ezáltal a könyvtárosi munkakör is, sokkal összetettebb, nehezebb lett. A körültekintő állománygyarapítás is szakértelmet igényel, hiszen ezt a tevékenységet, ahogy Hóman is írta, „bibliográfiák, üzleti és aukciókatalógusok, szakfolyóiratok” rendszeres tanulmányozása előzi meg.⁶⁴ Tudományos igényességgel kell az olvasótermi anyagot kiválasztani, elhelyezni, útbaigazításokkal és katalógusokkal kiegészíteni. Hóman felhívta olvasói figyelmét, hogy a könyvtári feldolgozás során felmerülő könyvészeti, könyvtörténeti, tudományos kérdésekkel is foglalkoznia kell a könyvtárosoknak, s eredményeikről speciális katalógusokban, publikációkban kell számot adniuk. A feladatok differenciálódása miatt alakult ki a technikai és a tudományos tisztviselők csoportja. A könyvtárosi feladatok ismertetése után Hóman Bálint kitért az intézmények közötti együttműködés fontosságára. Megítélése szerint az egyetemek kiváló tanítványai a közgyűjtemények tisztviselőivé válhatnak, míg a közgyűjtemények tudósai egyetemi katedrára juthatnak. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsának összetételét épp ezért tartotta nagyon eredményesnek.

A közgyűjtemények közművelődési funkciót is betöltenek. Hóman szerint „... csak a (közművelődési célt is szolgáló) tudományos és a (tudományos alapon rendezett és fejlesztett) közművelődési közgyűjteményeknek van létjogosultsága.”⁶⁵

Megállapítása szerint a magyar könyvtárügy fejlődése megfelelt az európai követelményeknek. Hiányolta viszont a közgyűjteményekkel kapcsolatos tervszerű, egységes kulturpolitikai gondolkodást, hisz Hóman idejében három-négy minisztériumi ügyosztály foglalkozott a múzeumok, könyvtárak, levéltárak szakmai kérdéseivel. Problémának tartotta még a pénzügyi kormányzat helytelen vélekedését, miszerint a kultúra és a tudomány

luxusnak számít. Ezért Hóman legfontosabb feladatnak a gyűjteményi ügyek rendezését tartotta, s bízott abban, hogy az 1922. XIX. tc.-kel létrehozott Országos Magyar Gyűjteményegyetem sikeres lesz a problémák megoldásában. A tanulmány következő két alfejezete foglalkozott (A) múzeumaink típusaival, majd (B) könyvtáraink három fő csoportba sorolható típusaival. A könyvtárak fő csoportjai Hóman felosztása szerint a következők:

1. *Egyetemes, összefoglaló könyvtárak*
2. *Szakkönyvtárak*
3. *Emlékgyűjtemények.*

A felosztáson belül további típusok megkülönböztetését láthatjuk. Az egyetemes, összefoglaló könyvtárak gyűjtőköre általános volt, mennyiségi és területi korlátok nélkül. A dokumentumtermés fokozatos növekedése, a tudományok fejlődése, differenciálódása, valamint az időszaki sajtótermékek tömeges gyarapodása azonban magával hozta a gyűjtési kör szűkítését.

A szakkönyvtári rendszer kialakulása és elterjedése lehetővé tette a szaktudományok dokumentumtermésének gyűjtését. A városi könyvtárak gyűjteményük gyarapításánál inkább a közművelődési célok megvalósítását szorgalmazták. Ezeket a fejlődési irányokat összegezve Hóman is megállapította, hogy „a szó igazi értelmében vett egyetemes könyvtárunk – aminő a British Museum Könyvtára, vagy a párizsi Bibliothèque Nationale – nincsen, de vannak – a mindjobban szaporodó speciális szakkönyvtárak mellett – általánosabb érdeklődésű, összefoglaló tudományos könyvtáraink és általános műveltséget terjesztő közművelődési könyvtáraink.”⁶⁶ A tanulmány ezen részében külön alfejezetben vette sorra az a.) Országos közkönyvtárak és a b.) Helyi jellegű közkönyvtárak, Közművelődési könyvtárak jellemzőit. Elsőként tárgyalta az országos közkönyvtárak között az 1802-ben alapított nemzeti könyvtárunkat, az Országos Széchényi Könyvtárat.

A nemzeti dokumentumtermés tudományos célú gyűjtése 1897 óta kötelezpéldány beszolgáltatásán alapult. Az értékes anyagot a könyvtár tudományos alaposítással dolgozza fel és a kutatómunka eredményeit a hazai könyvtudomány neves szakfolyóiratában, a Magyar Könyvszemlében publikálja. Ezt követően a többi neves országos jellegű közkönyvtár bemutatását olvashatjuk. Sorra kerülnek így a leggazdagabb gyűjteményű budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem a M. Kir. József Műegyetem, a Magyar Tudományos Akadémia és a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal könyvtárai (az utóbbi kettő szintén kötelezpéldányban részesült), valamint a szépen fejlődő Képviselőházi és a Fővárosi Nyilvános Könyvtár. Az országos közkönyvtárak színvonalát közelíti a budapesti Református Teológiai Akadémia Ráday gyűjteménye és számos vidéki állomány. (pl. a szegedi Somogyi,

az esztergomi Főegyházmegyei, a Pannonhalmi Szt. Benedek-rendi, az egri Érseki Joglíceum, a debreceni és sárospataki Református Főiskolai könyvtárak.) A felsorolásból Hóman nem hagyta ki a trianoni döntés értelmében elcsatolt területek neves könyvtárait sem, melyek régi állománya napjainkig nagy történeti értéket képviselnek. Hibának tartotta azonban, hogy ezeknek az összefoglaló jellegű gyűjteményeknek a tervszerű gyarapítását gyakran anyagi gondok hátráltatták. Az állomány „ódsi és célszerűtlen rendszerezése, a használati szabályok avultsága”⁶⁷ volt jellemző. Hóman szerint a „Legtöbb közkönyvtárunk, köztük a nemzetközi értelemben is tekintélyes Országos Széchényi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár és Akadémiai Könyvtár raktára zsúfolt, nehezen hozzáférhető, berendezésük ódsi, szakrendszerünk és címjegyzékeik elavultak, olvasóhelyiségeik alkalmatlanok és zsúfoltak, kölcsönzési rendszerük nehézkes.” – folytatta elemzését.

A továbbiakban a könyvtáros munkához szükséges szakképzettség fontosságát hangsúlyozta a neves gyűjteményi szakember. Hóman nagyon fontosnak tartotta az intézmények közötti szoros együttműködést. Soraiból kitűnik, hogy szerinte a kooperáció elősegíti a „céltudatos fejlesztést és az akadálytalan könyvhasználatot”. Szerinte ezt támogatta az 1923-ban létrehozott Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, melynek a külföldi könyvek cseréjének megszervezése mellett fő feladata a központi katalógus (Központi Címjegyzék) elkészítése volt.

A következő (b) alfejezetben a helyi jellegű közkönyvtárakról, országos elterjedésükről, a népkönyvtárakról olvashatunk. A harmadik (c) alfejezet az egyházi és az iskolai könyvtárakra tér ki igen röviden. Ezeknek a könyvtáraknak is nagy gondjuk Hóman szerint az anyagiak szűkössége, így a tekintélyes gyűjtemények tervszerű állománygyarapítása nem volt megoldott, ezért ezek az intézmények „visszafejlődésben vannak”. Sajnos ezeknek a gyűjteményeknek a használata sem volt megfelelő. Gyakran nem szakszerűen kezelve és csak a tanári kar rendelkezésére bocsátva, a „közhásználattól elzárva” működtek.⁶⁸ Érdekességképpen megemlíthetjük, hogy a nyíregyházi Kossuth Gimnázium iskolai könyvtára az 1926/27. tanévtől 1944-ig közművelődési feladatot is ellátva nyilvános volt.⁶⁹

A könyvtárak következő csoportját a tanulmány alapján a szakkönyvtárak alkotják. Ezen belüli alfejezetben az országos szakkönyvtárakat, szakterületeiket sorolta fel Hóman. Megállapítása szerint ezeknek a gyűjteményeknek a további fejlődése „biztosítottabbnak látszik az összefoglaló könyvtárakénál”.⁷⁰

Ide tartoznak a következő bibliotékák: a József Műegyetem, a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, a Magyar Országgyűlés Főrendi és Képviselőházának Könyvtára, a Fővárosi Nyilvános Könyvtár. Ezek mellett jelentős nyilvános szakkönyvtáraink még a Kir. Magyar

Természettudományi Társulat, a Kereskedelmi és Iparkamara budapesti könyvtára, a Kir. Orvosegyesület, az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum, az Országos Szépművészeti, Technológiai, Mezőgazdasági és Kereskedelmi múzeumok könyvtárai, a Magyar Kir. Földtani Intézet és az Országos Pedagógiai Könyvtár. A kutatók ezeken a speciális gyűjteményeken kívül számos társulat, egyesület, intézet szakkönyvtárát vehetik igénybe. A (b) alfejezetben olyan további szakkönyvtárakat említett Hóman, melyeket az egyes hatóságok, hivatalok, minisztériumok, iskolák működtettek, s használóik az ott dolgozók, tanulók, illetve a testület tagjai lehettek.

A harmadik egységben a lezárt, további gyarapításra nem szánt, rendszerint magángyűjtemények, emlékgyűjtemények tárgyalása következett. (pl. gr. Széchenyi István, Kisfaludy Sándor, Madách Imre, Kossuth Lajos könyvgyűjteményei). Tudományos értékük vitathatatlan ezen gyűjteményeknek is.

A tanulmány végső fejezeteiben Hóman a könyvtárügy feladatait összegezte, melyek szerinte a következők:

- *könyvtárak közötti együttműködés megszervezése, mely a gyűjtőkörök összehangolásán és a központi nyilvántartáson, egységes rendszerezésen alapszik;*
- a Múzeum, Egyetem és Akadémia könyvtárainak összevonása egy *igazi Nemzeti Könyvtár* megteremtésére, mely modern berendezéssel ellátva egy központi épületben lenne egyesítve;
- az országos jellegű összefoglaló és szakkönyvtárak *központosított irányításának, ellenőrzésének* megteremtése;
- *javadalmak felemelésével* meg kell oldani a *tervszerű gyarapítást* és a *célszerű rendszerezést;*
- modern könyvtártechnikai rendszer kiépítése az elavult könyvtárkezelési és használati rendszer megjavítására;
- *korszerű szakrendszer, szak- és tárgyi katalógusok* megteremtése, *raktárak átépítése*, modern olvasó, kutató és munkahelyek kialakítása, berendezése épületbővítéssel, átalakítással;
- több, munkájához értő, *szakértő könyvtárosra*, személyzetre van szükség könyvtárainkban;
- a tudományos jellegű *vidéki könyvtárakat* be kell kapcsolni az ilyen jellegű könyvtárak *országos szervezetébe*, fejlődésük anyagi biztosításával;
- a közművelődési és népkönyvtárak fenntartói a *törvényhatóságok* és a községek legyenek. *Állami feladat* viszont ezek központi ellenőrzése, támogatása, a népkönyvtári hálózat újjászervezése és teljes kiépítése;

- rendszeres *könyvtárosképzés* megteremtésével a speciális könyvtártani és általános tudományos műveltség megszerzését kell segíteni, külföldi tapasztalatszerzéssel, kötelező tanfolyamokkal kiegészítve.

A megfogalmazott tennivalók valóban azt tükrözik, hogy Hóman Bálint alaposan ismerte a magyar könyvtárak helyzetét, problémáit. Javaslati építő jellegűek, mai megközelítésben is előremutatónak tekinthetők. Szinte csak az általa elképzelt három nagy gyűjteményt összevonó nemzeti könyvtár nem jött létre. Az említett könyvtárak viszont mai napig működve, a könyvtári rendszer meghatározó gyűjteményeiként szolgálják az olvasók, kutatók igényeit.

A kitűzött feladatok végrehajtásával kapcsolatban Hóman figyelmeztetett bennünket: *„nem szabad garaszkodnunk, mert jól rendezett, használható könyvtárak nélkül rövidesen be fog következni a magyar tudomány, a magyar kultúra, s velük a magyar gazdasági élet újabb csődje is”*.⁷¹

3. Ifjúsági könyvtárak az oktatás- és nevelés szolgálatában

3.1. Az ifjúsági könyvtárak történeti előzményei

Az iskolai könyvtárak történetének kezdetei Európa-szerte a XIX. század második felére esnek. Magyarországon először az Eötvös-féle 1868. évi XXXVIII. tc. tesz említést az iskolai könyvtárakról. Eötvös francia tapasztalatai elősegíthették e kérdéskör megjelenését törvényében, hisz Franciaországban már 1862-ben jelent meg hasonló szabályozás. A kérdéssel foglalkozó N. Szabóki tanulmány⁷² megállapítja, hogy a törvénycikk „csupán tudomásul vette” a pedagógustársadalom és a szaksajtó követelését. A 30.§ a „szükséges *taneszköz*” fogalmába beleértendőnek tekintette az iskolai munkát segítő könyvtárat is. A tanítóképzőket érintő fejezetben világosan beszél a könyvtárról, mely az intézet tulajdonában működve a leendő tanítók szakmai képzettségét emelheti magasabb színvonalra. Az említett tanulmányból tudunk arról, hogy 1872-ben tanítóink „kis olvasókörok” szervezésére buzdítottak. A kezdeményezés vitatott volt, hisz sokan az elemi iskolás gyermekek túlterhelésétől tartottak.⁷³

1875-ben Dolinay Gyula kísérletet tett az „iskolai könyvtár” fogalmának és feladatainak pontos megfogalmazására.: *„Iskolai és népkönyvtáron a népiskolák mellett felállított oly könyvgyűjtemény értendő, mely úgy a kisebb, mint a serdültebb gyermekeknek és a népnek alkalmas olvasnivalókat foglaljon magában.”*⁷⁴ A megfogalmazásból kitűnik e könyvtártípus olvasói körének kitágítása. Ez a megállapítás az iskola tanulóin kívül a népkönyvtárak felnőtt olvasóit is használói közé vonja. Már N. Szabóki említett tanulmánya is felhívta figyelmünket az iskolai könyvtár fogalmának tisztázatlanságára, a terminológiai pontatlanságokra. Megállapítása szerint a korabeli cikkekben, rendelkezésekben egyaránt használták a községi, tanítói, ifjúsági, iskolai és a népkönyvtár megnevezést.⁷⁵ A középiskolások könyvtári ellátását tanulmányozva láthattuk, hogy a középiskolai rendtartás 28.§-a előírja az ifjúsági könyvtár létrehozását: *„Minden intézetben ifjúsági könyvtár rendezendő, mely az iskolai oktatással kapcsolatos, azt kiegészítő olvasmányt nyújtson”*. E sorok felelevenítése után vizsgálja Lechner László⁷⁶ 1877-es írása, hogy milyen elvek szerint alakítsanak könyvtárakat, milyen könyvekből álljon az állomány, és hogyan kezeljék azokat. A szerző egyoldalúnak nevezi a rendtartás előírását, mivel szerinte a tanuló *„szívét is nemesbíteni”* kell az oktatással kapcsolatos, azt kiegészítő olvasmánnyal. Lechner megállapítása szerint csak olyan könyveket kell beszerezni, melyeket olvasni is fognak. Ezután az egyes osztályok számára tett ajánlásokat az életkor, a tanulmányok foka, a nevelési cél szempontjai alapján vették figyelembe. Kitért az illusztrált könyvek hasznosítására is az

alsóbb évfolyamok esetében. A középső osztályok (III-VI.) kíváncsi tanulóinak a jól szerkesztett útleírásokat, történelmi elbeszéléseket ajánlotta. A felsőbb osztályok számára tapasztalatai szerint a tudományos munkák népszerűsített változatai javasoltak. Regényeket csak a legmagasabb osztályok tanulóinak ajánlott Lechner, de szigorúan ellenőrzötte. Indítványozta továbbá, hogy a tanári egyesület bizottsága állítsa össze azoknak a műveknek a jegyzékét, melyeket minden tekintetben ajánlhatnak az ifjúsági könyvtárak számára. Hasznosak voltak ezek az előremutató javaslatok, hisz a későbbiekben látni fogjuk, hogy számtalan jegyzék készült a beszerzés segítésére. Szabóki tanulmánya szerint az 1870-es évek rendeletei, valamint a miniszteri utasítások a terminológiai pontatlanságok ellenére is érhetően állapították meg a községek tulajdonában levő iskolai és népkönyvtárak fenntartási forrásait: „*az államilag segélyezett elemi népiskolákban 25 kr., felsőbb nép- és polgári iskolákban 50 kr. felvételi díj szedendő minden tanulótól a könyvtár javára. Az államilag nem segélyezett községi elemi, felső nép- és polgári iskolákban a felvételi díjből legalább a fenti összeg felét kell ugyanerre a célra fordítani, valamint a befolyó büntetéspénzek összegének egyharmadát.*”⁷⁷ Ez a gyakorlat a két világháború közötti időszakban is folytatódott a könyvtárak pénzügyi hátterének biztosítására. A VKM rendelkezései nem fedezték teljességgel a könyvtárak beszerzési forrásait, hisz a korabeli szaksajtóból nyomon követhető, ahogyan újabb források megnyerésére bíztatták egymást a tanítók. A kérdés fontosságát jelzi az a tény is, hogy felmerült az igény egy iskolai könyvtári problémákkal foglalkozó lap megindítására. Dolinay Gyula magánvállalkozásaként megjelent az „Iskolai és Népkönyvtár” c. folyóirat, mely a második számtól a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának hivatalos lapjaként funkcionált. Cikkeiben elsősorban gyakorlati szempontból tárgyalta a könyvtárak alakításával és az állomány gyarapításával kapcsolatos kérdéseket.

Fontos esemény az iskolai könyvtárak történetében az 1881-ben megrendezett Országos Tanítói Képviselési Közgyűlés. Napirendre került az iskolai könyvtár ismerveinek megfogalmazása, valamint elkészült egy rendelettervezet is. A megállapítások egyértelműen elkülönítették az iskolai könyvtárat a többi könyvtártípustól, megfogalmazták a könyvtár pedagógiai szerepét, s kitértek az ifjúsági könyvkiadás és a könyvtárosképzés feladataira. A korszerűen elkészített tervezet megvalósítása azonban elmaradt. Az 1870-es években elindult folyamat megakadt, bár a kérdés fontosságát számos szakmai orgánumban megjelent cikk jelezte.

1894 végén Szemák István a középiskolai ifjúsági könyvtárak számára összeállított ifjúsági könyvjegyzék elkészítéséről írt. Szerinte „*az ifjúsági könyvtárak rendezése felsőbb tanhatósági intézkedés nélkül keresztül nem vihető.*”⁷⁸ Felhívta a figyelmet Ausztria és Németország rendszabályaira, s megállapította, hogy „hasonló szigorú rendszabályok

alkalmazása nálunk sok helyt visszatetszést szülne”⁷⁹. Külön kiemelte Szemák írása a magyar klasszikusok iskolai kiadásának kérdését. Felhívta a könyvkiadók figyelmét arra, hogy „*a legnagyobb könyvfogyasztó Magyarországon még mindig az iskola, hogy ők is hozzanak némi áldozatot az iskola szükségleteinek*”⁸⁰. Szükségesnek tartotta még a jegyzékek folyamatos ellenőrzését, kiegészítését, frissítését.

A Magyar Könyvszemle 1898-as számaiban bukkanhatunk rá Morvay Győző közleményére, mely szintén a középiskolai könyvtárakkal foglalkozott⁸¹. Megállapítása szerint az iskolai monográfiák a történeti, tantervi ismertetéseken kívül a taneszközök számszerű feldolgozása mellett kevés fejezetet szenteltek az iskolai könyvtárak történetének. Ezért tanulmánya első fejezetében visszatekintett egészen a reformációig, ahol a protestáns iskolai könyvtárak alapjait kereshetjük. A történeti összeállítás után közölte az ifjúsági könyvtárak nevezetesebb gyűjteményeit, melyek feldolgozásához a millenáris iskolai történetek és a VKM-hez beküldött jelentések adatait használta fel. Szabolcs vármegye két jelesebb középiskolai gyűjteményét is felfedezhetjük a betűrendes nyilvántartásban. A 103. tétel a nagykállói alreáliskola, a 116. tétel pedig a Nyíregyházi Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnázium tanári és ifjúsági könyvtáráról közölt adatokat.⁸² Morvay az országos összesítést követően kifejtette véleményét arról, hogy az iskolai könyvtár a városi lakosok számára is legyen hozzáférhető. Ezáltal az igényes olvasmányok nem csak a tanulókhöz jutnának el, s az olvasóktól szedett anyagi hozzájárulás elősegítené a könyvtárak gyorsabb fejlődését. „*És ha ez minden középiskolánál keresztül vitetnék, majdnem 190 vidéki városban állana szakszerű könyvtár az iskola és a közönség szolgálatára.*” – írta tanulmánya utolsó soraiban⁸³. Gondolataira rímelve láthatjuk, hogy napjainkban is számos település könyvtári ellátása ún. kettős funkciójú könyvtárak formájában valósult meg.

3.2. A NIKIB létrejötte, az IKIB tevékenysége

Morvay Győző közleményével szinte lezárható a XIX. századi időrendünk, hisz a fejlődés következő jelesebb eseménye a *VKM 1158/902. elsz. sz. rendelete* és szabályzata 1902-ből, mely kimondta a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság (NIKIB) megalakítását, melynek feladata az ifjúsági irodalom figyelemmel kísérése, ellenőrzése és irányítása volt. A Bizottság munkája megkezdését egybekötötte egy országos felméréssel. A korábban említett terminológiai pontatlanságok is szerepet játszottak abban, hogy a VKM eltérő adatokkal rendelkezett a könyvtárakkal kapcsolatban. Az 1903-as felmérés adatai szerint az országban 2019 népiskolai könyvtár működött 109.000 kötetes állománnyal, mely jelentős része elavult volt, csak 45-50%-a volt megfelelő a közel kétmillió népiskolai tanuló számára – írja a már

említett N. Szabóki-tanulmány.⁸⁴ A NIKIB jelentéséből nyomon követhetjük a kezdetleges 1903-as adatok után elért eredményeket, melyeket a miniszter felkérésére az Uránia c. folyóirat is leközölt. A cikk szerint az elmúlt öt év alatt 2126 állami, 925 községi, 233 felekezeti népiskolában, összesen 3284 népiskolában szerveztek vagy szerveztek újjá ifjúsági könyvtárat, de a felsoroltakból hiányoztak a római katolikus iskolák könyvtáraitra vonatkozó adatok.⁸⁵ A jelentés összefoglalása megállapította, hogy a tanfelügyelői jelentések egybehangzó tanúsága szerint az ifjúsági könyvtárak intézménye bevált, a várakozásokat felülmúlva működtek az országban.

Ekkorra már megszűnt az „Iskolai és Népkönyvtár” c. folyóirat és a „Hasznos Mulattató” c. összeállítás is, melyek az iskolai könyvtárak fejlődése szempontjából még említést érdemelnek. A korabeli cikkek az ifjúsági olvasmányok felé fordultak. Erre példa Mohar József 1903-as cikke.⁸⁶ Átfogó tanulmányát három közleményben megjelentetve körbejárta a tanítóképzőintézeti ifjúsági könyvtárak ügyét, s a Tanítóképző Tanárok Egyesülete ülésén írásos indítványát is beterjesztette 1902. december 17-én. Első közleményében méltatta a – szerinte korszakalkotó – munkát, melyet Dr. Neményi Imre „*Ifjúsági könyvtárak és ifjúsági olvasmányok a nevelés szolgálatában*” címmel 1902-ben jelentetett meg. E munka hatására rövidesen „Ifjúsági irodalom” címmel kritikai folyóirat indult Perjessy László és dr. Kárpáti Károly bevezetésével, Endrényi Imre könyvkereskedő kiadásában. A vállalkozást Mohar „kísérletnek”, s „kísérletnek sem valami erős”-nek⁸⁷ minősítette. Szerinte a lap „legyen a szó legnemesebb értelmében vett kritikai folyóirat; kövessen határozott és erőteljes irányt”. A Szegeden székelő vidéki központot sem tartotta biztónak, ezért javasolta „egy hasonló célú vállalatnak a fővárosban, a Népkönyvtárak és Ifjúsági könyvtárakat Intéző Bizottsággal kapcsolatban való létesítését” Mohar József második közleményében felmérést készített a hozzá visszaérkezett értesítők alapján 45 tanítóképző intézetre (32 férfi, 13 nő) vonatkozóan. Kérdései kitértek az ifjúsági könyvtárak állományára, használatára, kezelésére, gyarapodására⁸⁸. Harmadik, egyben befejező közleményében Mohar az ifjúsági könyvtárak céljainak, feladatainak, az oktatásban-nevelésben betöltött szerepüknek a megfogalmazására vállalkozott, miközben az egyes osztályokban megfelelő olvasnivalót csoportosította tartalmi és műfaji szempontból. Közleménye végén 10 pontba szedve megvitatóra ajánlotta javaslatait. További cikk is foglalkozott az olvasmányokkal.

„Mit kell... a középiskolai, szorosabban a gimnáziumi ifjúsággal olvastatnunk?” – tette fel a kérdést Várdai Béla 1905-ös írása. A szerző véleménye szerint a gimnáziumi oktatás, az ifjúsági könyvtár csak akkor éri el célját, ha a legmagasabb színvonalú művek jutnak el a tanulókhoz. A könyvtárban helyet kell adni elsősorban a hazai szépirodalom legjelesebb alkotásainak, nyelvészeti műveknek, a klasszikus világirodalom kiváló

fordításainak, néhány alkotó eredeti nyelvű munkájának, a történeti és a természettudományos kiadványoknak, nem kihagyva a szépirodalmi alkotások szerelmi motívumokat bemutató darabjait sem. Inkább kevés *kitűnő* mű legyen több példányban hozzáférhető, s olvasásuk után a tanár beszélje meg a diákkal olvasmányélményét.⁸⁹

A korabeli szerzők számos cikkben fejtették ki véleményüket az ifjúsági könyvtárak szervezése és az ifjúsági könyvek, jegyzékek összeállítása kérdésében. Lelkesen fogadták az új intézmény, a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság 1902-ben történt megalakítását.

A témában megjelent közleményekkel párhuzamosan a NIKIB is folyamatosan dolgozott, 1904-ben megjelentette az első könyvjegyzékét az 1904. évi 2962. eln. sz. miniszteri rendelettel együtt. A rendelet lehetővé tette, hogy az iskolai könyvbeszerzési keret az iskolai költségvetés része legyen.⁹⁰ A folyamatosan szaporodó iskolai könyvtárak kezelését utasítás megjelentetésével támogatták. Az utasítás kitért az alapleltár és a cédulakatalógus szükségességére. A katalógusminták mellékletei alapján nem okozhatott gondot a könyvtáros számára ezeknek a nyilvántartási, azonosítási funkciót betöltő dokumentumoknak az elkészítése. A korszakkal foglalkozó Csulák-tanulmány szerint az alapjegyzéket a NIKIB szinte évente pótlásokkal egészítette ki 1917-ig, amikor a VKM az 1918. évi 70.596 sz. rendeletével új szervezet bízott meg a feladat további végzésével, az Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottságot.⁹¹ Az új szerv feladatköre bővült, az irányítás minden iskolatípus könyvtárára ki lett terjesztve. Az új szerv csak 1920-ig működött.

3.3 Az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács és a könyvjegyzékek

1920 után a középiskolai könyvtárak állományában csak a Szemák-féle jegyzékben szereplő, illetve a külön engedélyezett művek lehettek.⁹² A minisztérium ajánlásokat tett az ifjúsági könyvtárak beszerzéseikhez az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács 1923-as megalakításáig és az 1926-ban elkészült ügyrend megszületéséig. Az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács szabályzatban rögzítette a „beszerzendő” és a „beszerezhető” művek bírálati szempontjait. A 4.§ szerint a bíráló a következő elemeket vizsgálta a benyújtott műveknél:

- a) nem tartalmaz-e a vallás-erkölcsös nevelés szellemébe ütköző tanokat;
- b) nem foglal-e magában állam- vagy alkotmányellenes, a fennálló társadalom ellen való izgatást;
- c) nincsenek-e benne érzéki részletek...

d) nem esik-e kifogás alá stílusa a magyarosság szempontjából, s megüti-e a kívánatos irodalmi-művészi értéket.⁹³

Megállapítható, hogy a művészi érték a korábbi gyakorlattól eltérően az első helyről a korszak politikai gondolkodásának megfelelően a negyedik helyre került.

Előremutató viszont a szabályzat 5.§-a, ahol az életkori sajátosságok figyelembe vételével az ifjúságot 7 csoportra osztották kor és iskolatípus szerint:

„I. csoport: Kisdedóvó

II. csoport: Az elemi fiú- és leányiskola 4 alsó osztálya (6-10 év)

III. csoport: Az elemi fiú- és leányiskola 2 felső (V-VI.), gazdasági iskola, tanonciskola évfolyamai(10-13 év)

IV. csoport: Polgári fiú- és leányiskola, középiskola I-II. osztálya (10-12 év)

V. csoport: Polgári fiú és leányiskola, fiú- és leányközépiskola III-IV. osztálya (12-14 év)

VI. csoport: Polgári fiú- és leányiskola, fiú- és leányközépiskola V-VI. osztálya, felsőkereskedelmi iskola, tanító(nő) képző intézet, óvóképző I-II. évfolyamai (14-16 év).

VII. csoport: A fiú- és leányközépiskola VII-VIII. osztálya, felsőkereskedelmi iskola III-IV. évfolyamai és a tanító(nő) képzőintézet III-V.évfolyamai (16-18.év).”⁹⁴

A könyvtárakba szánt művek felsorolása elkülönítve jelent meg a különböző csoportok szerint. A jegyzékre nem került könyvekről nyilvántartás készült, melyeket időközönként a 9.§ szerint közzétettek. Új kiadás esetén a szerző vagy a kiadó köteles volt újra bemutatni a jegyzékre szánt kiadványt. E sorok után tették közzé a Hivatalos Közlönyben az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács ügyrendjét. A Tanács vezetése az alelnök feladata volt, munkáját titkár segítette. A titkár a folyó ügyek intézésén kívül a hazai és külföldi ifjúsági irodalmat érintő jelenségekről tájékoztatta a tanácstagokat. A határozatképesség az elnököt, alelnököt, ügyvezető igazgatót is magába foglaló legalább 5 szavazó jelenlétével valósult meg, akár hetente, de legalább kéthavonta üléselve. Az ülések nem voltak nyilvánosak. A szavazások nyíltan történtek, az elnök utoljára szavazott. A Tanács tevékenységét díjazták a VKM kiutalt keretéből.⁹⁵ Ezt követően a Hivatalos Közlöny 1926. évi 23. számában megjelent a *Könyvjegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozandó „beszerzendő” és beszerezhető könyvekről.*⁹⁶

Könyvjegyzékek

Vizsgáljuk meg alaposabban e jegyzéket az alábbiakban! A beszerzendő dokumentumok listája nagyon rövid, a hét korcsoportban összesen 50 művet soroltak fel. A középiskolások csoportjaiban a klasszikus magyar kötelező irodalmon (Petőfi, Arany,

Csokonai, Fazekas, Katona, Vörösmarty stb.) kívül szinte nem látunk értékes munkát. A beszerezhető művek jegyzéke jóval gazdagabb, kb. 1500 mű. A fiatalabb korosztály számára az I. csoportban 5 szerzőtől, a II. csoportban 84 szerzőtől, a III. csoportban 106 szerzőtől találunk jegyzékre vett műveket, egy-egy alkotótól több alkotást is. A középfokú és középiskolák számára javasolt jegyzékek már egyre több szerzőt (146, 167, 194, 182) jegyeznek. Tartalmi szempontból a művek többnyire szépirodalmi alkotások, de szakirodalmi, ismeretterjesztő könyvek is jegyzékre kerültek. A szépirodalmi művek művészi értékét néhány név felsorolása érzékelteti:

I. csoport: Benedek Elek állattörténetei, Gedeon Jerne, Móra László, Alexyné Mayer Irén, Pósa Lajos gyermekversei, hazafias színdarabok, jelenetek, képes mesekönyvek (Kisdedóvó életkor)

II. csoport: (6-10 év) Ajtai Kálmán, Alexyné Mayer Irén, Bársony István, Benedek Elek (több műve), Krúdy, Móricz, Erdélyi Gyula: Esküszünk! (Irredenta jelenet), Grimm-mesék, Mikszáth, Móra Ferenc, Pósa Lajos, Sebők Zsigmond: Dörmögő-Dömötör utazása a cserkészfiúkkal és más hasonló jelentéktelen mű.

III. csoport: (10-13 év) Az eddig említetteken kívül a magyar klasszikusok mellett Becher-Stowe: Tamás bátya kunyhója, Hauff meséi, Verne Gyula 3 műve és számos jelentéktelen munka.

IV. csoport: (10-12 év polgári és középiskola) Benedek, Becher-Stowe, Krúdy mellett Defoe Daniel: Robinson, Az ezeregyéjszaka, Ezopus mesék, Hun és magyar mondák, Rudyard Kipling: A dzsungel könyve, Molnár Ferenc: A Pál-utcai fiúk, Móricz: Légy jó mindhalálig, Mark Twain: Huckleberry Finn, Koldus és királyfi mellett sok értéktelen mű.

V. csoport: (12-14 év) Dickens: Copperfield Dávid, Twist Olivér, Jack London: A vadon szava, May Károly több műve, Sienkiewicz: Vízözön, Verne 27 műve, Levis Wallace: Ben Hur c. művek képviselik az értékesebb világirodalmat a tömeges, semmitmondó művek között.

VI. csoport: (14-16 év) Amerikai magyar költők versgyűjteménye, Nagy magyarok élete több kötetben, Német költők remekei, Történelmi életrajzok, elbeszélés-gyűjtemények.

VII. csoport: (16-18 év) Erdélyi költők, Idegen költők remekei, Magyar versek kötetei mellett szinte nem találunk említésre méltó magyar és világirodalmi művet.

A jegyzékek tanulmányozásánál az életkor előrehaladásával felfedezhetjük a szakirodalmi és az ismeretterjesztő könyveket is. Tematikus megoszlásukat jelzik beszédes címeik.

A III. csoportban látunk először ilyen műveket, pl. Wagner János: A kis kertész, Házi állataink, Wittich Andor: Ipari pályamutató címmel.

A IV. csoportban Kolumbán Lajos: A Dél-vidéken és az Aldunán, A Magas Tátra, Szívós Béla: Debrecen és a Hortobágy, Horváth Károly: Aquarium-terrarium, Kis természetbúvár, Kardos Árpád: Gombatenyésztés otthon, Szathmáry István: Kis könyvkötő, Nemada Sándor: Batikolás c. művek.

Az V. csoportban folytatódnak a praktikus ismereteket kínáló művek, pl: Kardos Árpád: Konyhakertészet, Szobakertészet, Szathmáry István: Kis ötvös, Sztrokay Kálmán: Kis elektrotechnika, Tass József: Cserkészkönyv, Wagner János: Növény- és rovargyűjtő.

A VI. csoportban a korábban említettek mellett művészettörténeti (Lyka Károly) és egyéb tudománytörténeti összefoglalók, a könyvkötés, a kísérletezés alapjait kínáló művek szerepelnek.

A VII. csoport folytatta a magyar művészettörténeti művek sorát egyéb történeti összefoglalókkal pl. Beöthy Zsolt: A magyar irodalom kis tükre (irodalomtörténet), Gulyás Pál: A könyvek és könyvtárak hajdan és most (könyvtártörténeti) és pl. Habán Mihály: A differenciálszámítás, Jászai: A magyar bélyeg, Közgazdasági pályák, Newcomb: Népszerű csillagászat, Magyar Népművészet sorozat kötetei kínáltak új ismereteket az olvasók számára.

A jegyzék végén 11 folyóirat is a beszerezhető kiadványok közé került, megjelölve a csoportot is, akik számára javasolták a lapokat. Ezek a következők:

– Az én Újságom	– II., III., IV. csoport számára
– Élet	– VI. és VII. csoport számára
– Ifjúság és Élet	– IV.-VII. csoport számára
– Kis Pajtás	– II.-IV. csoport számára
– Magyar Lányok	– IV.-VII. csoport számára
– Magyar Művészet	– VII. csoport számára
– Magyar Tavasz	– II.-III. csoport számára
– Nagyasszonyunk	– IV.-VII. csoport számára
– Növényvédelem	– III.-VII. csoport számára
– Vasárnapi Könyv	– II.-VII. csoport számára
– Zászlónk	– IV.-VII. csoport számára ⁹⁷

Meglepő számunkra, hogy a művészet és a növényvédelem ilyen fontos szerepet töltött be az ifjúság folyóiratai között. Összegezve a hét csoport számára beszerezendő és beszerezhető művek jegyzékét megállapíthatjuk, hogy a klasszikus magyar irodalmi alkotások, a „kötelező irodalmon” kívül elenyésző példányban szerepeltek a világirodalomból a neves alkotások.

Sajnálatos viszont, hogy igen jelentős mennyiségben képviseltették magukat a jelentéktelen alkotók, a korszak politikai gondolkodását tükröző irredenta jelenetek, versek, cserkész kiadványok. Örvendetes, hogy néhány címmel a kor természettudományi ismeretei és praktikus tudásanyagot kínáló művei is szerepelnek a listán. Az előbbieken vizsgált 1926-os alapjegyzéket szinte évente kiegészítéssel látták el.

1929-ig csak néhány művel bővült a beszerzendő lista, míg a beszerezhető könyvek száma évente megközelítette az 500 darabot. 1929-ben és 1930-ban viszont jelentős bővítést hajtottak végre a jegyzéken. 1929-ben a 200 beszerzendő mű között találunk néhány magyar klasszikust, de többnyire feledhető, alacsonyabb értékű alkotásokat soroltak fel (pl. Jakab Ödön: Két imposztor, Gaál Mózes: Az utolsó lantos, Hevesi Lajos: Jelky András bajai fiú rendkívüli kalandjai..., Szederkényi Anna: Márka, Tóth Tihamér: A jellemes ifjú, Tiszta férfiúság, Zempléni Árpád: Turáni dalok stb.). Ez évben a beszerezhető művek száma is megközelítette a 700-at. Sok meséskönyv mellett számos semmitmondó cím (pl. Némethy-Gaal: Csodák útjain, Palásthy Marcell: A csodák szigete, Rosegger-Körösi: Petike, Tutsek Anna: Ágnes története, Ámon Vilmosné: Majd én mesélek, Rhoden Emmy: Makrancos Erzsike stb.) közül csak nehezen található néhány értékeőbb irodalomtörténeti, művészeti, művelődéstörténeti összefoglaló mű, enciklopédia.⁹⁸

A jegyzékek nagybetűkkel szedett címeit az egyes iskolatípusok jutalomkönyvei kiválasztásához jelölték meg. Ezek a művek rendszerint emlékkönyvek voltak, melyeket egyházi évfordulók kapcsán adtak ki (pl. Balanyi-Schütz: Emlékkönyv Szent Imre herceg 900 éves jubileumára), vagy művészeti albumok. (pl. Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei).

Az 1930-ban megjelent IV. számú kiegészítő jegyzéket még az év folyamán pótlással egészítették ki, mivel a Szent Imre jubileumi év kapcsán elkészült, és az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanácshoz benyújtott kiadványok csak így kerülhettek fel a listára. Az évek során publikált kiegészítések lassan áttekinthetlenné váltak, ezért 1932-ben a minisztérium megjelentetett egy teljes jegyzéket. A rendelet szövegéből tudjuk, hogy az egyes iskolatípusokra vonatkozó füzeteket a középfokú iskolák igazgatóságainak szükséges példányszámban közvetlenül megküldte a nyomdai előállítását végző Élet és Irodalmi és Nyomdai Rt.

A tanintézeteknek a füzetek árát (mely példányonként 50-70 fillér volt) a kézhezvételtől számított 14 napon belül be kellett fizetniük a nyomdának. Az állami és királyi katolikus iskolák ezt az összeget a beiratkozáskor szedett könyvtári díjak terhére számolták el. Ugyanebben a rendeletben intézkedtek az elemi fokú jegyzékek népiskolákba juttatásáról is. A 30 fillér árát képviselő jegyzéket valamennyi királyi tanfelügyelő díjmentesen juttatta el,

alkalomszerűen más küldeményekkel együtt, az illetékes elemi iskolák számára.⁹⁹ Nem volt ez másképp az evangélikus iskolákban sem. Az Evangélikus Levéltár 1924. július 1-jén kelt 130. bejegyzése szerint: „A beiratkozás alkalmával könyvtárilleték címén 50 aranyfillér, illetve 10.000 korona papírban legyen szedhető, ...”¹⁰⁰

A következő években, 1934 és 1936 között, újabb kiegészítő jegyzékek jelentek meg. A felvett címek között egyre több cserkészeknek szánt művet találunk (pl. Geőcze Anna: A vadrózsák. Cserkész-leány-regény, Vitéz Faragó Ede: Cserkészapródkönyv). A VI. csoport (14-16 év) beszerzendő művei között megjelentek a korabeli politikai helyzetre utaló kiadványok is (pl. Balla Ignác: A Duce és a dolgozó új Itália). A sok verseskönyv mellett természetrajzi, kémiai kísérleteket tartalmazó, valamint praktikus ismereteket, szakmákat bemutató műveket találunk.¹⁰¹ A színvonal változatlan az 1936-os III.sz. kiegészítő jegyzéken is, melyről a beszerezhető művek közül érdekességképpen csak Schweitzer: Orvos az őserdőben című művét emelhetnénk ki.¹⁰² A következő öt évben nem adtak ki újabb jegyzéket a pótlások közzétételére.

Az 1941-es Hivatalos Közlöny tette közzé a VKM 54.021/1941. V. sz. rendeletében az Országos Közoktatási Tanács Ifjúsági Irodalmi Bizottsága által elkészített új *Ifjúsági Könyvtári Jegyzéket*. A rendelet kimondta, hogy az 1931-ben kiadott Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács Jegyzékét, a kiegészítéseket és az 1936-tól a Tanács, illetve az Országos Közoktatási Tanács Ifjúsági Irodalmi Bizottsága által megbírált műveket egységes jegyzékbe foglalta. Elrendelték, hogy *az iskolai ifjúsági könyvtárakban csak a jegyzéken szereplő kiadványok szerepelhetnek. A felsorolásban nem szereplő műveket selejtezni kellett. Az egyes iskolai könyvtárakban fellelhető, de a listán nem szereplő, értékes könyveket a tantestület elbírálhatta, s egyenként javasolva, a tankerületi királyi főigazgatón keresztül, megküldhették az Országos Közoktatási Tanács Ifjúsági Irodalmi Bizottságának felülvizsgálatra. Csak a Bizottság jóváhagyása esetén, az iskolai könyvtár leltárában hivatkozva az engedélyre, szerepelhetett az értékes mű. Ugyanilyen nehézkes eljárás során kerülhetett jegyzékre újabb, a tantestület által javasolt kiadvány. A művek elbírálásánál legfontosabb szempont nem az irodalmi művészeti érték volt, hanem a társadalmi rend, a valláserkölcös nevelés védelme.*¹⁰³

Külön jegyzékek készültek a tanító- és tanítónőképzők (1931), a református (1935) és a katolikus (1939) oktatási intézmények számára. Ezek alapvetően az 1926-os jegyzékhez hasonlóak voltak. A református tanulóknak szánt jegyzéken számos ismeretterjesztő (pl. Darwin műveit), irodalomtörténeti, néprajzi művet javasoltak.

Megállapíthatjuk, hogy az olvasóvá nevelés, az ifjúság irodalmi ízlésének, gondolkodásának formálása kizárólag a VKM ifjúsági könyvjegyzékein szereplő műveken keresztül történhetett. A tankerületi királyi főigazgatók munkájuk során ellenőrizték a

jegyzékek előírásainak betartását, így módon a hivatalos kultúrpolitika érvényesülését az ifjúsági könyvtári állományok összetételében. Az említett 1941-es rendelettel le is zárható a vizsgált korszak ifjúsági könyvtáira vonatkozó előírások sorozata, az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács működése. Az egész korszakon keresztül a kiadott középiskolai rendtartás utalt az ifjúsági és tanári könyvtárra. Például az 1920. évi kiadásban a 6., 55. és 67. § vonatkozott az ifjúsági könyvtárra. Eszerint minden beiratkozó tanuló felvételi és vegyes díjat fizetett. A vegyes díjból a tankerületi királyi főigazgató jóváhagyása alapján megállapított részt az ifjúsági könyvtár céljaira fordították. Az ifjúsági könyvtárnoki munkáért tiszteletdíj járt, ellenben a szertárak rendben tartása a szaktárgyak tanításával kapcsolatos feladat volt, így ezért nem járt tiszteletdíj. Az iskolai gyakorlatban inkább a két feladat összekötése dominált tiszteletdíj fizetése nélkül. A 67.§ írta elő, hogy tanári felügyelet mellett minden iskola ifjúsági könyvtárat rendezzen be, ahol az oktatást „kiegészítő és vele kapcsolatos olvasmányt nyújtson”.¹⁰⁴

4. Szabolcs vármegye és Nyíregyháza kulturális élete, művelődési helyzete a két világháború között

4.1. Nyíregyháza a számok tükrében

A trianoni békekötés kedvezőtlen hatásai sokkal erőteljesebben jelentkeztek az ország keleti vidékein, mint hazánk egészében. Térségünk több szempontból is Magyarország legelmaradottabb területei közé tartozott. A mezőgazdasági export visszaesése a kifejezetten agrár jellegű Szabolcs vármegyét súlyosan érintette. Továbbgyűrűzött ez a hatás a kisipar és a kiskereskedelem területére is. Az ország általános fejlettségéhez képest megkésett kapitalista társadalmi-gazdasági viszonyok halmozottan nehezítették a térség lakosainak élet- és munkakörülményeit. „1920-ban a megye lakosságának 72,3%-a a keresők és eltartottak, összesen 246.026 ember az őstermelés, a mezőgazdasági termelési ág területein élt.” A mezőgazdaságban a mezőgazdasági cselédek és munkások 59,4%-a nem rendelkezett földdel. Ebből kifolyólag ennek a rétegnek a legfőbb célja megélhetést kínáló föld szerzése, illetve bérlése volt.¹⁰⁵ A problémák megoldására a Nagyatádi-féle földreform lett volna alkalmas, de a törvény megvalósítása szűk keretek között történt, s a földhözjutottak gondjait nem oldotta meg, hisz fizetéképtelenek voltak. A történeti összefoglalók szerint „a nagybirtokosok jó áron szabadultak meg gyenge minőségű földjeiktől, ugyanakkor a parasztság számára ez a földhöz juttatás nem hozott semmiféle változást.”¹⁰⁶

A mezőgazdaságban meglévő és egyre növekvő gondokat az ipar nem tudta levezetni, hisz vizsgált térségünk iparilag elmaradott volt; Szabolcs vármegyében az összes foglalkoztatott 10%-át nem érte el a főleg vas- és fémiparban, a ruházati és élelmiszeriparban dolgozók száma. Az elkövetkező húsz évben ez az érték alig változott: 1930-ban 10,94%, 1940-ben 10,25%. A kereskedelem területén még ettől is kevesebb ember talált megélhetést biztosító munkát. A statisztikai adatok szerint szinte elenyésző a közlekedésben dolgozók száma, a foglalkoztatottak 1,67%-a.¹⁰⁷

Nyíregyháza társadalma

A nyíregyházi lakosság 1921-ben a romló gazdasági körülmények, az infláció hatására az elszegényedés felé haladt. Bethlen István kormányának megalakulása után, 1921. áprilisától, lassan indult meg a város fejlődése. Nyersanyaghiány, fejletlen ipar, a mezőgazdasági dolgozók nehéz körülményei, a kereskedelem fejletlensége hozzájárult ahhoz, hogy nehezen induljon meg a konszolidáció. A város adósságokat törlesztett, nem voltak városias utak, vízvezeték, jó ivóvíz. Építkezésekre csak állami segélyek igénybevételével volt

lehetőség. A szegénység együtt járt a lakosság rossz egészségi helyzetével, magas gyermekhalandósággal, népbetegségek elterjedésével. A vármegye és a város több tekintetben eltért az ország más területeitől. Itt regisztrálták a legmagasabb születési arányt. Kimagaslónak számított a járások között a nyírbaktai 40.9, a ligetaljai 40.0 ezrelék, de Nyíregyháza város születési arányának 30.0 ezreléke is. Petrilla Aladár, az Országos Közegészségügyi Intézet adjunktusa tanulmányában említette, hogy a vármegye általános halálozása is a legmagasabb arányszámok között volt, e téren csak Hajdú vármegye értéke volt magasabb. Nyíregyházán ez az adat 20.8 ezrelék volt. Az első három legrosszabb csecsemőhalálozást mutató vármegye közé tartozott vizsgált térségünk, és sajnos ez az érték csak kevés csökkenést mutatott, 4,5%-ot, míg az országos átlag 10,9%-kal csökkent. A fertőző betegségek terén is Nyíregyháza meghaladta az országos átlagot. A városban a tuberkulózis okozta halálozás az országos átlag alatti, de a járások értékeitől magasabb volt. Kiemelkedett a vármegye szaporodási arányszáma is, melyet Nyíregyháza viszonylag alacsonyabb szaporodási aránya (9.3) mérsékelte az 1920-30-as évek elején.¹⁰⁸ A város közegészségügyi ellátásáért sokat tettek az első világháború után. 1929-ben bővítették az Erzsébet közkórházat, jól működött a Klekner-szanatórium és tüdőbeteg gondozó intézet és a járványkórház. Építés alatt állt ekkoriban a zsidókórház is. Felújították a városi gőz- és kádfürdőt a Széchenyi úton, és a Sóstógyógyfürdő strandfürdővel való kibővítése is napirenden volt. Ezek mellett a bujtosi és az ökörítói nyári szabad fürdő is kedvelt pihenőhellyé vált.¹⁰⁹ A rossz életkörülmények felszínre hozták a társadalmi ellentmondásokat. Bérharcok, munkabeszüntetések, sztrájkok hírei jellemezték a korabeli lapokat. Tetőződtek ezek a súlyos problémák a gazdasági válság éveiben 1929 és 1933 között.¹¹⁰ A város éveken keresztül tolta maga előtt adósságait, megoldatlan problémáit. Az állami segélyek hatására néha megenyhült az építőipari munkások munkanélkülisége a megindult építkezések, iskolabővítések (pl.: Kálvineum) hatására, de ezek az akciók csak időlegesek voltak.¹¹¹

A gazdasági élet nehézségei a politikai életre is hatással voltak. A szociáldemokraták igyekeztek a legszegényebb agrár rétegeket megnyerni programjukkal a megalakuló helyi szervezeteken keresztül. A kispasztorok is igyekeztek bővíteni táborukat a falusi gazdák körében. Mellettük a szélsőbaloldali irányzatok is hallatták hangjukat a gazdasági válság időszakában az 1931-es választások idején. Gömbös Gyula hatalomra kerülésekor meghirdette 95 pontját, a Nemzeti Munkatervet, melynek programját Nyíregyházán szinte elsőként hallhatták 1933. január 30-án. Az 1935. évi országgyűlési választásokig a politikai viszonyok átalakulásaképpen vizsgált területünkön is a kormánypárt, a Nemzeti Egység Párt győzött. Nyíregyháza városában ekkoriban enyhült a munkanélküliség az 1939 nyarán megindult

katonai építkezések miatt. A nehézségek csökkenése azonban sajnos csak rövid időszakra tehető, mert fokozatosan növekedtek a város lakosságának a háború okozta terhei.¹¹²

A város népessége

A város az egykorú leírások szerint igen szorgalmas és fogékony lakossággal rendelkezett. Kardos István városi kultúratanácsnok 1926-os írása szerint Nyíregyháza „egy város, amely a maga életerejéből produkált rendkívüli eredményeket. Ez a Magyarországon népességre tizenkettedik (43.340), a földterület nagyságára nézve pedig tizennyolcadik (46.593 kat. hold) város a csoportos tanyagazdálkodás rendszerével biztosította itt a széleshatárú alföldi városok legnehezebb népművelési és népegészségügyi feladatainak megoldását...”¹¹³

A város lakossága az 1910-es 39.273 lélekszámról az 1941-es népszámlálás szerint másfélszeresére nőtt. A lakosság kétharmada városi, míg egyharmada tanyabokrokban és a város külső részein élt.

Nyíregyháza népessége a népszámlálások idején (1910-1941)¹¹⁴

<i>Év</i>	<i>Fő</i>	<i>1910=100%</i>
1910	39.273	100,0
1920	44.850	114,2
1930	53.527	136,2
1940	61.493	156,5

A XIX. század elején döntően szlovák népességgel újratelepített város egy 1929-ben született leírás szerint nyelvi szempontból már egységesen magyar anyanyelvűnek tekinthető, csupán 527 fő vallotta magát idegen anyanyelvűnek, s közülük csak 108 nem tud magyarul.¹¹⁵ A városlakók nyelvi megoszlását kísérhetjük nyomon a népszámlálási adatok alapján.

Nyíregyháza nyelvi megoszlása¹¹⁶

<i>Nyelv</i>	<i>1920</i>	<i>1930</i>	<i>1941</i>
Magyar	42.813	50.926	58.473
Német	186	142	112
Szlovák	206	-	124
Román	13	126	147
Horvát	2	3	2
Szerb	11	5	4
Rutén	15	-	-
Egyéb	94	8	227
Cigány	-	-	67

A népesség vallási megoszlása a XIX. század közepén jellemző evangélikus túlsúlytól fokozatosan eltávolodott, egyre nagyobb arányú lett a katolikus lakosok száma.

*Nyíregyháza népességének vallási alakulása*¹¹⁷

Év	Összes lakos (fő)	Vallási megoszlás					
		Evangélikus	Római kat.	Görög kat.	Református	Izraelita	egyéb
1910	38.198	15.859	9.289	4.378	4.725	3.882	65
%		41,51	24,31	11,46	12,36	10,16	0,17
1920	43.340	16.182	11.043	4.860	6.024	5.066	165
%		37,33	25,47	11,21	13,89	11,68	0,38
1930	51.308	17.972	13.807	6.087	8.177	5.134	131
%		35,02	26,91	11,86	15,93	10,00	0,25
1941	59.156	18.534	17.713	7.928	9.746	4.993	242
%		31,33	29,94	13,40	16,47	8,44	4,09

A város 1929-ben megjelent leírása szerint az őslakosság 100%-ban földműves volt, az őstermelők aránya volt a legmagasabb a foglalkozási ágak közül. Eszerint a város társadalma a következők szerint oszlott meg:¹¹⁸

- Őstermelő 36,9%
- Ipar és kereskedelem 29,0%
- Közlekedés 7,9%
- Közhivatalnok és szabad foglalkozású 8,5%
- Katonaság, csendőrség 4,9%
- Házicselédek, napszámosok 5,9%
- Ismeretlen foglalkozású 6,9%

Ezektől az adatoktól részletesebb, precízebb az 1920. évi népszámlálás adatsora, mely szerint Nyíregyháza város foglalkozási statisztikája a következőképpen alakult:¹¹⁹

*Nyíregyháza foglalkozási statisztikája*¹¹⁹

Foglalkozási ág	Kereső	Eltartott	Összes	%
Őstermelés	7.045	8.922	15.967	36,84
Ipar	4.102	4.821	8.923	20,58
Kereskedő	1.516	2.160	3.676	8,48
Közlekedés	1.032	2.361	3.393	7,82
Közszolg., szabadfogl.	1.438	2.252	3.690	8,51
Véderő	1.685	441	2.126	4,90
Napszámosok	454	531	985	2,27
Nyugdíjas	769	832	1.601	3,69
Házi cselédek	1.410	132	1.542	3,55
Egyéb ismeretlen	255	1.182	1.437	3,31
Összes népesség	19.706	23.634	43.340	100

A településen, mivel Szabolcs vármegye székhelye is egyben, számos közhivatal és egyházi hivatal működött. A város fejlődésében nagyon sokat jelentett a vasút, hisz az

államvasút és a keskenyvágány vonalain Nyíregyházáról 9 irányba lehetett eljutni (Debrecen, Szerencs, Záhony, Tiszapolgár, Vásárosnamény, Mátészalka, Nyíradony, Dombrád, Balsa).¹²⁰

A két világháború közötti településszerkezet vizsgálata során megállapítható, hogy a magyar városok között Nyíregyháza a középvárosok csoportjába tartozott, Szolnokhoz és Nagykanizsához hasonlóan.

Ezekben a városokban 25% fölötti, Nyíregyházán 26,4% volt az értelmiség, a közlekedés és a kereskedelem részesedése a népességben belül. Ezek a városok a megyeszékhelyi szerepkörük mellett jelentős ipari vagy közlekedési funkciót tölthettek be, illetve e két funkciót együttesen is. Nyíregyháza esetében a fontos vasúti közlekedési szerep emelhető ki elsősorban.¹²¹ Ezekhez a jellemző vonásokhoz járult még a Nyíregyházát körülölelő bokortanyák léte, mely eltérővé teszi városunkat az említettektől.

Nyíregyházi lakóházak

Az 1920-évi adatok szerint Nyíregyházán összesen 9302 lakóház volt, ezekből 9182 földszintes (98,70%, 120 emeletes (1,30%). Térségünkben ekkor Debrecenben 11.682 (melyek 96,73%-a földszintes), Miskolcon 5.323 (melyek 94,43%-a földszintes) lakóház volt. A nyíregyházi lakóházak 89%-a vályog falazattal, 10,03%-a betonból vagy téglából, kisebb számban kőből, fából épültek, az esetek 26,85%-ban részben vagy egészben alapincézve. Városunkban összesen 13274 lakás volt, melyek 68,9%-a egyszobás, 19,31%-a kétszobás volt. Az egy-két szobás lakások 14,49%-ában nem volt konyha. A lakások komfortfokozatát jelzi felszereltségük is: csak 5,97%-os volt a vízvezetékekkel, 42,02%-os a villannyal ellátott lakások száma.¹²²

A nyíregyházi lakások a használati jogcím szerint főleg a tulajdonosok, illetve a főbérletiek kezelésében álltak az alábbi részletezésben:¹²³

<i>Használati jogcím</i>	<i>Összesen</i>	<i>%</i>
Tulajdonosi	7310	55,07
Főbérleti	4614	34,75
Szolgálati	1192	8,97
Egyéb	158	1,19
Lakások összesen	13.274	100,00

Nyíregyháza lakásaiban összesen 53.582 lakót regisztráltak, akik a család tagjaiból kerültek ki elsősorban. Csak 2,15%-ra tehető a háztartási alkalmazottak, 0,44%-ra (239 fő) a kosztos diákok száma.¹²⁴

Kulturális színvonal

Nyíregyháza kulturális életében fontos szerepet játszott a megyei születésű Bessenyei György emlékének ápolása. 1896-ban megalakult a Bessenyei Kör, amely a két világháború között aktívan szervezte a város kulturális életét. 1940-ben nevét Bessenyei Társaságra változtatta, s napjainkban is aktívan működik.¹²⁵

A művelődés iránti igényt alapvetően megszabta az a tény, hogy a vármegyében 1930-ban a 6 évnél idősebb lakosság 20%-a volt analfabéta. Nyíregyháza város lakóinak egynegyede tartozott szellemi téren ebbe a kategóriába.¹²⁶ Az iskolakötelezettség előírásainak a tanyavilág gyermekei szegénységük miatt, gyakran a hiányzó csizma, cipő miatt nem tudtak eleget tenni. 1922. október 23-án a városi tanács határozatot hozott: a szegény gyerekek cipővel való „felsegítésére” gyűjtést szerveztek. Bencs Kálmán polgármester november 6-án felhívást adott ki, mivel 800-1000 pár cipőre volt szükség. Felekezeti hovatartozástól függetlenül az iskolák ingyen cipőt kaptak. A tanyabírák is gyűjtést folytattak, s 223.763 korona adomány gyűlt össze. Karácsony előtt így 179 pár cipő kiosztására került sor. A Horthy-akcióból 1.018.283 koronát ilyen célra fordítottak.¹²⁷

A problémák megoldását célozta a református Nőegylet alapszabálya is, mely céljaik között jelölte meg a kiskorúak felruházását, élelemmel való ellátását.¹²⁸ Számos egyházlátogatási jegyzőkönyv tanúsítja, hogy a református Nőegylet 1923-ban kiosztott 32 cipőt, 18 fehéreneműt, 10 fiúruhát, 38 lányruhát, 38 harisnyát. 1927-ben cipősegély volt újra, 1928-ban 30 pár cipő és 416 könyv, 54 írószer került a rászorulókhhoz.¹²⁹

Számos esetről értesülünk a tanfelügyelői jelentésekből is. Ilyen például az 1926. január 7-én kelt irat, melyből tudjuk, hogy Bodor Zsigmondné 170 szegény tanulót ruházott fel, akik csak így tudtak iskolába járni.¹³⁰ A szegénység együtt járt az analfabéták magas számával is.

Az iskolán kívüli népművelés programja épp ez ellen a roppant magas érték ellen, a műveltség terén jelentkező óriási hátrány ellen vette fel a harcot különböző előadások, analfabéta tanfolyamok, népkönyvtári akciók szervezésével.

Nyíregyháza kulturális színvonala

A 6 éves és idősebb népesség megoszlása¹³¹

Kultúráltság foka	1930	1941
Ír-olvas	40.665	49.025
Analfabéta	4044	3956

A lakosság számához viszonyítva igen alacsony volt a magasabb képzettségű lakosok száma: 1930-ban a város 51.273 lakosa közül csak „731 egyetemet vagy főiskolát végzett férfi, 53 ugyanilyen végzettségű nő élt, középiskolát 1484 férfi és nő végzett” – olvashatjuk a Nyírvidék 1939. évi írásában.¹³²

Tíz évvel korábbi adatunk van térségünkben ilyen vonatkozásban. Eszerint Debrecen 1920.évi 103.186 fős összes népességéből 1621 férfi (2,54%) és 66 nő (0,06%) rendelkezett főiskolai végzettséggel. Miskolc 56.982 lakosából 1020 férfi (1,79%) és 84 nő (0,14%) főiskolai végzettségű volt.¹³³

Az 1941.évi népszámlálás szerint Nyíregyháza 6 évnél idősebb 52.981 lakója közül 951 (1,79%) főiskolát végzett, viszont 3956 fő (7,46%) nem ír, nem olvas. Debrecen 114.781 6 évnél idősebb lakója közül 2531 (2,2%) főiskolát végzett, 7824 (6,81%) analfabétát regisztráltak.¹³⁴

Az analfabétizmus területi megoszlását nézve már Kovács Alajos 1924-es tanulmánya is felhívta a figyelmet a külterületek különösen rossz helyzetére, valamint a közép- és nagybirtokok tanyáira, pusztáira. A város belső kerületei között csak csekély különbség volt ebből a szempontból kimutatható.¹³⁵

A művelődési hátrányok ellenére számos közművelődési egyesület, mint pl. a Magyar Olvasó Társaság (későbbi neve Casino Egylet), a Polgári Olvasó Egylet, a 48-as Honvédek Egylete, a Kereskedő Ifjak Egylete, az Iparos Ifjak Egylete, a Szabolcs Vármegyei Általános Tanáregylet, a Jótékony Nőegylet kínált igényes rendezvényeket, összejöveteleket tagjai számára.

4.2. Nyíregyháza könyvtárai az 1930-as években

A város első könyvtártörténeti összefoglalóját dr. Marssó József írta meg egy 1931-ben megjelent monográfia számára.¹³⁶ Tanulmányában megkülönböztette az

- a) egyházi
 - b) társadalmi egyesületi
 - c) iskolai
 - d) hatósági alapítású
- könyvtárakat.

Az egyházi alapítású könyvtárak alapjai az 1800-as években az ágostai hitvallású evangélikus és a római katolikus kezdeményezéseknek köszönhetők. A XIX. század közepétől a reformkori törekvések városunkban is olvasókörök, egyesületek létrejöttének kedvezett. Ezeknek a közművelődési egyesületeknek a birtokában folyamatosan gyarapodó könyvtárak voltak (pl. Kereskedők és Gazdák Köre, Tiszti Casino, Turáni Kör, Kereskedő Ifjak Egylete, Iparos Ifjak Önképző Egylete). Az 1890-es évektől az 1920-as évek közepéig a különböző felekezeti iskolák alapítottak könyvtárakat. Az elemi iskolák népkönyvtárakat hoztak létre, de az első világháborúban sok elpusztult, fejlesztésük feltétlenül fontos volt.

„A középfokú iskolák könyvtárai – a Marssó tanulmány szerint – általában fejlődnek ma is.”

A hatóságok könyvtáralapítása a huszas évek közepétől kezdődött. Így jött létre 1926-ban Szabolcs vármegye könyvtára 12.000 kötetel, 1927-ben Nyíregyháza város könyvtára, 1929-ben a Királyi Törvényszék 2.000 kötetes gyűjteménye. Meg kell még említeni a járásbíróóság 800 kötetes, a Királyi Ügyészség 693 kötetes és a Fogház 500 kötetes állományait is. Különleges az Újságbolt 3.000 kötetes, csak szépirodalmi könyveket tartalmazó gyűjteménye, amelyet kölcsönkönyvtárként működve bárki igénybe vehetett használati díj befizetése ellenében. Korabeli divatosnak tartott magyar, német és francia regények forogtak az olvasók kezei között, ezért eléggé elhasználódott az állomány.

Érdeemes megtekintenünk Marssó teljes kimutatását, mely szerint Nyíregyházán 1931-ben 36 könyvtár működött 67.567 kötetel.

Nyíregyháza nagyobb közkönyvtárai (1931)¹³⁷

1. Szabolcs vármegye könyvtára	12.000 kötet
2. Ágostai hitv. Ev. Kossuth Lajos Reálgymnázium könyvtára	9.993 kötet
3. Királyi katolikus főgimnázium (ifjúsági) könyvtára	3.772 kötet
4. Nyíregyháza Casino könyvtára	3.737 kötet
5. Ágostai hitv. ev. városi és bokeriskolák könyvtára	3.568 kötet
6. Újságbolt kölcsönkönyvtára	3.000 kötet
7. Felsőkerkedelmi iskola (tanári) könyvtára	2.857 kötet
8. Községi Jókai Mór polgári fiúiskola (tanári)	2.738 kötet
9. Polgári Olvasó Egylet könyvtára	2.400 kötet
10. Kereskedők és Gazdák Köre könyvtára	2.300 kötet
11. Nyíregyháza város könyvtára	2.200 kötet
12. Szabolcs vármegyei Turáni Kör könyvtára	2.000 kötet
13. Királyi Törvényszék könyvtára	2.000 kötet

14. Állami Tanítóképző (tanári) könyvtára	1.839 kötet
15. Római Katolikus plébánia könyvtára	1.600 kötet
16. Önkéntes Tűzoltó Egylet Konthy könyvtára	1.500 kötet
17. Kereskedő Ifjak Egylete könyvtára	1.285 kötet
18. Ágostai hitv. ev. leányreálgymnázium (tanári) könyvtára	1.188 kötet
19. Római katolikus elemi iskola (tanítói) könyvtára	1.188 kötet
20. Leánykálvineum könyvtára	919 kötet
21. Járásbíróság könyvtára	800 kötet
22. Iparos Ifjúság Önképző Egyesület könyvtára	700 kötet
23. Királyi Ügyészség könyvtára	693 kötet
24. Izraelita elemi iskola (tanítói) könyvtára	550 kötet
25. Iparos tanonciskola (tanítói) könyvtára	542 kötet
26. Fogház könyvtára	500 kötet
27. Közigazgatási Tanfolyam közkönyvtára	432 kötet
28. Kereskedő Tanonciskola (tanítói) könyvtára	350 kötet
29. Görög Katolikus elemi iskola (ifjúsági) könyvtára	330 kötet
30. 36 kisebb könyvtár	

Marssó 1924-es összeírására utalva, ezután is megállapította, hogy hét év alatt a város könyvtárában kb. 23.000 kötet gyarapodott. Tanulmánya végén azonban felhívta figyelmünket a pénzügyi gondokra, melyek gátlói lehetnek a tervszerű könyvvásárlásoknak. Szükségesnek tartotta továbbá a jól összeválogatott könyvtárral rendelkező közkönyvtárak létrehozását a város és a bokortanyák lakói számára. Hasznosnak találta az adományozásokat is, de a tervszerűség csak a megfelelő anyagi fedezettel valósítható meg. Tanulmánya végén felsorolta a város és a megye nagyobb magán könyvtárjait. Megyei vonatkozásban kiemelte az akkor hatvanéves múltú nagykállói Királyi Állami Szabolcsvezér Reálgymnázium kb. 9000 kötetes főleg tanári, valamint a kisvárdai Magyar Királyi Állami Bessenyei György Reálgymnázium 3200 kötetes könyvtárát.¹³⁸

Marssó József összeállításában nem szerepel, de a levéltári kutatások igazolták, hogy városunkban orvosi tudományos szakkönyvtár is működött. Az 1918. decemberi jegyzőkönyv igazolja ezt:

„Szabolcsvármegye törvényhatósága dr. Klekner Károly kórházi igazgató főorvos jelentését tudomásul veszi, dr. Kállay Rudolf nyugalmazott kórházigazgató főorvos nemeslelkű és a tudományt szolgáló adományát köszönettel elfogadja, és elhatározza, hogy az Erzsébet

kórházban orvosi művekből álló tudományos könyvtárt létesít, s a könyvtárt dr. Kállay Rudolf nevére, mint aki adományával a könyvtár alapját vetette meg, Dr. Kállai Rudolf könyvtárnak nevezi el.”¹³⁹

Nem szabad tehát egyetlen könyvtárunkról sem megfeledkezni, hisz tudjuk azt, hogy az első világháborút követő országos statisztikai feldolgozások egyértelműen kimutatják, hogy könyvtáraink több mint felét elveszítettük, s a könyvtári kötetek száma is közel felére csökkent.

Könyvtárak és kötetek Magyarországon¹⁴⁰

	Könyvtárak száma					
Könyvtártípus	Összesen (1920 előtt)		Átcsatolt		Megmaradt	
Népkönyvtárak	5961	100%	3426	56,3%	2535	43,7%
Tudományos- és közművelődési könyvtárak	1348	100%	743	55,2%	605	44,8%
Együtt	7309		4169		3140	
	Kötetek száma					
Könyvtártípus	Összesen (1920 előtt)		Átcsatolt		Megmaradt	
Népkönyvtárak	1111033	100%	618638	55,6%	492395	44,4
Tudományos- és közművelődési könyvtárak	9328306	100%	486489	43,8%	5241817	56,2%
Együtt	10439339		4705127		5734212	

A különböző könyvtártípusok adatainak elemzése során megállapítható, hogy a népkönyvtári kötetek száma jelentősebb mértékű csökkenést mutat, mint a tudományos – és közművelődési könyvtárak állománya. Ennek oka abban kereshető, hogy legnagyobb könyvtári gyűjteményeink, az ország erősen centralizált fejlesztése miatt, Budapesten működtek, múzeumok, felsőoktatási intézmények, közhivatalok és egyházak fenntartásában. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által felügyelt népkönyvtárak és a

Földművelésügyi Minisztérium gazdakönyvtárainak jelentős része elpusztult. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1923-ban indította el a népkönyvtárak újjászervezését.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége által alapított és felügyeletük alá tartozó népkönyvtári szervezet az első világháború alatt teljesen felbomlott. Kezelőik egy része katonai szolgálatra vonult be, nem helyettesítette őket senki, így az állomány gyakran eltűnt vagy megrongálódott. Az újjászervezéshez szükséges anyagi fedezetet 800.000 pengő népszövetségi kölcsön tette lehetővé, így a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1555 új községi közkönyvtárat szervezett Glatz Ferenc szerint.¹⁴¹ Szabó-András Endre adatai szerint 1924-ben a népszövetségi kölcsönből tartalékoltak népkönyvtárak létesítésére, de a korona inflációja és a rossz gazdasági helyzet miatt a felhasználásra csak 1927-ben került sor. 650.000 pengőből 1500 új népkönyvtárat adományoztak.¹⁴²

A szélesebb népréteg műveltségi színvonalának emelését nem ok nélkül tették a népkönyvtárak feladatává. Ennek a könyvtártípusnak már kialakult hagyományai voltak, melyekhez vissza lehetett nyúlni. Már a XIX. század második felében, 1870 körül felmerült az igény egyesületek, olvasókörok részéről saját céljaikra felállított, majd kölcsönzésre is alkalmassá tett könyvtárakra. Ezeket a könyvtárakat tekinthetjük a népkönyvtárak előhírnökeinek. 1882-ben a VKM körlevele a községi hatóságokat népkönyvtárak alapítására szólította fel. 1885-ben a EMKE (Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület) létesített népkönyvtárat. A népiskolák fejlesztésével együtt jelent meg az állami támogatással létesített népkönyvtárak igénye. A kultúregyesületeket az állam először 1895-ben támogatta 4.000 koronával. 1896-ban az államsegélyt 30 ezer Koronára emelte Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter, s az összeg szétosztását a Múzeumok és Könyvtárak Országos Bizottságára bízta. Jelentős esemény a magyar gyakorlatban a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége létrehozása 1897-ben, mivel így a népkönyvtárak ügye, állami gondozása szervezett keretek közé került. Wlassics Gyula éveken keresztül elnökként vezette az intézményt. Támogatásával Gulyás Pál tanulmányutakon vett részt Franciaországban, Olaszországban és Németországban. Tapasztalatait figyelembe véve a hazai népkönyvtárügyet a német példa követőjének szánták. Kezdeményezésükre az első világháborúig 1457 népkönyvtár megalakításáról számol be Nevelős Gyula tanulmánya a Pestvármegyei Népművelés lapjain.¹⁴³

Barna Jenő másfélezer népkönyvtár szétosztásáról írt a Nyírvidék 1927-es lapjain. Cikke szerint Szabolcs vármegye hatvan ingyen népkönyvtárat kap. (Nyíregyháza város, Polgár, Kisvárd, Nyírbátor, Nagykovács, Újfehértó, Kemece – 250 kötetes nagykönyvtárak;

Rakamaz, Dombrád, Tiszalök, Ibrány, Balkány, Nagyhalász, – 170 kötetes középkönyvtár; Tiszaeszlár, Gáva, Tiszabercel, Vencsellő, Ajak, Gyulaháza, Nyírtass, Nyírábrány, Nyíradony, Nyírmihálydi, Nyírgelse, Biri, Érpatak, Napkor, Nyírbakta, Ófehértó, Ór, Petneháza, Ramocsaháza, Rohod, Nyírbogát, Nyírgyulaj, Piricse, Kék, Kótaj, Nyírpazony, Nyírszőlős, Tiszarád, Mezőladány, Nagyvarsány, Tornyospálca, Záhony, Nagylónya, Tizsakerecseny, Nyírbogdány – 140 kötetes kiskönyvtár; Nyíregyháza-Salamonbokor és -Sulyánbokor, Királytelek, Nagyhalász-Telektanya, Tizsanagyfalu-Virányostanya, Gáva Premontrei papok tanyája, Polgár kengyelkőz tanya, Nagyálló Ludas tanya, Újfehértó Mezős tanya, Nyíradony-Szakolykert tanya, Nyírábrány-Szentanna – 130 kötetes tanyai könyvtár. Így 9230 kötet kiosztására került sor.)¹⁴⁴

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól függetlenül 1898 óta a Földművelésügyi Minisztérium is foglalkozott gazdasági jellegű népkönyvtárak létesítésével, valamint a Honvédelmi Minisztérium is létrehozott könyvtári gyűjteményeket a honvéd legénység és az altiszti olvasóköri részére. A határon kívül a Julián Egyesület gondozásában működtek még népkönyvtárak a magyarság megőrzése érdekében.

Ilyen előzmények figyelembe vételével indult meg a népkönyvtárak újjászervezése a Népművelési Ügyosztály irányításával. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium céljai a következők voltak:

- A kulturális értékek minél szélesebb körű terjesztése
- A népkönyvtári, közkönyvtári intézményrendszer átfogó kiépítése
- A szakszerűség megteremtése a könyvtárosi szakmában.

A könyvtárak állománya szempontjából négy különböző méretű könyvtár létrehozását kezdték meg Jenei István 1928-as adatai szerint a következőképpen:¹⁴⁵

- nagy könyvtár 264 kötet
- közepes könyvtár 172 kötet
- kicsi könyvtár 146 kötet
- tanyai könyvtár 136 kötet

A korabeli sajtótól kicsit eltérő adatokat közölt Glatz Ferenc jegyzetében:

- I. nagykönyvtár (városok, 250 kötet)
- II. közkönyvtár (nagyobb község, 170 kötet)
- III. kiskönyvtár (kisebb község, 140 kötet)
- IV. tanyai könyvtár (130 kötet)¹⁴⁶

Ezeket a könyveket alapállománynak szánták, folyamatos továbbfejlesztésük – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Népkönyvtári Bizottságának hivatalos jegyzéke

alapján, melyet évente 10-10 kötetrel gyarapítottak – a községek és intézmények feladata volt. Az alapjegyzék összeállítását Kornis Gyula vezetésével három szakbizottság végezte 8 hónapon keresztül. A művek ismeretterjesztő és szépirodalmi csoportokba oszlottak. Az ismeretterjesztő művek felölelték a lélektan, etika, egészség, gazdálkodás, természettudományos ismereteket. Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter megindította a Magyar Népművelés Könyvei c. sorozatot, hogy a szakirodalmi ismereteket népszerűsítő módon tegyék elérhetővé a nagyközönség számára.

A sorozatban 15 kötet jelent meg. A szépirodalmi művek között kevés kivétellel csak magyar írók művei találhatók. Külföldi írók művei csak a „nagykönyvtárakba” jutottak, ha már világhírnévre tettek szert. Az 1927-ben alapított népkönyvtárak száma Nevelős Gyula tanulmánya szerint megközelítette az 1600-at a következő megoszlásban:

•160 nagykönyvtár •180 középkönyvtár •950 kiskönyvtár •310 tanyai könyvtár¹⁴⁷

Glatz Ferenc jegyzetei szerint 1927-ben a VKM 1555 új községi közkönyvtárt szervezett a következő megoszlásban:

I. nagykönyvtár	143
II. közkönyvtár	175
III. kiskönyvtár	930
IV. tanyai könyvtár	307 ¹⁴⁸

Ezekkel az adatokkal szemben áll kb. 2400 község, ahol nincs népkönyvtár. Az adatok közötti csekély eltérést okozhatja az is, hogy néhány településen nem csak egy népkönyvtár működött. Nevelős Gyula megállapítja azonban, hogy 4000 községből 1140 tekinthető ellátottnak, 2860-nak nincs népkönyvtára és „Csonka Magyarország községeinek több mint egyharmada könyvtár nélkül van.” Szerinte kellene 3000 új népkönyvtár, 500 P/egy könyvtár, összesen 1.500.000 pengő.¹⁴⁹

A könyvek adományozásánál a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a lakosság számát és az igényeket figyelembe véve megszabta, hogy egy-egy vármegye hány népkönyvtárat kaphat. A vármegye művelődési viszonyait jellemző sorokat idéz Benkő András tanfelügyelő a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 198 606-921.sz. rendeletéből a szokásos havi jelentésében 1922. júliusában: „ Szabolcs vármegye a népoktatásügy tekintetében Csonkamagyarország legelmaradottabb megyéje... A nagykállói és ligetaljai járás nem csak a megye, hanem az egész ország legműveletlenebb részei. E járásokban vannak községek, amelyekben az analfabétizmus megdöbbentő.”¹⁵⁰

Szabolcs és Ung vármegyének 59 népkönyvtárat adományozott a VKM 1927-ben. Ez összesen 9.073 kötet könyvet jelentett. A népkönyvtárak nagyságát és településenkénti

megoszlását az alábbi összesítések segítségével vizsgálhatjuk László Géza levéltári kutatásaiból merítve.¹⁵¹ Jákváry Kálmán (az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság titkára) egyik írásában hasonló adatról, 58 községben megindított könyvtárszervezésről számolt be.¹⁵²

Szabolcs és Ung k.e.e. vármegyéknek adományozott (VKM) népkönyvtárak (1927-1928)

Nagykönyvtárak

Sorszám	Község	Kötetszám	Adományozás ideje
1.	Kemecse	250	1927.
2.	Kisvárdá	250	1927.
3.	Nagykálló	250	1927.
4.	Nyírbátor	250	1927.
5.	Nyíregyháza rt. város	250	1927. X.24.előtt
6.	Polgár	250	1927.
7.	Újfehértó	250	1927.

Közepes könyvtárak

Sorszám	Község	Kötetszám	Adományozás ideje
1.	Balkány	170	1927.
2.	Dombrád	170	1927.
3.	Ibrány	170	1927.
4.	Nagyhalász	170	1927.
5.	Nagybánya	130	1928.VI.22.előtt
6.	Nagyvarsány	123	1928.III.30.előtt
7.	Rakamaz	170	1927.
8.	Tiszalök	170	1927.

Kiskönyvtárak

Sorszám	Község	Kötetszám	Adományozás ideje
1.	Ajak	140	1927.
2.	Biri	140	1927.
3.	Érpatak	140	1927.
4.	Gáva	140	1927.
5.	Gyulaháza	140	1927.
6.	Kék	140	1927.
7.	Kótaj	140	1928. IX.2. előtt
8.	Mezőladány	140	1927.
9.	Napkor	140	1928. III.7. előtt
10.	Nyírábrány	140	1927.
11.	Nyíradony	140	1927.
12.	Nyírbakta	140	1927.
13.	Nyírbogát	140	1928. II.15.előtt
14.	Nyírbogdány	140	1927.

15.	Nyírgelse	140	1927.
16.	Nyírgyulaj	140	1927.XI.30.előtt
17.	Nyírmihálydi	140	1927.
18.	Nyírpazony	140	1927.
19.	Nyírszöllős	140	1927.
20.	Nyírtass	140	1927.
21.	Ófehértó	140	1927
22.	Ór	140	1927.
23.	Piricse	140	1927.
24.	Petneháza	140	1927.
25.	Ramocsaháza	140	1927.
26.	Rohod	140	1927.
27.	Tiszabercel	140	1927.
28.	Tiszaeszlár	140	1927.
29.	Tizsakerecseny	140	1927.
30.	Tiszarád	140	1927.
31.	Tornyospálca	140	1927.
32.	Vencsellő	140	1927.
33.	Záhony	140	1927.

Tanyai könyvtárak

Sorszám	Község	Kötetszám	Adományozás ideje
1.	Gáva Premontrei papok tanyája	130	1927.
2.	Nagyhalász Telektanya	130	1927.
3.	Nagykálló Ludastanya	130	1927.
4.	Nyírábrány Szentanna puszta	130	1927.
5.	Nyíradony Szabolcs-kert	130	1927.
6.	Nyíregyháza Királytelek	135	1927. VIII.
7.	Nyíregyháza Salamonbokor	120	1927. VIII.
8.	Nyíregyháza Sulyánbokor	135	1927. VIII.
9.	Polgár Kengyelköz	130	1927.
10.	Tiszanagyfalu Virányostanya	130	1927.
11.	Újfehértó Mezősy tanya	130	1927.

Összesen:

		1927-28	Kötet
1.	Nagy	7	1750
2.	Közepes	8	1273
3.	Kis	33	4620
4.	Tanyai	11	1430
		59	9073

A VKM szervezőmunkájával párhuzamosan 1925-ben a Földművelésügyi Minisztérium is újraindította a gazdasági könyvanyaggal ellátott gazdasági népkönyvtárak alapítását. Ezek száma Vértesy Miklós könyvtártörténeti adata szerint elérte az 1227-et.¹⁵³ A gazdasági népkönyvtárakat a községek illetve a helyi gazdakör, hitelszövetkezet kapta. Az adományozás a megyék lakosainak száma és a felmerülő igények szerint történt. A könyvállomány szép- és

szakirodalmi részből állt. A szakirodalmon belül mezőgazdasági (növény- és állattenyésztési) közgazdasági, jogi kereskedelmi, egészségügyi kiadványokat olvashattak a gazdák. A szépirodalmi művek között Arany, Petőfi, Jókai, Mikszáth, Gárdonyi egy-egy műve található. A nagykönyvtáraknak szánt állományban találhatunk olyan műveket, melyek a módosabb gazdák érdeklődését kívánták felkelteni. A Szabolcs- és Ung vármegyének adományozott gazdasági népkönyvtárak településenkénti adatait követhetjük nyomon az alábbi kimutatásból, melyet László Géza levéltári kutatásai nyomán közlünk.¹⁵⁴

Szabolcs és Ung k.e.e. vármegyéknek adományozott gazdasági népkönyvtárak 1926-31¹⁵⁴

Ssz.	Község	Testület	Kötet	Mikor	Helye
1.	Apagy	Község	152	1929.XII.31.	Faluszöv. fkja
2.	Búj	Gazdakör	152	1929.XII.31.	
3.	Büdszentmihály	Földművelők szövetsége	110	1929.VII.23 előtt	
4.	Dombrád	Község	152	1929.XII.30.	Polg.iskola
5.	Eperjeske	Község	152	1929.XII.30.	Ref.népiskola
6.	Gáva	Gazdakör	153	1929.XII.31.	
7.	Ibrány	Község	152	1929.XII.30.	
8.	Kállósemjén	Község	152	1929.XII.30.	
9.	Kemecse	Gazdakör	153	1929.XII.30.	
10.	Kisléta	Község	153	1929.XII.30.	
11.	Kisvárd	Felsőszabolcsi Gazdakör	152	1930-1934 között	
12.	Mándok	Gazdakör	153	1929.XII.30.	
13.	Nagykálló	Gazdaszövetekezet	107	1929.XII.24.	
14.	Nagykálló	Mezőgazd. szakiskola	153	1929.VII.23. előtt	
15.	Nyírábrány	Község	153	1929.XII.30.	
16.	Nyírbátor	Földmlív. és Gazdakör	153	1929.XII.20.	
17.	Nyíregyháza	Gazdálkodók ifj. egy.	107	1929.XII.24.	Egyesület
18.	Nyíregyháza	Gazdaszövetség	152	1929.XII.20.	Gazdaszövetk.
19.	Nyíregyháza	Salamonbokori ifj. levante egyesület		1926.IX.20.	
20.	Nyírgyháza	Vármegyei gazd. Egy.	152	1929.XII.20.	Gazd. Egy.
21.	Nyírmihálydi	Község	153	1929.XII.30.	
22.	Ófehértó	Község	152	1929.XII.20.	Falufiók
23.	Oros	Község	153	1929.XII.30.	
24.	Pátroha	Község	153	1929.XII.30.	Elemi isk.
25.	Piricse	Gazdakör	153	1929.XII.30.	
26.	Polgár	Gazdakör	152	1929.XII.31.	
27.	Polgár	Római kat. olvasókor		1927.I.20.	

28.	Prügy	Gazdakör		1927.I.20.	
29.	Rakamaz	Faluszövetkezet	107	1929.XII.24.	Faluszöv.
30.	Tiszaladány	Gazdakör	107	1931.VII.14.	
31.	Tiszaladány	Hitelszövetkezet	51	1931.VII.8.	
32.	Tiszalök	Gazdakör	152	1929.XII.30.	
33.	Újfehértó	Község	152	1929.XII.30.	
34.	Vaja	Község	107	1930.XII.12.	Községháza

A könyvállomány kiegészítéseként folyóiratokra sehol sem fizettek elő. A könyvek nagy része bekötetlen, fűzött állapotban érkezett meg a községekbe. Emögött a kultuszminiszter azon elgondolása húzódott meg, hogy „az ezen célra rendelkezésre álló összegből minél több kiadvány legyen beszerezhető és ezen összeg ne csökkentessen a bekötés költségeivel”, illetve az a szándék, hogy „a vidék teljesen pangó és elszegényedett könyvkötőipara munkához jusson”.¹⁵⁵ A településeknek azonban gondot okozott a kötetés költségeinek biztosítása.

A könyvtárak gondozói leggyakrabban a tanítók köréből kerültek ki. Munkájukat speciális szakismeret nélkül, hivatalukból eredő kötelességként kellett végezniük. Ritkábban papok, jegyzők, gazdaegyleti titkárok is ellátták a könyvtár vezetését. A kultuszminiszter szakmai elvárásai így nem tükröződtek a könyvtárőrök, könyvtárnokok munkájában. A könyvtárak elhelyezésére is jellemző volt, hogy a két világháború között a falusi könyvtárak nem rendelkeztek önálló helyiséggel. Ládákban, szekrényekben helyezték el a könyveket az iskolákban, községházán, népházban, parókián, a tanító lakásán.

Ezek alapján Nevelős Gyula (az Iskolánkivüli Népművelési Ügyosztály vezetőjeként) a harmincas évek közepén megállapította, hogy az első világháborút követő évtizedben az alapítás ideje szerint ötféle népkönyvtár működött az ország területén:¹⁵⁶

1. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége háború előtti népkönyvtárai.
2. A Földművelésügyi Minisztérium háború után létesített népkönyvtárai.
3. A VKM 1927-ben létesített új népkönyvtárai.
4. A Földművelésügyi Minisztérium háború után létesített új népkönyvtárai.
5. A leventekönyvtárak (a levente intézmény megalkotásával alapították, melyek ismeretterjesztő és szépirodalmi műveket adtak a leventeegyesületnek. Klebelsberg Kunó a létesítéseket időközben megszüntette).

Joggal merült fel tehát a korabeli és a mai kutatókban egyaránt a kevésbé széttagolt népkönyvtári szervezet működtetésének igénye. Vértesy Miklós és Kosáry Domokos az

adatok, statisztikák elemzését követően megállapította, hogy népkönyvtáraink az első világháborút megelőző helyzethez képest is visszafejlődtek¹⁵⁷ Véleményem szerint a VKM a *népkönyvtárak újjászervezésével törekedett a kulturális értékek minél szélesebb körű terjesztésére.*

T. Kiss Tamás gondolataival *egyetértve megállapíthatjuk, hogy „A népkönyvtárak a könyvekhez való hozzáférhetőség biztosításával mégis csak elősegítették az önművelést, az önálló ismeretszerzést és lehetőséget nyújtottak a művelődéshez.* Még ha csekély mértékben is, de hozzájárultak ahhoz a közművelődési könyvtári hálózathoz, amely a későbbiek során kiépült és intézményesült Magyarországon.”¹⁵⁸

Örömmel tudósított a tanfelügyelő 1943-ban mindenkit arról, hogy a hónap folyamán összeállította a Vármegyei Népművelési Bizottság a vármegye területén lévő összes könyvtár állományát. Eszerint „megyénkben 51.974 kötet van közkönyvtárakban. A VKM, illetve a törvényhatóságok népművelési bizottságai rendelkeznek 24.383 kötet fölött (16.413 kötött, 7920 kötetlen könyv). Az összes könyvtár száma 254, ebből 153 a VKM, illetve a törvényhatóságok népművelési bizottságai alá tartoznak.”¹⁵⁹

Szabolcs és Ung népkönyvtári vonatkozásait átgondolva külön ki kell emelnünk a térség művelődési hátrányai közül elsősorban az analfabéták magas arányát. Az 1920-as népszámlálás hat évnél idősebbek körében végzett kimutatása szerint Szabolcs vármegyében a lakosság 29,0 % analfabéta.¹⁶⁰ Földes Ferenc 1930-as adatai szerint az írástudatlanok országos átlaga 10,8 % volt, de néhány vármegyében magasabb az arány. Szabolcs és Ung vármegyében 1930-ban az írástudatlanok aránya 20,0 % volt.¹⁶¹ Ezeket az adatokat mérlegelve *értékelhetünk minden olyan kezdeményezést, amely a nép széles rétegeit próbálta olvasásra, könyvtárhasználatra szoktatni.*

4.3. Nyíregyháza közoktatási helyzete

A kulturális élet fejlődése szoros kapcsolatban van a közoktatás helyzetével. A Horthy-korszak oktatáspolitikai intézkedései hatására differenciálódott az iskolarendszer. Az *1924. évi XI.tc.* értelmében kialakított iskolák elterjedését a következő adatok mutatják. A középiskolák és a tanulók száma jelentősen emelkedett, nőtt a tanárok száma, több tanuló jutott egy tanárra a két világháború között Magyarországon.

*Középiskolák a két világháború között*¹⁶²

Tanév	Középisk. száma	Tanulók száma	Tanárok száma	Egy tanárra jutó tanuló
1919/20	129	57769*	-	-
1929/30	156	59244	3362	17,6
1937/38	173	69993	3488	20,0

*1923/24

*Az 1924.évi XI.tc. szerinti iskolák és tanulók országos adatai*¹⁶³

Év	Középfokú oktatás				Felsőkereskedelmi iskola
	Középiskolák száma				
	Gimn.	Relágimn.	Reáliskolák	Leányközépisk.	
1924/25	27	71	22	32	46
1934/35	29	74	18	46	49

Év	Középfokú iskolák			
	Polgári iskolák	Óvó- és tanítóképzés		
		Kisdédóvónő	Tanítók	Tanítónő
1924/25	359	3	19	24
1934/35	403	4	19	36

Az első világháború után a Nyíregyházára költözött egyre nagyobb létszámú hivatalnokréteg, az egyes szakmák képviselői igényelték városunkban is a differenciált iskolarendszer megteremtését. Ez az igény az ország más törvényhatósági jogú városában is hasonlóan jelentkezett. A Tisza bal partján Debrecen, a Tisza jobb oldalán Miskolc, a Duna-Tisza-közén Szeged, és a Duna jobb partjáról Pécs és Győr adatai is ezt a tendenciát jelzik.

Középfokú tanintézetek száma 1924/25¹⁶⁴

	Gimnázium	Relágimn.	Reláliskola	Leányközépisk.	Felsőker.isk.
Szabolcs vármegye	1	4	-	1	1
Debrecen	1	2	1	1	2
Miskolc	1	1	1	1	2
Szeged	1	1	1	1	2
Pécs	1	1	2	1	2
Győr	1	-	1	1	2

	Polgári	Képző intézetek		
		Kisdud óvónő	Tanítóképző	Tanítónő
Szabolcs vármegye	4	-	1	1
Debrecen	5	-	1	2
Miskolc	6	-	1	-
Szeged	5	-	1	1
Pécs	3	-	1	1
Győr	4	-	1	1

A különböző iskolák tanulóinak vallási megoszlását követhetjük nyomon az alábbiakban:

Tanulók száma vallások szerint (1924/25)¹⁶⁵

	Gimnázium	Relágimn.	Reláliskola	Leányközépisk.	Felsőker.isk.
Római kath.	7.391	15.750	4.998	4.912	5.209
Görög kath.	188	476	65	68	81
Református	2.705	5.233	1.094	1.541	1.150
Ágostai hitv.ev.	1.004	1.889	711	787	566
Görög keleti	24	60	23	15	18
Unitárius	31	74	28	28	17
Izraelita	1.786	4.476	2.392	3.057	3.057
Baptista	4	18	5	2	-
Egyéb	3	4	-	-	6
Össz.tanuló	13.136	27.980	9.316	10.410	10.063

Magyarországi tanulók száma (1924/25)

	Polgári	Kisded óvónő	Tanító	Tanítónő
Római kath.	56.133	95	1242	1725
Görög kath.	1.125	1	71	49
Református	13.649	37	471	456
Ágostai hitv.ev.	5.278	8	126	101
Görög keleti	346	1	2	6
Unitárius	156	-	3	1
Izraelita	14.000	3	61	43
Baptista	88	-	-	-
Egyéb	1	-	-	-
Összesen:	90.776	145	1976	2381

A város közoktatási intézményei az egyes életkoroknak, művelődési igényeknek megfelelően jól működve kialakultak az 1930-as évek elejére.¹⁶⁶ A legkisebb gyermekek számára 3 községi fenntartású és 5 magánóvoda működött. Elemi iskolák a város bel- és külterületén működtek (18 bel- és 28 külterületi), összesen 41. Ezeknek az iskoláknak összesen 102 tanterme volt, ahol 77 férfi, 25 női tanító oktatott. A belterületi iskolai tanulók száma 3.797, a külterületieké 2,209, összesen 6.006 volt. Két zeneiskola is működött városunkban. A képzési palettát bővíti 1 női pariskola, 1 női továbbképző tanfolyam, 1 iparos- és 1 kereskedő tanonciskola, 1 jegyzőtanfolyam. Középfokú iskolák is voltak városunkban: 1 tanítóképző, 1 tanítónőképző és 9 középfokú iskola. A középfokú iskolák keletkezési sorrendjükben a következők voltak Korányi Aladár 1931-es tanulmánya alapján:¹⁶⁷

1. Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Reálgymnázium (1806)
2. Községi Polgári Peányiskola (1880)
3. Községi Jókai Mór Polgári Fiúiskola (1906)
4. Állami Tanítóképző Intézet (1914)
5. Ág. Hitv. Ev. Leánygimnázium (1917)
6. Városi Felsőkereskedelmi Iskola (1918)
7. Királyi Katolikus Gimnázium (1921)
8. Leánykálvineum: Polgári Iskola (1926)
9. Leánykálvineum: Tanítóképző (1928)
10. Angolkisasszonyok Róm. Kat. Leányiskolái: Felsőkereskedelmi (1929)
11. Angolkisasszonyok Róm. Kat. Leányiskolái: Leánylíceum (1930)

Az iskolák működési feltételei nem voltak mindig ideálisak. Szűkös tantermekben, gyakran az épület termeiben kétféle intézmény oktató munkája zajlott, délelőtt és délután is. Államsegélyek elnyerésével, a város, a lakosság és az egyházak anyagi támogatásával nyílt mód házak bérlésére, meglévő épületek bővítésére, új oktatási intézmények építésére. Az első világháború utáni időszak, majd a gazdasági válság nehézségei, később a második világháború felé sodródás nehezítette az iskolák működését. Számos tanfelügyelői jelentés, így a Teslery Károlyé is 1935. novemberéből tanúsítja, hogy gyakran az iskolák fűtését csak úgy tudták megoldani, ha minden tanuló vitt egy hasáb fát a tüzeléshez.¹⁶⁸

4.4. A nyíregyházi tanulók társadalma

Nyíregyháza a két világháború idején iskolavárossá fejlődött. A megyeszékhely szerepkörből és a közlekedési gócpont jellegéből adódóan a település igényelte a differenciált iskolahálózat meglétét. A közoktatási országos intézkedések hatására a már meglévő, jól működő oktatási intézmények mellett létrejöttek az egyes felekezetek, az állami és a községi fenntartású iskolák a fiúk és a lányok részére. A város és a térség lakói számára adottak voltak az iskolaválasztás lehetőségei. A középiskolák évente kiadott értesítői segítségével nyomon követhetjük a tanulók összetételét városunk egyes iskoláiban. Megvizsgálhatjuk így a tanulók illetőségét, vallási összetételüket, valamint szüleik foglalkozását. Az értesítőkből a Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatal által használt foglalkozási adatközlés szerint 37 csoport adatai vizsgálhatók. Mivel ennyi csoport feldolgozása nehézkessé válhat, ezért 13 főcsoportot használtunk, melyeket római számokkal jelöltünk Tímár módszerét követve a következőképpen:¹⁶⁹

- I. Nagy és középbirtokos
- II. Köztisztviselő
- III. Értelmiség
- IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap
- V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó
- VI. Altiszt
- VII. Kisbirtokos
- VIII. Agrárproletár
- IX. Nagy- és középburzsoázia
- X. Kisiparos, kiskereskedő
- XI. Magántisztviselő

XII. Munkás

XIII. Egyéb

Az egyes iskolákat típusok szerint sorra véve megismerhetjük a nyíregyházi tanulók társadalmi összetételét.

Reálgimnáziumok

A nyíregyházi Ágostai hitvallású ev.Kossuth Lajos gimnázium tanulói 1940-41¹⁷⁰

A tanulók illetősége

Tanulók száma	449	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	282	62,8
Szabolcs vármegye	125	27,8
Egyéb	42	9,4

A tanulók jelentős hányada városunk, illetve vármegyénk lakója. Az iskola evangélikus jellege miatt a tanulók 27,4% ezt a vallást gyakorolta, de igen magas a református tanulók aránya is (41,2%). Az izraelita szülők is szívesen küldték gyermekeiket e nagyhírű gimnáziumba.

Tanulók száma	449	100%
Római kat.	38	8,5
Görög kat.	16	3,6
Református	185	41,2
Izraelita	87	19,3
Ág.ev.	123	27,4
Egyéb	-	-

A szülők társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye szerint a tanulók 21,4% a köztisztviselők, 19,6%-a értelmiségi munkakört betöltő, 17,1%-a kisiparos-kiskereskedő szülők gyereke. 10,0%-ot tesz ki az altiszti származású tanulók csoportja.

Foglalkozási csoport	Tanulók száma	%
I. Nagy és középbirtokos	27	6,0
II. Köztisztviselő	96	21,4
III. Értelmiség	88	19,6
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	16	3,6
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	1	0,2
VI. Altiszt	45	10,0
VII. Kisbirtokos	60	13,4
VIII. Agrárproletár	8	1,8
IX. Nagy- és középburzsóázia	8	1,8
X. Kisiparos, kiskereskedő	77	17,1
XI. Magántisztviselő	18	4,0
XII. Munkás	4	0,9
XIII. Egyéb	1	0,2
Össz:	449	100

A nyíregyházi Kir.Kat. Gimnázium tanulói 1940-41¹⁷¹

A tanulók illetősége

Tanulók száma	321	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	168	52,3
Szabolcs vármegye	114	35,5
Egyéb	39	12,2

Az iskola tanulóinak több mint fele nyíregyházi lakos, 35,5%-uk pedig Szabolcs vármegyei illetőségű.

Vallási szempontból az intézmény jellege miatt dominál a római és a görög katolikus tanulók többsége, de a reformátusok mellett, kisebb számban ugyan, de evangélikus, izraelita és unitárius vallású tanulók is vannak.

Tanulók száma	327	100%
Római kat.	212	64,8
Görög kat.	93	28,5
Református	17	5,2
Izraelita	2	0,6
Ág.ev.	2	0,6
Egyéb	1	0,3

A szülők megoszlását vizsgálva látható, hogy a köztisztviselők szívesen irányították gyermekeiket ebbe a gimnáziumba. Rajtuk kívül az értelmiségi, a kisiparos- kiskereskedő, az altiszt szülők választották ezt az iskolát gyermekeik számára.

Megoszlásukat kísérhetjük nyomon az alábbiakban:

Foglalkozási csoport	Tanulók száma	%
I. Nagy és középbirtokos	8	2,5
II. Köztisztviselő	80	24,4
III. Értelmiség	58	17,7
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	14	4,3
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	-	-
VI. Altiszt	51	15,6
VII. Kisbirtokos	37	11,3
VIII. Agrárproletár	-	-
IX. Nagy- és középburzsóázia	4	1,2
X. Kisiparos, kiskereskedő	53	16,2
XI. Magántisztviselő	8	2,5
XII. Munkás	10	3,1
XIII. Egyéb	4	1,2
Össz:	327	100

Leánygimnáziumok

A nyíregyházi Ág. Hitv. Evangélikus Leánygimnázium tanulói 1940-41¹⁷²

A tanulók illetősége

Tanulók száma	260	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	166	63,9
Szabolcs vármegye	58	22,3
Egyéb	36	13,8

A leányoknak csak 13,%-a származott más vármegyéből. Vallási szempontból a tanulók közel azonos számban evangélikus és református vallást gyakoroltak. Jelentős volt még az izraelita gyermekek száma is (24,6%).

Tanulók száma	260	100%
Római kat.	9	3,5
Görög kat.	9	3,5
Református	90	34,6
Izraelita	64	24,6
Ág.ev.	88	33,8
Egyéb	-	-

A szülők társadalmi hovatartozása szerint legnagyobb számban az értelmiség (21,9%), a kisiparos-kiskereskedők (19,6%), a köztisztviselők (17,3%) és az altisztek (13,5%) gyermekei részesítették előnyben ezt a középfokú oktatási intézményt.

Foglalkozási csoport	Tanulók száma	%
I. Nagy és középbirtokos	18	6,9
II. Köztisztviselő	45	17,3
III. Értelmiség	57	21,9
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	12	4,6
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	-	-
VI. Altiszt	35	13,5
VII. Kisbirtokos	14	5,4
VIII. Agrárproletár	1	0,4
IX. Nagy- és középburzsoázia	15	5,8
X. Kisiparos, kiskereskedő	51	19,6
XI. Magántisztviselő	11	4,2
XII. Munkás	-	-
XIII. Egyéb	1	0,4
Össz:	260	100

Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Római Kat. Leánygimnáziumának tanulói 1940-41¹⁷³

A tanulók illetősége

Tanulók száma	261	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	127	58,8
Szabolcs vármegye	55	25,5
Egyéb	34	15,7

A tanulók több mint fele városunk lakója volt, 84,3% a város és Szabolcs vármegye más településein élt.

Vallási megoszlás szerint az iskola legtöbb tanulója 71,8%-a római katolikus, 18,1%-a görög katolikus, 7,4%-a református. A katolikusok magas arányát indokolja az iskola jellege.

Tanulók száma	261	100%
Római kat.	155	71,8
Görög kat.	39	18,1
Református	16	7,4
Izraelita	4	1,9
Ág.ev.	1	0,4
Egyéb	1	0,4

A tanulók társadalmi hovatartozását vizsgálva láthattuk, hogy az értelmiségi munkakörű (28,2%) és a köztisztviselő (24,1%) szülők irányították ebbe az iskolába gyermekeiket. Jelentős tényező még az altisztek (16,9%) és a kisiparos-kiskereskedő (10,7%) réteg gyermekeinek jelenléte a tanulók között.

A szülők foglalkozása szerint a tanulók megoszlása a következők szerint alakult:

Foglalkozási csoport	<i>Tanulók száma</i>	%
I. Nagy és középbirtokos	7	3,2
II. Köztisztviselő	52	24,1
III. Értelmiség	61	28,2
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	4	1,9
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	-	-
VI. Altiszt	35	16,2
VII. Kisbirtokos	8	3,7
VIII. Agrárproletár	3	1,4
IX. Nagy- és középburzsoázia	6	2,8
X. Kisiparos, kiskereskedő	22	10,2
XI. Magántisztviselő	5	2,3
XII. Munkás	3	1,4
XIII. Egyéb	10	4,6
Össz:	216	100

Szakképző intézmények – Kereskedelmi fiúiskolák

Az nyíregyházi Községi gróf Széchenyi István Felsőkereskedelmi Iskola tanulói 1940-41¹⁷⁴

A tanulók illetősége

Tanulók száma	187	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	84	44,9
Szabolcs vármegye	62	33,2
Egyéb	41	21,9

A városi (44,9%) és a vármegyei (33,2%) lakos tanulókon kívül a környező vármegyékből is szívesen tanultak kereskedelmi területen városunkban. Főleg Szatmár (12,8%), Zemplén (2,1%), Bereg (1,1%), Pest, (1,1%) vármegyék szülőtteinek volt vonzó ez az iskola.

Vallásukat nézve a tanulók 37,4%-a római katolikus, 28,9%-a református, 13,9%-a görög katolikus, 8,0%-a izraelita hitet gyakorolt.

Tanulók száma	187	100%
Római kat.	70	37,4
Görög kat.	26	13,9
Református	55	29,4
Izraelita	15	8,0
Ág.ev.	21	11,3
Egyéb	-	-

A szülők foglalkozása szerint látható, hogy ez az iskolatípus leginkább a kisiparos-kiskereskedő (25,7%), az altiszt (24,1%), a kisbirtokos (17,1%) és a magántisztviselő szülők (12,3%) számára volt népszerű gyermekük szakirányú oktatásához.

Foglalkozási csoport	Tanulók száma	%
I. Nagy és középbirtokos	1	0,5
II. Köztisztviselő	15	8,0
III. Értelmiség	5	2,7
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	5	2,7
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	1	0,5
VI. Altiszt	45	24,1
VII. Kisbirtokos	32	17,1
VIII. Agrárproletár	1	0,5
IX. Nagy- és középburzsoázia	6	3,2
X. Kisiparos, kiskereskedő	48	25,7
XI. Magántisztviselő	23	12,3
XII. Munkás	1	0,5
XIII. Egyéb	4	2,1
Össz:	187	100

Szakképző intézmények – Kereskedelmi leányiskolák

Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Római Kat. Kereskedelmi Leányiskola tanulói 1940-41¹⁷⁵

A tanulók illetősége

Tanulók száma	122	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	57	46,7
Szabolcs vármegye	35	28,7
Egyéb	30	24,6

A tanulók 3/4 része a város és a vármegye lakóinak gyermeke volt.

Vallási szempontból a katolikus túlsúly jellemzi ezt az intézményt is, melyet az iskola jellege indokol. Jelentős még a református és izraelita vallást gyakorlók száma is.

Tanulók száma	122	100%
Római kat.	58	47,6
Görög kat.	17	13,9
Református	25	20,5
Izraelita	11	9,0
Ág.ev.	10	8,2
Egyéb	1	0,8

A szülők társadalmi megoszlását vizsgálva látható, hogy a köztisztviselők, a magántisztviselők, a kisiparos-kiskereskedők mellett az altiszt szülők gyermekei lettek a kereskedelmi szakismereteket adó intézmény tanulói, míg a kisbirtokos és értelmiségi származású gyerekek száma alacsonyabb volt.

Foglalkozási csoport	<i>Tanulók száma</i>	%
I. Nagy és középbirtokos	3	2,5
II. Köztisztviselő	25	20,5
III. Értelmiség	8	6,6
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	6	4,9
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	-	-
VI. Altiszt	17	13,9
VII. Kisbirtokos	8	6,6
VIII. Agrárproletár	-	-
IX. Nagy- és középburzsoázia	-	-
X. Kisiparos, kiskereskedő	22	18,0
XI. Magántisztviselő	22	18,0
XII. Munkás	-	-
XIII. Egyéb	11	9,0
Össz:	122	100

Tanítóképzők – fiú

Az nyíregyházi Állami Líceum és Tanítóképző Intézet tanulói 1940-41¹⁷⁶

A tanulók illetősége

Tanulók száma	184	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	46	25,0
Szabolcs vármegye	83	45,1
Egyéb	55	29,9

A szakképesítést adó intézményeket a város és Szabolcs vármegye szülöttein kívül más vármegyékből is szívesen látogatták (29,9%), Szatmár (6,5%), Zemplén (6,5%), Pest (4,9%), Hajdú (3,3%), Bihar (1,6%), Abaúj-Torna (1,6%) vármegyékből és Budapest (1,1%), Debrecen (1,1%), Kassa (1,1%) városokból is beiratkoztak.

A tanulók vallását vizsgálva magas a görög katolikusok aránya (38,6%), jelentős a római katolikusok (28,8%) és a reformátusok (26,1%) száma.

Tanulók száma	184	100%
Római kat.	53	28,8
Görög kat.	71	38,6
Református	48	26,1
Izraelita	-	-
Ág.ev.	12	6,5
Egyéb	-	-

Származás szerint leginkább a kisbirtokos (26,1%), kisiparos-kiskereskedő (26,1%), az altiszt (17,4%) és az értelmiségbe tartozó szülők (8,2%) irányították tanítóképzőbe gyermekeiket.

Foglalkozási csoport	Tanulók száma	%
I. Nagy és középbirtokos	-	-
II. Köztisztviselő	9	4,9
III. Értelmiség	15	8,2
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	8	4,4
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	-	-
VI. Altiszt	32	17,4
VII. Kisbirtokos	48	26,1
VIII. Agrárproletár	8	4,3
IX. Nagy- és középburzsoázia	-	-
X. Kisiparos, kiskereskedő	48	26,1
XI. Magántisztviselő	1	0,5
XII. Munkás	7	3,8
XIII. Egyéb	8	4,3
Össz:	184	100

Tanítóképzők – leány

*Az Kálvineum Nyíregyházi Református Tanítóképző Intézetének és Leánylíceumának tanulói
1940-41¹⁷⁷*

A tanulók illetősége

Tanulók száma	146	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	29	19,9
Szabolcs vármegye	59	40,4
Egyéb	58	39,7

Mivel református középiskola a vármegyében csak Nyíregyházán volt, így érthető, hogy a tanulóknak csak 19,9%-a városunk lakója, 40,4%-a vármegyei illetőségű. Jelentős, 39,7% a más vármegyéből származó gyerekek száma. Sokan folytatták itt tanulmányaikat Szatmár (7,5%), Hajdú (6,8%), Bihar (5,5%), Zemplén (2,7%) vármegyéből, valamint Budapest (1,4%), Debrecen (0,7%), Miskolc (0,7%), Hódmezővásárhely (0,7%) városokból.

Vallási szempontból az intézményben jellegéből adódóan 76,7%-ban református tanulók oktatása zajlott.

Tanulók száma	146	100%
Római kat.	13	8,9
Görög kat.	8	5,5
Református	112	76,7
Izraelita	3	2,1
Ág.ev.	10	6,8
Egyéb	-	-

A szülők társadalmi tagozódása szerint megállapítható, hogy az értelmiség (30,8%), a köztisztviselő (21,9%), a kisiparos-kiskereskedő (15,1%), a kisbirtokos (11,3%) és az altiszt (10,3%) szülők taníttatták itt gyermekeiket.

Foglalkozási csoport	Tanulók száma	%
I. Nagy és középbirtokos	5	3,4
II. Köztisztviselő	32	21,9
III. Értelmiség	45	30,8
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	7	4,8
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	-	-
VI. Altiszt	15	10,3
VII. Kisbirtokos	18	12,3
VIII. Agrárproletár	-	-
IX. Nagy- és középburzsoázia	-	-
X. Kisiparos, kiskereskedő	22	15,1
XI. Magántisztviselő	-	-
XII. Munkás	-	-
XIII. Egyéb	2	1,4
Össz:	146	100

Polgári iskolák – Fiú iskolák

A Nyíregyházi Községi Jókai Mór Polgári Fiúiskola tanulói 1940-41¹⁷⁸

A tanulók illetősége

Tanulók száma	496	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	319	64,3
Szabolcs vármegye	151	30,5
Egyéb	26	5,2

A tanulók 64,3%-a a Nyíregyházán élt, 30,5%-a Szabolcs vármegyéből származott. Csak 5,2% érkezett más vármegyéből. Vallásuk szerint a reformátusok száma a legmagasabb (28,6%), majd a római katolikusok (27,8%) és a görög katolikusok (16,1%) következtek. Evangélikusok (16,3%) és izraeliták (11,1%) is gyakorolták vallásukat.

Tanulók száma	496	100%
Római kat.	138	27,8
Görög kat.	80	16,1
Református	142	28,6
Izraelita	55	11,1
Ág.ev.	81	16,3
Egyéb	-	-

A szülők társadalmi megoszlása szerint leginkább a kisiparos, kiskereskedő, az altiszt, a kisbirtokos és a munkás szülők gyerekei jártak ebbe az iskolába.

Foglalkozási csoport	<i>Tanulók száma</i>	%
I. Nagy és középbirtokos	3	0,6
II. Köztisztviselő	17	3,4
III. Értelmiség	8	1,6
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	-	-
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	1	0,2
VI. Altiszt	109	22,0
VII. Kisbirtokos	86	17,3
VIII. Agrárproletár	27	5,4
IX. Nagy- és középburzsoázia	2	0,4
X. Kisiparos, kiskereskedő	143	28,8
XI. Magántisztviselő	10	2,0
XII. Munkás	51	10,3
XIII. Egyéb	13	2,6
Össz:	470	100

Polgári iskolák – Leány iskolák

A nyíregyházi gróf Apponyi Albert Községi Polgári Leányiskola tanulói 1940-41¹⁷⁹

A tanulók illetősége

Tanulók száma	313	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	208	66,5
Szabolcs vármegye	94	30,0
Egyéb	11	3,5

A tanulók 66,5%-a nyíregyházi lakos, csak 3,5% más vármegyéből származó, 30% Szabolcs vármegye lakója volt. Vallásukat tekintve a tanulók 40%-a római katolikus, 18,2%-a görög katolikus. Jelentős az izraelita vallásúak száma (21,7%), és jelen vannak a reformátusok (13,4%) és az evangélikusok is (6,4%).

Tanulók száma	313	100%
Római kat.	125	40,0
Görög kat.	57	18,2
Református	42	13,4
Izraelita	68	21,7
Ág.ev.	20	6,4
Egyéb	1	0,3

A szülők foglalkozását nézve látható, hogy a kisiparos-kiskereskedő (38,7%), az altiszt (18,8%), a kisbirtokos (11,8%), a munkás (9,3%) és a köztisztviselők (5,43%) gyermekei választották a polgári iskolát.

Foglalkozási csoport	Tanulók száma	%
I. Nagy és középbirtokos	-	-
II. Köztisztviselő	17	5,4
III. Értelmiség	8	2,6
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	1	0,3
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	-	-
VI. Altiszt	71	28,7
VII. Kisbirtokos	35	11,2
VIII. Agrárproletár	11	3,5
IX. Nagy- és középburzsoázia	-	-
X. Kisiparos, kiskereskedő	121	38,6
XI. Magántisztviselő	5	1,6
XII. Munkás	29	9,3
XIII. Egyéb	15	4,8
Össz:	313	100

A nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Leányiskolájának tanulói 1938-39¹⁸⁰

A tanulók illetősége

Tanulók száma	245	100%
Szülők lakóhelye		
Nyíregyháza	121	49,4
Szabolcs vármegye	79	32,2
Egyéb	45	18,4

Vizsgált korszakunkban más megyebeli református középiskola nem volt, így nem meglepő, hogy a városi tanulók alig felét teszik ki a létszámnak (49,4%). A Szabolcs vármegyéből származó 32,2% tanuló mellett jelentős a Szatmár (5,7%), Zemplén (4,5%) és más vármegyékből származó tanulók száma. Vallási szempontból 78,8% református, 10,2% evangélikus, 4,1% római katolikus és 4,1% izraelita tanulót regisztráltak.

Tanulók száma	245	100%
Római kat.	10	4,1
Görög kat.	6	2,4
Református	193	78,8
Izraelita	11	4,5
Ág.ev.	25	10,2
Egyéb	-	-

A szülők foglalkozása szerint megállapítható, hogy leginkább a kisiparos-kiskereskedő (20%), az értelmiség (18,8%), az altiszt (18,8%), a kisbirtokos (13,9%), a köztisztviselő (11,4%) és a nyugdíjas köztisztviselő (5,7%) réteg gyermekei folytatták ebben az iskolában tanulmányaikat.

Foglalkozási csoport	<i>Tanulók száma</i>	%
I. Nagy és középbirtokos	-	-
II. Köztisztviselő	28	11,4
III. Értelmiség	46	18,8
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	14	5,7
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	-	-
VI. Altiszt	46	18,8
VII. Kisbirtokos	34	13,9
VIII. Agrárproletár	4	1,6
IX. Nagy- és középburzsoázia	-	-
X. Kisiparos, kiskereskedő	49	20,0
XI. Magántisztviselő	4	1,6
XII. Munkás	6	2,5
XIII. Egyéb	14	5,7
Össz:	245	100

A vizsgált iskolák tanulói társadalma – Összegzés

a) A nyíregyházi tanulók illetősége¹⁸¹

Tanulók száma Szülők lakóhelye	2945	100%
Nyíregyháza	1607	54,6
Szabolcs vármegye	915	31,0
Egyéb	423	14,4

A közel 3000 fős nyíregyházi diákság több mint fele (54,6%) Nyíregyházán lakó, 31% Szabolcs vármegyéből, 14,4% más vármegyék lakója. A nyíregyházi lakos tanulók száma a Községi polgári leányiskolában volt a legmagasabb (66,5%), ezt követi a Községi Jókai Mór polgári fiúiskola (64,3%). A gimnáziumok között az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium tanulóinak 62,8%-a volt nyíregyházi lakos az 1940/41. tanévben. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy elsősorban a város és a vármegye tanulóit szolgálták ezek az oktatási intézmények.

b) A tanulók vallása¹⁸¹

Tanulók száma		100%
Római kat.	881	30,0
Görög kat.	422	14,3
Református	925	31,4
Izraelita	320	10,9
Ág.ev.	393	13,3
Egyéb	4	0,1

c) Nyíregyháza

lakossága vallási megoszlása¹⁸¹

	100%
17.713	30,0
7.928	13,4
9.746	16,5
4.993	8,4
18.534	31,3
242	0,4

Az iskolák tanulóinak vallási megoszlásában első helyen a reformátusok (31,4%), második helyen a római katolikusok (30,0%), majd a görög katolikusok (14,3%), az evangélikus (13,3%), s utolsó helyen az izraelita (10,9%) vallásúak álltak. A város lakosságát tekintve viszont az evangélikusok aránya jóval magasabb, 31,3%. Ez az ellentmondás, miszerint alacsonyabb szinten reprezentált ez a csoport a vizsgált iskolákban, azt jelzi, hogy a tírpák őslakos családok gyermekei már nem jutottak el olyan magas arányban a középfokú iskolákba. A református vallásúak magas arányát indokolja, hogy a Kálvineum Református Tanítóképzőnek igen magas arányban nem Szabolcs vármegyei illetőségű tanulói voltak (39,7%), valamint az internátus és a köztartás léte is vonzó volt a beiskolázás előtt álló családok számára.

A többi felekezet a város lakosságának megoszlása szerint képviseltette magát az iskolákban, de a többi iskolánál a helyi származású tanulók dominálnak.

A nyíregyházi tanulók származás szerinti megoszlása 1940/41¹⁸²

Foglalkozási csoport	Tanulók száma	%
I. Nagy és középbirtokos	72	2,4
II. Köztisztviselő	416	14,1
III. Értelmiség	399	13,5
IV. Nyugdíjas köztisztviselő és nyugdíjas pedagógus, ill. pap	87	3,0
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó	3	0,1
VI. Altiszt	517	17,6
VII. Kisbirtokos	380	12,9
VIII. Agrárproletár	63	2,1
IX. Nagy- és középburzsóázia	41	1,4
X. Kisiparos, kiskereskedő	656	22,3
XI. Magántisztviselő	107	3,6
XII. Munkás	111	3,8
XIII. Egyéb	93	3,2
Össz:	2945	100

A középiskolai tanulók között a legtöbben (22,3%) kisiparos, kiskereskedő családból származtak. Magas arányt képvisel még az altiszt réteg (17,6%) és a köztisztviselők (14,1%). Az értelmiségi réteg (13,5%) aránya alacsonyabb más hasonló szerepkörű városétól. A munkásság aránya Gyula értékéhez hasonló, a többi alább közölt várostól kevesebb nyíregyházi (3,8%) munkás gyereke jutott el a középfokú iskolákba.

Az értelmiség, a kispolgári és a munkásszármazásúak aránya a megyeszékhely szerepkörű városok középiskoláiban (%) 1941/1942.¹⁸³

Származás	Kaposvár	Gyula	Szolnok	Békéscsaba
Értelmiség	51,8	53,0	56,5	48,8
Kiskereskedő	6,8	9,0	4,3	7,8
Kisiparos	11,8	15,6	10,8	13,0
Altiszt	8,0	7,6	6,7	6,2
Munkás	6,5	3,0	13,5	7,7

A nyíregyházi munkás származású tanulók száma a polgári iskolákban 10,3% (Jókai Mór polgári fiúiskola), illetve 9,3% (Apponyi községi polgári leányiskola) volt.¹⁸⁴

Középiskolai tanulók származás szerinti megoszlása Magyarországon (%) és Nyíregyházán 1940/41¹⁸⁵

Származás	Magyarország	Nyíregyháza
Nagybirtokos	2,2	2,4
Középbirtokos		1,4
Kisbirtokos	9,9	12,9
Agrárproletár	0,7	2,1
Tőkés, járadékos vagyonából élő	0,5	0,1
Értelmiség	48,3	13,5
Iparos	13,0	22,3
Kereskedő	8,5	
Altiszt	4,5	17,55
Munkás	9,1	3,8
Egyéb	3,3	3,2

Az országos adatokhoz viszonyítva Nyíregyházán az értelmiségi rétegből származó középiskolai tanulók aránya alacsonyabb, viszont jóval magasabb az altiszti munkát végző családok gyermekeinek aránya. Az altiszt szülők gyermekei a megszerzett középfokú iskolai végzettség segítségével a középpolgárság soraiba emelkedhettek. A Budapesti Polgári Fiúiskolában már 1931-ben 19,7% altiszti származású, polgári leányiskolában 17,9% ilyen származású tanulói arányt regisztráltak.¹⁸⁶

5. Nyíregyházi középfokú iskolák és könyvtáraik

5. 1. Fiúgimnázium

5.1.1. A Nyíregyházi Királyi Katolikus Főgimnázium

A gimnázium története

Az iskola történetét nyomon követhetjük az 1922-1938 között kiadott értesítőkből megjelent közlemények segítségével. Az első értesítőtől megtudjuk, hogy Dr. Néveri János kaposvári főgimnáziumi tanárt a VKM 1921. augusztus 17-én kelt rendeletével megbízták a szerveződő intézet igazgatói feladataival.¹⁸⁷ Az iskola fenntartója a Magyar Katolikus Tanulmányi Alap volt, az állami rendelkezés betartását tankerületi főigazgató ellenőrizte. Szeptember elsején megkezdte tanulmányait az első osztály 66 rendes és 3 magántanulója. Az első osztály decemberben egy párhuzamos osztály megindításával bővült. A tanév végén a két osztályban összesen 65 tanuló tett sikeres év végi vizsgát. A római katolikus egyházközség ideiglenesen az elemi iskolában biztosított helyet az oktató munkának. Ady Lajos tankerületi főigazgató írásos beadványban javasolta a képviselőtestületnek, hogy a város biztosítson ingyen telket, építőanyagot, s az épület elkészítéséig helyezze el az iskolát. Az 1921. április 22-én megtartott rendkívüli közgyűlés azonban nem tartotta indokoltnak egy újabb gimnázium megszervezését. Ezek után került sor az elemi iskolai elhelyezésre, s itt működött az intézmény az 1925-26. évig. A kultuszminister 300 millió korona utalványozásával 1925-ben elősegítette az építkezés megkezdését az időközben megszerzett telken, melyet gróf Dessewffy Emil és Dr. Hoffer Kunó „áldozatkészségének” köszönhetnek. Az építkezést részletekben kezdték, s gróf Klebelsberg Kunó 1925. szeptember 20-i nyíregyházi látogatásán, melyről a helyi lapok között a Szabolcsi Tanító 1925. évi 10. sz. is beszámolt, már az épülő termeket is megtekinthette. A tervet a helyi Pisszer János készítette. A miniszter nagyra értékelte az egyházközség összefogását, Énekes János prépostkanonok szervezését, ígéretet tett további támogatásra. Még az év során további 500 millió Korona építési segílyt folyósított a Magyar Katolikus Tanulmányi Alapból, s így 1925. november 5-én a tanulók beköltözhetek az első négy tanterembe. Még az ősz folyamán két újabb tanterem falait emelték fel, s 1926 nyarán az emelet bővült további négy tanteremmel. 1926-27-re már 11 helyiség készült el. A VKM a költségek egy részét újabb 200 millióval támogatta. Még szerettek volna tornacsarnokot, s a két meglévő épület közé két tantermet építeni, de erre 1927-ben nem volt több anyagi fedezet. A VKM 65.903 – 4924 – V számú rendeletével humanisztikus irányúnak minősített gimnázium ilyen körülmények között teremtette meg a szükséges oktatási feltételeket.¹⁸⁸ Az iskola működését elvétve zavarta néhány gazdasági

eredetű körülmény. (1932. februárban pl. elfogyott a fűtőanyag.) Az 1937/38-as tanév során toldaléképítésre, vízvezeték bevezetésére, vízöblítéses WC kialakítására és a központi fűtés bevezetésére került sor. Az oktatás tárgyi feltételei így fokozatosan elérték a korabeli külföldi színvonalat.

A gimnázium oktatási feladatait, céljait a korszakra jellemző kultúrpolitika keretei szabályozták. Nagy jelentőséget tulajdonítottak az oktatás mellett a nevelésnek. Az 1938-ban megjelent iskolai értesítő 12. oldalán megfogalmazottak szerint: „Célunk az evangéliumok erkölcsi talajában gyökerező modern, cselekvő magyar ifjú kialakítása, kinek lelki-testi idegzete egyaránt acélos, munkát sóvárgó. Szívesen engedjük be az új világ levegőáramlását iskolánkba, de elébe tartjuk az örökértékű eszmék szűrőjét.”¹⁸⁹

Az iskolai könyvtár állománya

A korabeli hagyományok szerint az iskolában két könyvtár működött. Az iskolai értesítők alapján nyomon követhetjük az *ifjúsági könyvtár* és a *tanári könyvtár* állományának alakulását a Horthy korszak idején. Az állomány gyarapítását leginkább *vásárlással és ajándékok* fogadásával folytatták. Vásárolni csak a Hivatalos Közlönyben megjelent jegyzékről lehetett. A jegyzékek összeállításánál a korszak hivatalos kultúrpolitikája érvényesült. Már az első iskolai értesítőtől (1921/1922 tanév) tudunk jelentősebb adományokról. A következő tanév során minisztériumi engedéllyel gyűjtést rendeztek az ifjúsági könyvtár javára, s 11.900 Korona gyűlt össze. Az összegből a rendelet előírásait követve Petőfi műveit és a róla szóló irodalmat vásárolták meg. Ez évben a Füzesséry család ajándékként elhunyt fiuk 38db könyvét vette át az intézmény.

A jelentősebb összeget adományozók nevét, az adomány összegét 1923-tól évente tételesen közzölték az iskolai értesítőkből. Ezt tanulmányozhatjuk a következő kimutatással:

*Adományok az ifjúsági könyvtárnak*¹⁹⁰

Év	Név	Könyv/korona
1921/1922	Bányász Jánosné	10db
1922/1923	Bogdán F. Dr. Klekner Károlyné Mezey Lászlóné	1000 korona
	Vrabely Antal	600 korona
	Grómann László Racsek József Liptay Jenő Rác Jenő Erdélyi János Jóba Elekné	500 korona
	Füzesséry György	38 db könyv

1923/1924	VKM	16 db könyv
	Tanulók	28 db könyv
	Füzesséry György	29 db könyv
1925/1926	Gödöllői Kir. Kath. Reálg.	231 db könyv
1926/1927	Gödöllői Kir. Kat. Reálg.	140 db könyv
	Adományozók	29 db könyv
1927/1928	Adományozók	3 db könyv
1928/1928	Gödöllői Kir. Kath.	284 db könyv
	Magyar Lászlóné	1 db könyv
	Dr. Klekner Károly	2 db könyv
	Magyar László	2 db könyv
	Stengel Károly	1 db könyv
1929/1930	Gödöllői Kir. Kath.	176 db könyv
	Tanulók	3 db könyv
	VKM	1 db könyv
	Maleskevitcz Ilona	3 db könyv
	Magyar Lászlóné	3 db könyv
	Dankó János	1 db könyv
1930/1931	Gödöllői Kir. Kath.	427 db könyv

A könyvtárakat támogatók rendszerint pénzüsszeget vagy könyveket adtak. Egyetlen egy utalást találtunk 1923-ból, amikor a város a Magyar Nyelv c. folyóiratot adományozta az iskolai könyvtárak számára.¹⁹¹

*Adományok a tanári könyvtárnak*¹⁹²

Év	Adományozó	Összeg/db kötet
1921/1922	Bányász Jánosné	5 db
1923/1924	Nagy Márton	15db (Petőfi-kvt.)
	VKM	1 db
	Mészáros M	2 db
	Özv. Bányayné	2 db
1926/1927	Klebensberg Kunó	10 db
	Városi Felsőker. Isk.	1 db
	VKM	4 db
	Tanárok	3 db
1927/1928	VKM	8 db
	Anonym	58 db
	Maleskevitcz Ilona	13 db
	Szabolcs vármegye	1 db
1928/1929	VKM	8 db
	Föv. Pedagógiai Kvt.	1 db
	Adományozók: (Nyírvizszab. Társ., Klekner K, Veszprémy Dezső)	4 db
1929/1930	VKM	8 db
	Gödöllői Kir. Kath.	233 db
	Hunek Emil	1 db
	Maleskievitcz Ilona	3 db
	Özv. Fülöp Á-né	4 db
1930/1931	Gödöllői Kir. Kath.	857 db

A Petőfi gyűjtemény 1923-24 során tovább bővült Nagy Márton igazgató-tanító 15 díszes kötetből álló Petőfi-könyvtár adományával, melyet a tanárok részére helyeztek állományba.¹⁹³ Az 1925-26-os tanévtől jelentősebb állománygyarapodásra figyelhetünk fel a mellékelt összesítést vizsgálva. Ettől a tanévtől kezdve a fokozatosan megszűnő gödöllői Kir. Kat. Reálgimnázium könyvtárából részesült az intézmény. A gyarapodás felét tette ki ez a mennyiség: 231 kötet.¹⁹⁴ A következő tanévtől további 140, 284, 176 kötettel és egyéb leltári tárgyakkal gyarapodott az iskola.¹⁹⁵ A gyarapodást évente értékkel ellátva regisztrálták.

Az állomány nyilvántartásában a 40-es évekig elkülönítik az ajándékkötetek számát az ifjúsági és a tanári könyvtár esetében is, de az adományozók pontos adatai csak 1931-ig voltak feltüntetve. Az adományozók között felfedezhetjük a kultuszminisztertől kezdve a Vallás- és Közoktatási Minisztériumot, a vármegyét, jeles közéleti személyeket (Hunek Emil, Klekner Károly), tanárokat feleségükkel együtt (pl. a Magyar házaspár), tanulókat és szülőket olyan személyeket, akik számára fontos volt a könyvtárak fejlődése (Jóba Elekné). Az ifjúsági könyvtár állományának folyamatos gyarapodását és a tanulók könyvekkel való ellátottságát az alábbi adatok illusztrálják:

Ifjúsági könyvtár állománya(4/b)¹⁹⁶

Év	Gyarapodás (ajándék/vétel)	Állomány kötet (db) Vétel/ajándék	Létszám	Könyv/tanuló
1921/22	84/5	89	65	1,36
1922/23	20/32	161	100	1,61
1923/24	74/1	236	169	1,39
1924/25	58	294	241	1,21
1925/26	445	739	286	2,58
1926/27	243	982	315	3,11
1927/28	652	1624	329	4,96
1928/29	289/131	864/1130	351	5,68
1929/30	433/22	886/1563	356	6,87
1930/31	440/63	949/2003	363	8,15
1931/32	43/63	1012/2008	409	7,38
1932/33	41/69	1069/2049	407	7,66
1933/34	3/139	2681	401	6,68
1934/35	3/311	2995	376	7,96
1935/36	2/56	3053	352	8,67
1936/37	18/71	89	363	-
1937/38	-/62	1658	344	4,81
1938/39	3/102	3361	341	9,85
1939/40	1/7	3374	328	10,28
1940/41	12/102	3488	327	10,66

Megfigyelhető az ifjúsági könyvtár állományának fokozatos gyarapodása. A vizsgált húsz év alatt a minimális kötetszám eljutott a 10 kötet/tanuló mennyiségig, mely még nem tekinthető elégségesnek egy iskolai gyűjtemény esetében.

Az évek során a VKM hozzájárulásával selejtezésre is sor került. Az erre utaló egyik jelentésből megtudhatjuk, hogy a nagyobb mérvű selejtezésre az 1933/34. tanévben került sor.

Ekkor 583 db könyvet vontak ki az állományból, valószínűleg a túlzott elhasználódás miatt. Erre utal a jelentés is „Az ifjúsági könyvtár anyagának nagyobb részét a megszűnt gödöllői kir. kat. Gimnáziumtól kaptuk használt állapotban évekkal ezelőtt.” Selejtezés jóváhagyva: VKM 85.800/1934. VIII.a.sz.¹⁹⁷

A könyvtár használata

Az iskolai értesítőkből a könyvtár használatával, az olvasással, kölcsönzéssel kapcsolatban alig találtunk utalást. Kivételnek számít az 1928-29-es tanévi kiadvány, ahol közlik, hogy 363 felvett, majd év végén 356 diák vizsgázott, s a tanulók 928 kötetet olvastak.¹⁹⁸ Az ezt követő 1929/30-as tanévben 376 beiratkozóból 362-en vizsgáztak, s a tanulók 2400 kötetet olvastak. Egy vizsgázott tanulóra tehát 1928-29-ben 2,6 kötet, 1929-30-ban pedig 6,6 kötet jut. Ez a mennyiség szinte csak a kötelező olvasmányokat jelentheti. A tanári és az ifjúsági könyvtár állományának gyarapodását összesítve vizsgálhatjuk a mellékelt táblázatok segítségével.

A könyvtáros

Kevés adatot nyertünk a könyvtárosokra vonatkozóan. Csak az 1925/26 tanévtől találtunk utalást a tanári könyvtár őrére vonatkozóan. Ettől a tanévtől kezdve Csehák Lajos magyar-latin szakos pedagógus végezte ezt a munkát 1932. februárban bekövetkezett haláláig. Munkáját éveken keresztül hasonlóan bölcsész szakos kolléga folytatta. Az 1936/37 tanévben Magyar László gondozta a tanári és az ifjúsági könyvtárat is, majd két tanéven keresztül földrajz-történelem szakos óraadó kapta ezt a feladatot. A következő két tanévet újra kinevezett gimnáziumi tanár vállalta a mellékelt kimutatás szerint.

*Tanári könyvtár őre*¹⁹⁹

Év	Név	Szakterület
1921/22-1924/25	Nincs adat	Nincs adat
1925/26-1930/31	Csehák Lajos	Magyar-latin
1931/32-1935/36	Kováts József	Magyar-latin-term.rajz
1936/37	Magyar László	Latin-görög
1937/38-1938/39	Leskó Pál	Földrajz-tört.
1939/40-1940/41	Bodonyi Ferenc	Latin-görög

Az ifjúsági könyvtárőr nevének minden vizsgált évben közölték. Többnyire magyar, latin, term.rajz, görög, történelem szakos kollégák látták el a könyvtárosi teendőket díjazás nélkül.

*Ifjúsági könyvtár őre*²⁰⁰

Év	Név	Szakterület
1921/22-1924/25	Kováts József	Magyar-latin-term.rajz
1925/26-1929/30	Magyar László (1930. szept. 13. Róma, 1 éves ösztöndíj Coll. Hung.)	Latin-görög
1930/31	Szarka Ernő	Latin-görög-irodalom
1931/32-1934/35	Magyar László	Latin-görög
1935/36	Kaszás József	-
1936/37	Magyar László	Latin-görög
1937/38-1940/41	Bellovics Imre	Földrajz-tört.

Egy kiváló tanárt érdemes külön is megemlíteni. **Magyar László** az iskolai értesítők adatai szerint 1930. szeptember 13.-tól egy tanévet Rómában töltött a Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kezdeményezésére létrehozott Collegium Hungaricumban ösztöndíjasként, ahol klasszikus irodalmi, művészeti és régészeti kutatómunkát végzett.

Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter művelődéspolitikai elképzelései között nagy szerepet szánt a külföldi ösztöndíjnak. A nagy hagyományokkal rendelkező külföldi nemzetek példáit felhasználva a szaktudás európai szintre emelését a külföldre jutás lehetőségeinek megteremtésében látta. Célja érdekében a leendő nyelvtanárok külföldi tanulmányokat folytattak a világ számos nagyvárosában létrehozott magyar intézetek (Collegium Hungaricumok), egyetemi tanszékek, lektorátusok, könyvtárak falai között, megalapításuk sorrendjét követve az alábbi színhelyeken: Róma (1913, 1927), Berlin (1916, 1924), Stockholm (1920), Bécs (1921, 1924), Szófia (1925), Helsinki (1926), Nyjmegen (1927), Párizs (1927), Amszterdam (1927), München (1929), Genf, Pávia, Münster, Aberdeen, Oxford, Cambridge.^{201,202} A külföldi Collegium Hungaricumok feladatkörét Klebelsberg megtervezte, összehangolta. Berlin természettudományos, Róma művészeti, egyházi, Bécs levéltári, történettudományi, irodalmi irányultságú volt a nyelvi képzések mellett. A római Palazzo Falconieri neves épülete több intézetet is befogadott (a Történeti Intézetet, a Collegium Hungaricumot, a papi kollégiumot és a művészeti osztályt), ezért kapta olaszul az Accademia Reale' d Ungheria elnevezést. Az impozáns épület, a környezet szelleme jótékonyan serkentette a tudományos munkát.

Nagy jelentőségű az a tény, hogy vizsgált térségünkben is elnyerhette egy kiváló pedagógus a külföldi kutatás lehetőségét, hisz a különböző források szerint az egyes intézmények évente 15-20 kutatót fogadhattak.²⁰³ Kutatási eredményeik működési területükön hosszabb távon kamatoztak az iskolai oktatás-nevelés során.

A Királyi Katolikus Főgimnázium ifjúsági könyvtára a korabeli kultúrpolitikai irányt követve közvetve részt vett az ifjúság erkölcsi nevelésében. A megismert adatokat elemezve látjuk, hogy sem önálló könyvtári helyiséggel nem rendelkezett az iskola, s az olvasóvá

nevelés lehetőségei is kihasználatlanul maradtak. A könyvtárosi munka részleteiről, a nyilvántartások vezetéséről, az olvasóvá nevelésről, a kölcsönzések gyakoriságáról az iskolai értesítők sajnos nem tudósítanak. Örvendetes azonban, hogy az iskola mindezek ellenére a két világháború között is életben tartotta mind a két könyvtárát, s a lelkes pártolók adományai folyamatosan gyarapították az olvasnivalók körét.

Nyíregyházi Királyi Katolikus Főgimnázium Könyvtári gyarapodása: 1921-1941²⁰⁴

Tanári könyvtár állománya

Év	Gyarapodás (ajándék/vétel)	Állomány kötet (db)
1921/22	15/2	-
1922/23	-	-
1923/24	27	69
1924/25	50	120
1925/26	259	379
1926/27	156	535
1927/28	271	810
1928/29	77	887
1929/30	436	1323
1930/31	1008	2331
1931/32	67	2398
1932/33	70	2325
1933/34	28/2	2355
1934/35	24/40	2540
1935/36	77/69	2686
1936/37	126/339	3005
1937/38	79/48	3132
1938/39	48/268	3449
1939/40	10/30	2294
1940/41	66/172	3727

5.2. Leánygimnázium

5.2.1. A nyíregyházi Ág. hitv. evangélikus leánygimnázium könyvtára

1917-ben Geduly Henrik püspök szervező munkájának köszönhető a leányközépiskola létrehozása Nyíregyházán. Az iskola 1926-tól leánygimnázium néven, 1927 szeptemberétől rövid ideig leányliceumként működött, majd 1936-ban felvette Geduly Henrik nevét. Az iskolaalapításban Geduly püspököt támogatta Balla Jenő egyházfelügyelő, polgármester is, mivel céljuk volt egy olyan iskola létrehozása, amely „a nagy terjedelmű tiszai evangélikus egyházkerület középosztályának leánygyermekait vallásos és hazafias szellemben neveli, szívesen nyitja meg kapuit a város és a vármegye másvallású közönségének gyermekei előtt is.”²⁰⁵ Az anyagi háttérrel a nyíregyházi egyházközség, a város, a vármegye, a tiszai

egyházkerület és az egyetemes egyház biztosította. Az 1917-es I. és V. osztályban megkezdett oktatás évente két osztály indításával 1921-re teljessé vált. Az intézmény kezdetben az evangélikus központi elemi népiskola épületében székelt. A rövid kiépülés ideje alatt szűkös körülmények között dolgoztak, sokáig délelőtt és délután is zajlott a tanítás. A helyzet 1926-ban javult, amikor szeptemberben a város bérbe adta a Széchenyi utcán egyik legnagyobb bérházát, a Huszár-házat. A szükséges átalakítások költségei magasak voltak, ezért a továbbfejlesztés helyett saját épület megépítését tervezték. Így került sor 1927-ben a Jós András utcai két ház megvételére, s építési segély igénylésére a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnál. 1932-ben megvásárolták a két egymás melletti ház szomszédos telkét, s így a már hármastelken 1935-ben felépült München Aladár tervei alapján a mai egyemeletes épület 75.000P költséggel. 1940-ben további segély felhasználásával elkészült a tornaterem, mely ünnepélyek és előadások befogadását is lehetővé tette. 1941-ben elkészült az egyelőre 20-25 leány elhelyezését biztosító internátus is.²⁰⁶

Az iskola felettes hatóságai megegyeznek az ágostai hitvallású evangélikus Kossuth Lajos gimnáziuméval: az egyházi főhatóság dr. Geduly Henrik tiszakerületi ág. hitv.ev. püspök, az állami felügyelet jogát Ady Lajos debreceni tankerületi királyi főigazgató töltötte be hosszú évekig. Egyedül az igazgatótanács összetételében volt különbség a két iskola kormányzása vonatkozásában, mivel a leánygimnázium igazgatótanácsában egy-két nő is szerepelt, s az igazgatón kívül csak két tanár képviselte az iskolát. Két taggal a város képviselőtestülete is jelen volt az iskolai élet igazgatásában.²⁰⁷

Az oktatáshoz szükséges felszereléseket eleinte a községi polgári iskolától és a Kossuth Gimnázium szertárától, természettani tárától kölcsönözték. Csak 1920 után tettek említést az évkönyvek oktatási eszközök beszerzéséről. 1923-ban már 100 szemléltető eszközről számolt be az értesítő, melyek között értékes ásványgyűjtemény ajándékozásáról, a VKM tornaszer adományozásáról írtak.

Tanári és ifjúsági könyvtár

Az első évben Kovács András tanácstag adományával megalapozták az iskola tanári és ifjúsági könyvtári gyűjteményét. Sajnos a román megszállás idején a tanári könyvtár teljesen megsemmisült. Az ifjúsági könyvtár is sok nehézség mellett működött, de mindezek ellenére az 1941/42. tanévi értesítő örömmel tudósított arról, hogy 1580 köteles tanári és 1050 kötetes ifjúsági könyvtárral büszkélkedhet az iskola.²⁰⁸ Az évkönyv statisztikai kimutatása, nem tudni miért, de eltér a szöveges értékeléstől: a tanári könyvtár állományát 1605 kötetben, az ifjúsági könyvtár szépirodalmi állományát 1053, a kötelező irodalom könyvtári állományát elkülönítve 84 kötetben adta meg.²⁰⁹ Vizsgált időszakunkban megállapítható, hogy az ifjúsági

könyvtár állománya a rendelkezésünkre álló 1921/22 tanévi 520 kötetről indulva az 1941/42 tanévre 1893 kötetre (364%) nőtt, s az egy tanulóra jutó kötetek száma 2,37-ről 7,19-re volt tehető.

*Ifjúsági könyvtár gyarapodása*²¹⁰

Év	Állomány kötet	Létszám	Kötet/tanuló
1920/21	Kovács András adománya	233	
1921/22	520	219	2,37
1922/23	618	231	2,67
1923/24	680	224	3,03
1924/25	1046	236	4,43
1925/26	1074	261	4,11
1926/27	1211	272	4,45
1927/28	-	261	-
1928/29	1405	274	5,12
1929/30	Kevés ajándék 1413	269	5,25
1930/31	1463	291	5,02
1931/32	1586	287	5,52
1932/33	Szépír.+köt.irod.kvt. 778 köt +	265	-
1933/34	786+846=1632	237	6,88
1934/35	574+877=1452	243	5,97
1935/36	5 ajándék 898+924=1822	253	7,20
1936/37	926+964=1890	284	6,65
1937/38	954+830=1784	308	5,79
1938/39	970+830=1800	304	5,92
1939/40	1010+830=1840	264	6,96
1940/41	1040+830=1870	260	7,19

Az állomány kevés ajándék segítségével egyenletesen, főleg vétel útján gyarapodott. Egyedül a kötelező olvasmányok alakulásánál figyelhető megtorpanás az 1937/38. tanévtől kezdve. Ennek az elkülönített állományrésznek a gyarapítása négy évi stagnálás után is csak 10 kötetrel nőtt az 1941/42. tanévben. Ennek okai kereshetők a háborús helyzetben is, de egyéb oktatáspolitikai megfontolásokban is: 1936 után csak 1941-ben adtak ki Ifjúsági Könyvtári Jegyzéket, melynek előírásait az ifjúsági könyvtárak beszerzéseivel követni kellett.

A tanári könyvtár állománya egyenletesen gyarapodott az 1921/22. tanévi 253 kötetről a vizsgált közel húsz év alatt 1569 kötetre (634,3%). Főleg vásárlás útján szerezték be a szükséges dokumentumokat, csak néha számoltak be az évkönyvek 15-30 kötet körüli ajándékokról. Kivételt képez az 1936/37. tanévben kapott igen jelentős 132 kötetből álló ajándék.

Tanári könyvtár gyarapodása²¹¹

Év	Ajándék	Állomány
1920/21	Kovács András adománya	-
1921/22		253
1922/23		269
1923/24		305
1924/25		346
1925/26		444
1926/27		253
1927/28		-
1928/29		645
1929/30		700
1930/31		764
1931/32	23 ajándék	855
1932/33		910
1933/34		926
1934/35	11 ajándék	970
1935/36	25 ajándék	1078
1936/37	132 ajándék !	1284
1937/38	32 ajándék	1375
1938/39	16 ajándék	1491
1939/40	-	1517
1940/41	4 ajándék	1569

Mindkét könyvtár gyarapítására szánt összeg az 1926/27. tanév során az iskola új épületének megvételére lett felhasználva, így a következő évi beszerzések meghiúsultak.²¹² A következő tanévben tételes felsorolásban közölték a két könyvtár gyarapodását. A listák betekintést nyújtanak az állomány tartalmi összetételébe, mivel egyéb jegyzék nem áll rendelkezésünkre ilyen jellegű vizsgálatokhoz. Az 1928-as értesítő szerint a tanári és az ifjúsági könyvtár a következő művekkel gyarapodott:²¹³

„*Tanári könyvtár:*

Haynau: Kundmachung; Szigethy: Meyer Konrád költeményei; Szigethy: Luther lelke; Cholnoky: Földrajzi és statisztikai atlasz; Baedeker: Italien; Baedeker: Schweiz; Dr. Pogány: Az elektromágneses tér; Wells: A világtörténet alapvonalai; Hedin Sven: A rejtelmes India felé; Szinnyi: A novella és regényirodalom fejlődése; Kogutovicz: Zsebatlaszok; Divald: Magyarország művészeti emlékei; Király: A dán gimnasztika vezérkönyve; Benedek: A világirodalom története; Svetonius: Császárok életrajzai; Gr. Andrássy Gy.: Rákóczi, Turcsányi: Roger mester; Csánki D.: Rajzok Mátyás király korából; Bölsche: Szerelem az élők világában; Lévy: Tompa M. művei; Kuzsinszky: Aquincum; Toncs: Szemelvények; Kelecsényi: Esztétika; Bródi: Japánország; Prikkel: A magyar tánc; Gr. Apponyi: Hét előadás

a magyar alkotmányról; Dékány: Történettudományok módszere; Bubics: Magyarországi várak; Cholnoky: A Balaton limnológiája; Goethe-Szigethy: Dalok, balladák; Pintér: A magyar középiskolák igazgatásának kézikönyve; Ág. h.ev. énekeskönyv (rég); Ewers: Képek az új és régi Rómából; Lambrecht: Az ősemlék; Amudsen: Az északi sark meghódítása; Erdősi: Napsütéses Indiában; Vogl: Volkskalender; Brieten: Nachrichten von einer unglücklichen Königin; Greiner: Sämtliche Werke; Mednyánszky: Reise auf dem Wagflusse; Molnár: Elemento grammaticae latianae; Páriz Pápay: Dictionarium Latino–Hungaricum; Jaequin: Pflanzenkenntniss; Werbőczy: Corpus Juris 1779.; Dr. Szeberényi Lajos: Luther vagy Loyola; Dr. Pilch: A világháború története; Endródi: A Magyar költészet kincsesháza; A gimnáziumi tanítás terve s a reá vonatkozó utasítások.

Ifjúsági könyvtár:

Szigethy L.: Luther lelke; Szigethy L.: Goethe; Takáts Gy.: Csodaszép történetek a görög regevilágból; Gaál M.: Anyai szív; Nagy E.: Kati kisasszony élettörténete; Fleuriot: Szegény öreg; Farkas I.: Mária meséje; Mikszáth: Az én kortársaim; Csathó K.: Földiekkel játszó égi tünemény; Manks K.: A kis hősök; Sáol: Napsugár; Buruett: A titkos kert; Roboz: A babatündér; Tutsek A.: Klárka szerencséje; Stadler F.: Kakuk Piroska; Lampérth Géza: A nagy dárdás meg a kis dárdás; Altay M.: A kis hercegnő; Lengyel L.: A virradat napja; Gárdonyi: Két katicabogár; Lengyel L.: Árva leány; Lengyel L.: Rólandné; Szederkényi Anna: Márka; Tábor R.: Új utak; Katona J.: Bánk bán 5 db; Gvadányi J.: A peleskei nótárius 5 db; Csokonai V.: Dorottya 5 db; Kisfaludy K.: Irenc 5 db; Szigligeti: Liliomfi 10 db; Tóth E.: A falu rossza 10 db; Balassa: Válogatott költeményei 5 db; Kardos A.: A kuruc világ költészete 5 db; Kisfaludi K.: A kérők 5 db; Kölcsey F.: Válogatott beszédei 5 db; Gaál M.: Münchhausen; Vadnay K.: A kis tündér, Dickens: A Pichwich-klub 2 db; Dickens: Mrikleby Miklós 2 db; Dickens: A kis Dorrit 2 db;”

A lista alapján látható, hogy a tanároknak szánt művek kapcsolódtak az oktatott tantárgyakhoz, módszertani segédeszközöket, szótárakat, énekeskönyveket, igazgatási kézikönyveket vettek. Az ifjúsági állományban a mai napig értékes hazai és külföldi kötelező irodalmi alkotásokon kívül számos irodalmi értéknek nem jegyzett alkotás található.

A könyvtárak használatával kapcsolatos adatokat nem kínáltak az értesítők. Az 1935-36. évi értesítőtől tudunk a könyvtárak elhelyezéséről. A Jósza András utcai új épület részletes leírása közben tudjuk meg, hogy a VII. osztályban helyezték el az ifjúsági könyvtár, a VIII.osztályban az 1932/33. tanévtől külön kezelt kötelező olvasmányok könyvtára szekrényeit, s az emeleti folyosófülkében a tanári könyvtár szekrényeit.²¹⁴

Az oktató munka mellett több tanár vett részt a könyvtárak munkájában, nem egy közülük éveken keresztül. Többnyire idegen nyelv és magyar nyelv és irodalom szakosok voltak, de 16 éven át az ifjúsági könyvtárőr Karner Emília mennyiségtan és fizika szakos tanár volt.

*Könyvtárőr*²¹⁵

Ifjúsági könyvtár		
Év	Név	Szakterület
1920-1924	Nincs adat	-
1924-1926	Dr. Koppányi Mária	Magyar-latin
1926-1942	Karner Emília	Mennyiségtan-fizika
Kötelező olvasmányok óre		
1936-1942	Fehérné Popovits Margit	Magyar-német
Tanári könyvtár		
Év	Név	Szakterület
1920-1924	Nincs adat	-
1924-1925	Polster Erna	Magyar-német
1925-1931	Weiszerné Mazán Margit	Magyar-történelem
1931-1936	Szenészi Gyula	Magyar-latin
1936-1939	Belfy Sarolta	Magyar-latin-francia
1929-1942	Szenészi Gyula	Magyar-latin

Az iskola az 1948-as államosítás után a Petrőczy Kata Szidónia nevet vette fel, majd 1949-ben összevonták a Zrínyi Ilona nevet viselő, korábban az Angolkisasszonyok Római Katolikus Leánygimnáziumával, s 1962-ben a Széchenyi utcai új épületbe költöztek, ahová már az 1963/64. tanévtől kezdve fiú tanulók is beiratkozhattak.²¹⁶

5.3. Reálgimnázium

5.3.1. Ágostai hitvallású Kossuth Lajos Reálgimnázium

A nyíregyházi evangélikus egyháztanács 1806-ban alapította meg az iskola elődjét, az ún. „professori iskolát”, mely előkészítette az ifjúságot a magasabb fokú tanulmányok folytatására. Ez az iskola a 11 éves gyermekek ismétlő-továbbképző jellegű oktatási formája volt, ahol latin nyelvet is tanítottak. Elvégzése után a gimnáziumi továbbtanulás lehetőségét kínálták a tanulóknak.²¹⁷ 45 év működés után 1851-ben ez az oktatási fokozat megszűnt, és összeolvadt az elemi felső fiúosztályával. 1861-ben az evangélikus egyházközség magasabb fokú iskola szervezését kezdte meg, s így az első osztály megindításával ezt az évet

tekinthetjük a gimnázium születési évének. A kezdeményezést támogatta a város képviselőtestülete is egy 100.000 forintos alapítvány létesítésével. Az alapítvány összege, kamatai, valamint a város lakosainak adományai segítségével 1887-re teljes nyolcosztályos iskolává, főgimnáziummá fejlesztették az intézményt.

1871-ig egy kis épületben oktattak, de a fokozatos osztálybővülés indokolta az új iskolaépület megépítését, mely 1887-re el is készült. További bővítésre 1906-ban került sor. A gimnázium 1921-től viseli Kossuth Lajos nevét, hisz egy tehetséges hallgatókat támogató ún. Kossuth alapítvány révén az 1889/90-es tanévtől ápolták Kossuth szellemiségét.²¹⁸ 1924-34 között *reál*gimnáziumként működött az iskola. Kiváló tanáregyeniségek oktatták a diákokat az 1948-as államosításig, emléüket mai napig ápolják a tanárok és a tanulók egyaránt. Az iskola 1992-től ismét egyházi tulajdonban működik nyolcosztályos gimnáziumként.

Az iskolai könyvtár

Az iskola szűkös helyen kezdte meg működését néhány saját tulajdonú, ill. alapítványi segítséggel beszerzett tankönyvvel és minimális oktatási eszközzel (tábla, kréta). A könyvtár alapjait egy 1843-as évkönyvben közölt felhívás teremtette meg, melyet a város polgárainak címzett Miklósfy Sámuel lelkész. „A helybeli sz.egyház kilencz iskolai könyvtárának gyarapítására minden t. cz. Urak és asszonyok ezennel kéretnek a felesleg való magyar, vagy más nyelven írt könyveiket kegyesen ajándékozni, vagy ha becsesebbek valának sorshúzás alá bocsátani.”²¹⁹ A felhívás hatására begyűlt könyveket szakkönyvek vásárlásával bővítették, s így megteremtették a mai gyűjtemény alapjait. Az évek során gyakran közadakozásból, a beiratkozott tanulóktól szedett támogatásból, nagyobb magángyűjtemények megvásárlásából gyarapodott a könyvtár. Az állomány fejlődéséről képet kaphatunk az 1866/67-től rendszeresen kiadott évkönyvekből.

A korabeli gyakorlat szerint az ág. h. ev. Kossuth Lajos Gimnáziumban is több könyvtár működött. A kizárólag tankönyveket tartalmazó segélykönyvtár működése kívül esik vizsgálódásunkon. Érdeklődésünk a meghatározó tanári és ifjúsági könyvtárakra irányul. A *tanári könyvtár* az iskola legnagyobb és legrégebb gyűjteménye, mely napjainkban is említésre méltó kulturális értéket képvisel a kutatók számára. Múzeális értékű könyvei miatt az 1870-es évek évkönyvei tudományos könyvtárnak, illetve nagykönyvtárnak nevezték. Vizsgált korszakunkban a tanári könyvtár elnevezést használták. Az *ifjúsági könyvtár* kezdetei az 1863. évre nyúlnak vissza a kutatók szerint.²²⁰ E tanulmány eleinte 1891/92-től két, majd 1911/12-től további két részre osztották osztályok szerint az ifjúsági könyvtárat, s felügyeletüket az osztálytanár látta el. Ez a széttagoltság csak 3 évig működött, 1913/14-ig, s ezután egységes szerkezetben állt a könyvtár a tanulók rendelkezésére.

A könyvtárak állománya

Vizsgált korszakunkban az állománygyarapítás egyik módja a tervszerűséget nélkülöző *adományok*, ajándékok fogadása, a másik, a tervszerűen, tanári kar által elfogadott *vásárlások* útján történt. Az adományok, a hagyatékok főleg a tanári könyvtárat gyarapították. Az ifjúsági könyvtárba kevesebb könyv került ilyen forrásból, hisz diákok adakoztak ebbe a gyűjteménybe. A tanári könyvtár fejlesztésében a város tehetősebb polgárai, azok özvegyei, a városi intézmények, a VKM képviselői vettek részt. A vásárlás kizárólag a VKM előírásai figyelembevételével a Hivatalos Közlönyben közzétett jegyzékeken alapulva történhetett. Gyakran különböző pénzadományok, alapítványi összegek is támogatták a beszerzést. A mellékelt összesítésből nyomon követhetjük az adományozást, nem ritkán a művek címeinek feltüntetésével.

A gyűjtőkör alakulását elsősorban a használat célja szabta meg. A tanári könyvtárat az oktatók használták munkájuk segítésére. Az évkönyvekből részletes adatokhoz jutunk szerző és cím szerinti felsorolásban a vásárolt és ajándékba kapott művekről. A dokumentumtípusok szerint láthatjuk, hogy főleg könyveket, folyóiratokat, de néha térképeket, reprodukciókat is közöltek a jegyzékek. A könyvek tartalmi megoszlása ideálisnak tekinthető, a jelentősebb rész az oktatást segítő szakirodalmi (kb. 70%), a kisebb rész (kb. 30%) szépirodalmi műveket sorolt fel. A szakirodalmi részen belül a humán tudományok nagyobb mennyiségben, a természet- és alkalmazott tudományok kisebb arányban fordultak elő.

*Adományok a tanári könyvtárnak*²²¹

Év	Név	Könyv/korona
1920/21	Kisfaludy Társaság, tanárok: Rajtik Miklós, Palaticz Lajos, Zimmermann Rezső	12 db
1921/22	Dr. Leffler Béla	218 db és 128 füzet
1922/23	Dr. Meskó László hagyaték Eltscher Simon (tanár) hagyaték VKM Dr. Vietorisz József Ferenczi-féle könyvkereskedés Langer Miklós Ifj. Radványi Sándor	412 mű 522 kötetben 42 mű 80 kötetben 4db 1 db 1 db 1db 3db
1923/24	Dr. Tóth Gyula (Egyet. Ny.ig.) Maurer Károly Szmik Antal Adorján Ferenc Dr. Vietorisz József Dr. Saáry Sándor	24 mű 41 kötetben 1 15 füzet 9 mű 10 kötetben 1 db 130 kötet

1925/26	<p>Dr. Tóth Gyula Dr. Hittrich Ödön Szigethy Lajos Dr. Zsedényi Béla Némethi János Dr. Holik Flóris Deák Endre Szarvady Pál Nyíregyházi Felső Kereskedelmi Isk. Moravszky Ferenc</p> <p>Dr. Bodor Antal Baldácsy-alap igazgatósága Földrajzi Intézet Lantos R. F.</p> <p>Egyet. Nyomda Klebersberg Kunó</p>	<p>1 db 1 db 1 db 1db 1db 1 db 1 db 2 mű 3 kötetben 1 db Nyírvidék 1925., 1926.évf. Literatura 1926/1927. 1 db 1 db M. Földrajzi évkönyv 2 db Ált. magyar könyvjegyzék 3 köt. Literatura almanachja A m.tud. pol.alapvetése 3 köt. Gr.Széchenyi I.: Kelet népe Gr. Széchenyi I. döblingi irodalmi hagyatéka Gr. Széchenyi I. naplói Sándor Lipót főherceg nádor iratai József nádor iratai Iratok a m. államnyelv kérdésének történetéhez Beniczky L. visszaemlékezései A szatmári béke története és okirattára A magyarországi német irod. története A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában Auer János: Ferdinánd naplója A nyugatra irányuló m.külkeresk. Barzó Pál: Geschichte des k u k Infanterieregiments Karl I. Szeged városa: A piaristák vezetése alatt álló szegedi városi főgimn. Kétszázados jubileumának emlékkönyve Kiss Ferenc: Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich</p>
1927/28	<p>Moravszky Ferenc Mauer Károly Máczy Lajos Kozák István, Gerőcz Kálmán, Karch Kristóf, Dr. Dengyel Lajos, özv. Magyar Balázsné, bp-i ev.gim. növendékek egyesülete Elstscher Simon hagyatéka</p>	<p>4 db 31 db 2 db 1-1 db 52 mű 127 kötetben</p>

1928/29	M. Kir. tankerületi főigazgatóság, Debrecen Lithványi Mátyás Rihcter Rutherford Leffler Béla Moravszky Ferenc M. Kir. Egyet. nyomda Föv. Ped. Kvt. Beningny Andor Maurer Károly Dr. Vietórisz József Nyírvizszabályozó Társulat Zwick Vilmos Vietórisz József	Napkelet lexikon 1 db 1 db 1 db 1 db Nyírvidék 1928. Kőrösi A: Szülők könyve A Föv. Ped. Kvt. évkönyve Az Eötvös Koll... szöv. évk.VI-VII. Déry I: Négy évtized a magyar hegyek között, Déry-Thissing: A m. turista egyesület 25 éves múltja Boros J: A római katholicizmus és protestantizmus. A Nyírvizszab. Társ. tört. A m. egyetem tanügyi kong... kiáll. tájék. 101 db
1929/30	Moravszky Ferenc Benigny Andor VKM M. Gyorsírók Szövetsége Vietórisz József	Nyírvidék 1929. 3 db 1 db 1 db Ars poetika mea
1930/31	Moravszky Ferenc Dr. Belohorszky Ferenc Kossuth Relágimn. Önképző Köre V. ker. áll. Berzsényi D. Reálgimn. Bock Béla Virág József Paulik János Dr. Erdódi Kálmán, Dr. Szandtner Pál Gömöry János A m. kir. posta vezérigazgatósága Benigny Andor	Nyírvidék 1930. Egyet. Philológiai Közl. 1930. 2 db 1 db 1 db 2 db szótár 1 db 1-1 db
1931/32	Benigny Andor Dr. Leffler Béla, Maurer Károly, Moravszky Ferenc, Bp. székesföv. Stat. Hivatal VKM, Pesti Hírlap	
1932/33	Marosy István, Medgyesy György, Moravszky Ferenc, Teltsch Kornél, Bp. székesföv. Stat. Hivatal, Pesti Hírlap	
1933/34	Maurer Károly, Moravszky Ferenc, Dr. Vietórisz József, Bp. székesföv. Stat. Hivatal, Pesti Hírlap	

1934/35	Dr. Belohorszky Ferenc, Maurer Károly, Moravszky Ferenc, Dr. Vietórisz József, Bp. székesfőv. Stat. Hivatal	
1935/36		
1936/37		
1937/38	Dr. Belohorszky Ferenc, Moravszky Ferenc, Nemzeti Múzeum Bp. székesfőv. Stat. Hivatal	
1938/39	Böszörményi László, Simonfalvy Károly, Bp. székesfőv. Stat. Hivatal	
1939/40	Maurer Károly, Cserép József Bp. székesfőv. Stat. Hivatal	
1940/41	Dr. Belohorszky Ferenc, Maurer Károly, özv. Moravszky Ferencné, Bp. székesfőv. Stat. Hivatal	

A társadalomtudományok túlsúlyát az oktatáspolitikai szelleme, az oktatott tantárgyak indokolják. Az állományban ezért nyelvészeti, irodalomtörténeti, filozófiai, teológiai, pedagógiai, történelmi művek, az ókori klasszikusok jelentősebb írásai találhatók magyar, latin és görög nyelven, hisz a korabeli műveltségisményt ezeknek az ismereteknek, nyelveknek a tanulmányozása jelentette.

Az évkönyvek alapján láthatjuk, hogy általában az egy példányos beszerzés dominált. A tanári könyvtár állományának folyamatos növekedését érzékelteti néhány adat: 1920-ban 6786, 1930-ban 7838, 1940-ben 8829 kötet könyvvel rendelkezett. Az ifjúsági könyvtárban is egyenletesen növekedve 1920-ban 1824, 1930-ban 2155, 1940-ben 3591 kötet volt. A további részletes adatok, a mellékelt táblázatok megerősítik a vázolt tendenciát.²²² (A csillaggal jelzett értékek becslés adatok, hisz a könyvek adományokból származtak. Feltételezésünk szerint legalább 1 db könyvet ajándékoztak.) A korábbi kutatások (Kührner, Blaskóné) ezeket nem jelölték.

*A tanári könyvtár gyarapodása*²²³

Év	Vétel		Ajándék		Összesen
	Könyv	Folyóirat	Könyv	Folyóirat	
1920/21	99	38	12		6795
1921/22	9	15	346		6805
1922/23	17	-	628		7440
1923/24	11	-	1		7449
1924/25	19	20	198		7502
1925/26	16	18	10		7529
1926/27	111	20	23	2	7640
1927/28	12	20	118		7758

1928/29	21	20	19	1	7798
1929/30	31	20	7	1	7838
1930/31	65	20	15	2	7903
1931/32	59	20	7*		7962
1932/33	139	18	6*		8101
1933/34	89	17	5*		8190
1934/35	123	17	5*		8313
1935/36	127	17	-		8440
1936/37	57	17	-		8522
1937/38	87	17	4*		8639
1938/39	127	18	3*		8766
1939/40	63	17	3*		8829
1940/41	149	17	4*		8978

*Az ifjúsági könyvtár gyarapodása*²²⁴

Év	Vétel (könyv)	Ajándék (könyv)	Összesen	Kötetítés /db/	Létszám	Kötet/ tanuló
1920/21	77	-	1824	-		
1921/22	68	-	-	-	520	
1922/23	17	-	-	-	515	
1923/24	5	-	-	45	483	
1924/25	73	10	1778	100	480	3,7
1925/26	35		1808	120	422	4,2
1926/27	47	1	1856	80	456	4,0
1927/28	137	19	1955	72	446	4,3
1928/29	30	-	2050	-	413	4,9
1929/30	111	11	2155	-	425	5,0
1930/31	108	-	2263	150 pengő	478	4,7
1931/32	35	-	2298	50 pengő	447	5,1
1932/33	111	10	2424	250	450	5,3
1933/34	23	74	2521	46	455	5,5
1934/35	867	20	3356	835	519	6,4
1935/36	9	9	3394	182	552	6,1
1936/37	114	15	3503	80	573	6,1
1937/38	54	3	3560	43	521	6,8
1938/39	13	2	3575	35	485	7,3
1939/40	16	20	3591	20	475	7,5
1940/41	7	-	3598	50	450	7,9

A vizsgált évek alatt az ifjúsági könyvtár állományát megduplázták. Rendszeres kötetéssel törekedtek az elhasználódott kötetek megóvására.

Néhány cím felsorolásával, a vétel időpontjának feltüntetésével érzékletes képet adhatunk az állománygyarapítási szempontok bemutatásáról. Az ifjúsági könyvtár állománya hatással lehetett a tanulók ízeletésére, gondolkodására, ezért lássuk a vétel útján beszerzett műveket!

Az 1920/21-es tanévben a Magyar remekírók c. sorozat teljes kiadását megvették 55 kötetben.²²⁵ A következő tanévben az Olcsó és a Magyar könyvtár sorozatok kötelező olvasmányait szerezték be. 1924/25-ben további 55 kötetét vették meg a Magyar remekírók c. sorozatnak, valamint a Jókai művek centenáriumi 10 kötetét, s a világirodalmat Victor Hugo Nyomorultak c. regénye képviselte 4 kötetben.²²⁶ Az 1925/26-os tanévben alsóbb osztályokra is gondolva Benedek Elek Honfoglalás mondái és a természettudományos műveltséget fejlesztő művekkel (pl. Garády: Mi van a tengerben, Hankó: Természettudományi olvasmány, Kolumban: Magas Tátra) gyarapodott az ifjúsági könyvtár. Ekkor vették meg Gárdonyi: Egri csillagok, Ady: Az Illés szekere, Vér és arany, Móra Ferenc: A rab ember fiai, további Jókai centenáriumi köteteit.

A folyamatos állománygyarapítás teremtette azt a helyzetet, hogy 1925/26-ban új szekrény vált szükségessé.²²⁷ Ebben a tanévben összesen 422 rendes és magántanuló járt a gimnáziumba, így 4,2 kötet jutott egy főre az ifjúsági könyvtár állományából. A vizsgált korszakban ez az érték jóval megduplázódva 7,9 kötetre növekedett az 1940/41. tanévig. Az adatokat nyomon követhetjük a mellékelt táblázatban.

A harmincas évekhez közelítve Herczeg Ferenc munkáinak jubiláris díszkiadásából 20 kötet, Vollyay Ferenc: „Nagymagyarországért”, költeményes gyűjteménye, Shakespeare: Coriolanus, Vörösmarty: Csongor és Tünde, Ungváry: Irredenta versek, Arany: Toldi, Katona: Bánk-bán, Gyöngyössy: Murányi Venus, Gvadányi: A peleskei nótárius, Kármán: Fanni hagyományai, Kölcsey: Válogatott beszédei, Thomas Mann: A Buddenbrook-ház, Ábrányi Emil: Szabadság, haza, Shakespeare: Szent-Iván éji álom, Julius Caesar, Krúdy Gyula: A legszebb mesekönyv, Szabó Dezső: Az elsodort falu, Schultz Ferenc: Mi a rádió, Ince György: Rádiótelefon a gyakorlatban, Hajnóczy Iván: Katona emlékkönyv, Fodor Ferenc: Földrajzi füzet, Grabovszky Camill: Kémiai füzet, Arany János: Toldi trilógia címek jelzik a témák sokszínűségét.

Az 1930/31. tanévben örömmel értesített az évkönyv az ifjúsági könyvtár fejlődéséről, hisz a könyvkiadók olcsó kiadásait és az év új könyves ünnepét, a könyvnapot kihasználva sok kötelező olvasmány, az újabb magyar irodalom és a világirodalom értékes alkotásait vehették meg. (pl. Thomas Mann: A kis Fridmann úr, Henrik Sienkiewicz: Quo Vadis?, Alexandre Dumas: A három testőr, Verne Gyula: A föld felfedezése, Ady Endre: Antológia és több verseskötete, Kallós Ede: Görög élet és műveltség, Dr. Erdélyi László: Magyar történelem, Makkay: Ördögszekér)²²⁸

A felsorolásból kitűnik, hogy a vásárlás a korabeli kultúrpolitikai irányt követve a magyar és a nemzetközi szépirodalom értékesebbnek tartott darabjaira irányult, egy két mű képviselte a korszak technikai fejlődését, de megjelentek pl.: az irredenta versek és a politikai

hangulatot érzékeltető vallásos, nemzeti eszmét, militarista gondolatokat leíró művek is. Nagy selejtezésről nem közölnek adatokat vizsgált korszakunk évkönyvei, így feltételezhetjük, hogy a VKM előírásait figyelembe véve, a Hivatalos Közlönyben közzétett jegyzékek alapján gyarapították a könyvtárak állományát. Sajnos a 30-as évek elejétől az évkönyvek felhagytak a beszerzett művek tételes felsorolásával, így nincs pontos képünk az állomány összetételéről. Rövidebb terjedelemben a gyarapodás mennyiségi adatai mellett a könyvtár nyilvántartási, feltárási és olvasószolgálati kérdéseiről tudósítottak.

A könyvtár elhelyezése

Az állomány raktározásáról, elhelyezéséről is ritkán olvashatunk. Az 1899/1990.tanévről megjelent évkönyv szerint „Külön könyvtári helyiségünk igaz, hogy nincsen, azonban a díszterem, ahol könyvtárunk ideiglenes elhelyezést nyert, addig is, amíg iskolai építkezésünkkel a könyvtár végleges elhelyezésének kérdése is megoldásra jut, eléggé megfelelő helyül szolgál, sőt igazi díszét – mondhatni – a könyvtár képezi.” Tovább haladva a szekrényről a következőket olvashatjuk: „A könyvszekrény maga húsz ajtóra nyílik, tízre az alsó, tízre a felső sorban; ... alant fiókok nyílnak a folyóiratok elhelyezésére. A könyvek két sorban állanak egymás mögött, miért is a hátsó sorok polcai két decziméterrel állanak az elsőknél magasabban, ami lehetővé teszi a könyvek kényelmes kiszedését és visszarakását... Magassága 5 m, közepütt 5,30m, hossza 10m... Az egész berendezés 622 forintba került.”²²⁹

Napjainkban is megtekinthető a muzeális értékű gyűjtemény az iskola dísztermében az értékes, látványos is csodás faragott szekrényekben.

Az 1899/90-es tanévre tehető az állomány szakrendbe sorolása is. A kialakított 11 szakcsoport a következő volt:²³⁰

- „A Nyelvészet és irodalomtörténet, classicus írók
- B Bölcsélet-, hit- és nevelés-tudomány
- C Történelem és segédtudományai
- D Jog- és államtudomány
- E Természettudomány
- F Encyklopaedikus művek
- G Hírlapok, folyóiratok
- H Szépirodalmi művek
- I Iskolai könyvek
- J Vegyesek
- K Zeneművek”

Vizsgált korszakunkból az ifjúsági könyvtár elhelyezéséről az 1934-35-ös tanév értesítőjében olvashatunk: „Igen szerencsés elhelyezést nyert könyvtárunk, amennyiben az eddig több teremben lévő könyvtárszekrények helyett egy világos, tágas, nagyon alkalmas beosztású, könnyen áttekinthető könyvtárszobát kaptunk. Elkészítettük az egész ifjúsági könyvtárunk anyagáról a *cédulakatalógust* szakok szerint, azonkívül elkészült ifjúsági könyvtárunk teljes katalógusa, amely már csak a kinyomtatást várja.”²³¹

A könyvtárosok

A katalógus elkészültével együtt itt kell külön méltatni a tanári és ifjúsági könyvtárak élén álló könyvtárosokat.

Könyvtárőr – ifjúsági könyvtár		
Év	Név	Szakterület
1920/21-1921/22	Valent József	Magyar, latin, természetrajz
1922/23-1927/28	Teltsch Kornél	Magyar, görög, német
1928/29-1931/32	Dr. Kiss László	Történelem, latin, vallásan
1932/33-1933/34	Kovács Máté	Magyar, francia
1934/35-1941/42	Dr. Kiss László	Történelem, latin, vallásan
Könyvtárőr – tanári könyvtár		
Év	Név	Szakterület
1920/21-1928/29	Dengyel Lajos	Görög, latin
1929/30-1941/42	Gacsályi Sándor	Történelem, francia, földrajz

A humán műveltségű tanárok általában hosszú éveken keresztül végezték a könyvtárosi teendőket. A Dengyel Lajos, Gacsályi Sándor, Valent József, Teltsch Kornél, Dr. Kiss László kiváló tanáregyeniségek sorából a külön ki kell emelnünk *Kovács Máté* tevékenységét XX. századi könyvtárügy szempontjából. Hagyomány volt az iskolában a könyvtárőrök számára, hogy nem csak a kölcsönzést végezték, de gondot fordítottak egyéb könyvtárosi feladatokra is. Kovács Máté 1932-1934 között végezte az ifjúsági könyvtár vezetését, s rövid működése alatt a *szakszerűség* terén sokat fejlődött a könyvtár. Ekkor készült el az új *katalógus* és az állomány nyilvántartásához elengedhetetlen *leltár*. A következő módon tudósított erről az évkönyv: „Ifjúsági könyvtárunkra ebben az évben nagy gondot fordítottunk. A könyvtár anyagát rendbeszedtük, újból megszámoztuk és a kötést kívánó könyveket egyrészt beköttettük. A könyvtár törzskönyvét és cédulakatalógusát újraírtuk. Az ifjúság számára pedig kiterítve keretbe foglalható és a helyiség falára kifüggeszhető katalógusokat készítünk, hogy minél több tanuló számára tanulmányozhatóvá

és könnyen hozzáférhetővé tegyük.”²³² A könyvtári rendszerező munka mellett Kovács Máté magyar és francia szakos tanárként aktívan részt vett a város kulturális életében. Az 1931/32-es tanévben „rendezett egy dísztáborozást és egy kultúrtáborozást, ahol megnyitókat mondott.” Az iskola líceális előadásorozatában „Az írói egyéniség és a modern szépirodalom” címen előadást tartott.²³³ Nyíregyháza 1933. márciusi ünnepén beszédet mondott; a Bessenyei Kör szervezésében az Arany-émlékünnepen felolvasta az „Arany János lelki fejlődése” c. tanulmányát. Vetített képes előadást tartott a Bessenyei Kör líceális szakosztályában „A francia gótika remekei” címmel. Ezekon kívül 1933. áprilisában a szülői értekezleten „Hogyan tanuljunk?” címmel szabadelőadást tartott.²³⁴

A következő tanévi évkönyvből tudjuk Kovács Máté további tisztségeit: „a nyíregyházi Rotary Club titkára, a debreceni Nyári Egyetemi tanfolyam titkára, a nyíregyházi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szabolcs vezér bajtársi törzsének törzsfője, a Szabolcsi Szemle szerkesztőbizottságának tagja.”²³⁵

A könyvtár használata

Kovács Máté ifjúsági könyvtárról írt értékelése szerint „A könyvtár átszervezését és az új katalógus elkészítését befejeztük. ... Könyvtári órát tartottunk minden szombaton, délután az I-IV. osztálynak 2-3-ig, az V-VIII. osztálynak 3-4-ig. Tanulóink komoly érdeklődéssel fordultak könyvtárunk felé.”²³⁶ Láthatjuk, hogy a heti egyszeri kölcsönzés ellenére népszerű lehetett a könyvtár a tanulók körében. A nyitvatartás rövidege miatt helyben olvasásra nem nagyon nyílt lehetőség. A kölcsönzésekről viszont az 1930-38 közötti időszakból rendelkezünk adatokkal.

„A felső osztályosok könyvtárát 148 tanuló látogatta, kivettek 1752 könyvet, tehát egy tanulóra esik átlag 12 könyv.” Az alsó osztályosok esetében „A könyvtárt 117 tanuló vette igénybe, a kivett könyvek száma 2236. Egy-egy tanuló átlag 19 könyvet vett ki.”²³⁷

1932/33-ban az összforgalom 5451 kölcsönzés volt, ami tanulónként 12 mű átlagot jelentett.²³⁸ A következő tanévben kölcsönöztek 3496 művet, „amiből az egyes osztályok egy-egy tanulója a következő átlag esik: I.o. 7, II.o. 6, III. o. 12, IV.o. 8, V.o. 4, VI.o. 12, VII.o. 31, VIII.o. 7 mű.”²³⁹

Az ifjúsági könyvtár iránt az évek során az érdeklődés nem csökkent, sőt az 1934/35. tanév 6671 műves kölcsönzése az előző év majdnem kétszerese volt. Ekkor „az egyes osztályok egy-egy tanulója a következő átlag esik: I.a 8, I.b. 6, II.o. 5, III. a. 6, III. b. 5, IV. 7, V. 30, VI. 22, VII. 29, VIII. 27 mű.”²⁴⁰

Olvasókör

A gimnáziumban 1895/96-tól Olvasókör is működött, ahol a tagok tagdíjaiból folyóiratokra fizettek elő és könyveket is vásároltak. Az igények növekedésével együtt járt a helyben olvasás feltételeinek megteremtése is. A harmincas évek közepétől minden nap délután 3-6 óráig nyitva állt az olvasóterem. Az 1937/38-as évkönyv szerint naponta 25 tanuló látogatta, ahol a naposok segítettek. 92 művel gyarapodott ekkor az olvasó könyvállománya. Megvették az Erdélyi Szépmíves Céh 20 kötetes sorozatát, 72 kötetet szépirodalmi, irodalomtörténeti és világirodalmi témakörökből. Rendelés és csere útján folyóiratokat is olvashattak, pl.: a Magyar Szemle, Helikon, Diárium, Debreceni Szemle, Láthatár, Szabolcsi Szemle, Napkelet, Ifjú Évek, Magyar Út, Fialok Országútján, Keresztyén Igazság, Válasz, Vasárnapi Könyv, Blätter für Bücherfreunde, Tükör, Fáklya címűeket, középiskolai folyóiratok közül nyolcat. Járatták a Budapesti Hírlapot, a Prágai Magyar Hírlapot, a Berliner Illustrirte Zeitungot, s szívesen forgatták a már második éve megjelenő Nyíregyházi Kossuth Diák számait.²⁴¹

A következő tanévben naponta 32 tanuló fordult meg az olvasóteremben, s a folyóiratok köre is bővült a Kelet Népe, Egyedül vagyunk címekkel, az olvasóterem könyvtára is gazdagabb lett 46 művel.²⁴²

Nyilvánosság

Említést kell még tennünk a könyvtárak használatával kapcsolatban arról is, hogy az iskola a tanári könyvtár értékes állományát a város lakossága számára is elérhetővé tette. Az 1926/27-es tanév értesítője tudatja velünk, hogy „A könyvtár állománya 4962 mű 7460 kötetben. Az intézet 20 tudományos és részben szépirodalmi folyóiratot járatott. A tanári könyvtár tanulmányi célokra az intézet által megállapított feltételek mellett *a művelt közönségnek is rendelkezésére állott és fog állani a jövőben is.*”²⁴³ Az iskolai könyvtári feladat mellett a közművelődési funkció, a városi nyilvánosság fenntartása 1944-ig tartott.

Az adatok ismeretében megállapítható, hogy a város életében fontos kulturális szerepet betöltő, humán szellemiséget sugárzó *Kossuth Gimnáziumban a korabeli iskolai könyvtári kultúra igényes megvalósulását követhetjük nyomon.* Megteremtését elősegítették azok a kiváló, Nyíregyháza művelődéstörténetének napjainkig nagyra értékelt tanáregyéniségei, akik közül írásunkban csak néhányat említhettünk. Meghatározóak voltak vizsgált korszakunkban az igazgatók: Moravszky Ferenc (1920-26), Dr. Vietórisz József (1926-28), Teltsch Kornél (1928-1932), Zsolnai (Zwick) Vilmos (1933-1944), a tanári kar, a könyvtárak őrői közül a kiemelkedő francia szakos Gacsályi Sándor és „a kemény szigorral, de ugyanakkor jó kedéllyel egyszerre tanító tanár ideális típusát” megtestesítő Kovács Máté.²⁴⁴

5.4. Leánylíceum

5.4.1. Angolkisasszonyok Római Katolikus leánylíceuma

A Nyírvidék 1929. július 12-én a következő hirdetésben tudósított a város újabb leánynevelő oktatási intézményéről: „Új apáca - internátus Nyíregyházán. Az angolkisasszonyok kongregációja, Nyíregyházán, Szabolcs vármegyében leánynevelő internátust nyitott...”²⁴⁵

Ezzel az intézménnyel a fiúk számára szervezett Királyi Katolikus Gimnázium mellett a katolikus leánytanulók számára is megteremtődtek a középfokú oktatás lehetőségei. A szervezést Énekes János pápai prelátus végzete, 1928-ban felkérte az egri angolkisasszonyok intézményét, hogy nyissanak leányközépiskolát városunkban. A rend ezért megvásárolta a Báthory u. 28. számú házat, melyet átalakítottak az 1929-30-as tanévre, amikor megnyitották a felsőkereskedelmi leányiskolát és továbbképző tanfolyamukat. Az iskola mellett az internátus is megkezdte működését. Az intézmény egyházi ellenőrzését az egri érsek, Dr. Szmrecsányi Lajos végezte, akit érseki biztosként Énekes János pápai prelátus segített. Az állami felügyeletet a debreceni tankerület királyi főigazgatója, Ady Lajos, majd utóda Bessenyei Lajos és Dr. Szakáll Zsigmond látta el. Ady a leánylíceum, dr. Szakáll a felső kereskedelmi oktatás ügyeiért felelt. Az iskola keretén belül működő elemi iskola ügyeit Benkő András királyi tanfelügyelő ellenőrizte.²⁴⁶

A második tanévben új leányközépiskola-típusként, a gimnáziummal egyenrangú nyolcosztályos évfolyam is megkezdte tanulmányait a leánylíceum osztályában. Így ekkorra a leánylíceumban 20, a kereskedelmi iskola két évfolyamán összesen (14+29) 43 tanuló oktatása zajlott.²⁴⁷

Az új középiskolai törvény szerint 1937-38-as tanévtől a líceumi I., II., III., IV. osztály már gimnáziumi jelleggel nyílt meg.

Az iskola küldetése a Nyírvidék 1929. július 2. számából ismert: „Intézetünk célja, hogy a ránk bízott leányokat vallásos és hazafias szellemben művelt, finom lelkű, életrevaló nőkké növeljük.”²⁴⁸

A leánylíceum és gimnázium könyvtárai

Az intézményben a leánylíceum és a gimnázium tanulói számára *ifjúsági könyvtárat*, az oktatás segítésére pedig *tanári könyvtárat* szerveztek. Az iskolai értesítők alapján nyomon követhetjük az állomány alakulását, melyet *vásárlás* és *ajándékok fogadásával* gyarapítottak. A jelentősebb adományozásokat köszönettel vették, s közölték az egyes értesítőkben is. Az

állományvédelemre is gondot fordítottak, hisz a megrongálódott, elhasználódott könyveket köttették. A tanári könyvtár állománya a vizsgált tíz év alatt 210 kötetről 1393 darabra nőtt. Az ifjúsági könyvtár 135 kötetről 544 kötetre bővült. Érdekes, hogy az 1939/40. tanévi 792 darab 2940/41-re 339-re csökkent, majd újból jelentősen gyarapodott. Az értesítők ugyan magyarázatot nem adnak, de feltehetően a szerveződő önképzőkör kezelésébe kerülhettek innen a könyvek, mert az 1942/43. tanév értesítője már feltüntette az önképzőköri könyvtárat 452 db-os állománnyal. A tanulók létszáma szerint a vizsgált tíz évben egy tanulóra 2, néha 3 db könyv jutott.

*Tanári könyvtár állománya*²⁴⁹

Év	Gyarapodás		Állomány	Megjegyzés
	Vétel	Ajándék		
1930/31	-	-	-	
1931/32	-	-	210	
1932/33		22	232	
1933/34	50	25	307	
1934/35	25	63	395	
1935/36	26	48	469	köttetés 50 mű
1936/37	176	34	963	
1937/38		-	-	
1938/39	100	10	1229	
1939/40	47	-	1276	
1940/41	38	6	1320	

*Ifjúsági könyvtár állománya*²⁵⁰

Év	Gyarapodás		Állomány	Létszám	Kötet/tanuló
	Vétel	Ajándék			
1930/31	-	-	-	26	-
1931/32	-	-	135	65	2,07
1932/33		85	220	102	2,15
1933/34	45	5	270	153	1,76
1934/35	72	40	382	189	2,02
1935/36	154	20	556	205	2,71
1936/37	62	20	582	235	2,47
1937/38		-	-	253	-
1938/39	92	16	757	247	3,06
1939/40	35	-	792	247	3,20
1940/41	27	2	339	217	1,56

A könyveken kívül folyóiratokra is előfizettek. A lapok többsége a vallásos nevelést szolgálta, a többiek a kultúra, az irodalom tanítását és a hivatalos tájékozódást szolgálták.

A tanári könyvtár öre a történelem, magyar tárgyakat oktató igazgatónő, M. Szerviczky Margit volt. Az ifjúsági könyvtár öre nem volt mindig közölve, 1934/35-ben Csizsár Piroska földrajz, fizika tanár óraadó látta el ezt a feladatot.

Folyóiratok 1935/36²⁵¹

Élet	Szívújság
Hivatalos Közlöny	Cselekvés Iskolája
Katolikus Tanítónők és Tanárnők Lapja	Katolikus Szemle
Magyar Kultúra	Korunk Szava
Magyarosan	Új Kor
Nagyasszonyunk	Magyar Szemle
Utunk	Magyar Könyvbarátok Diáriuma
Mária Kongregáció	Irodalomtörténet
Katolikus Missziók	Vasárnapi Könyv

Könyvtáraknak könyvet ajándékozók (1932-1942)²⁵²

1932/33	VKM, Statisztikai Hivatal, Dr. Marczel Mihály, Dr. Tóth Tihamér, Dr. Matyasovszky Dezsőné, Macskási Irén, Angolkisasszonyok budapesti és egri intézete, Tornay Gizella, Szent István Társulat, az Újságbolt
1933/34	Korányi Aladár, Gergelyffy Béla
1934/35	MTA, Szent István Társulat,
1935/36	VKM, M. Statisztikai Hivatal, Gergelyffy Béla, az Újságbolt, Fábán - könyvkereskedése, MTA
1936/37	VKM, Statisztikai Hivatal, Pápay Alajos, Gergelyffy Béla, Korányi Aladár, az Újságbolt, Darvas - féle könyvkereskedés
1937/38	-
1938/39	M. Brand Margit, VKM, M. Statisztikai Hivatal, az Újságbolt, Fábán könyvkereskedése, Tanítók Szövetkezete
1939/40	M. Brand Margit, VKM, M. Statisztikai Hivatal, az Újságbolt, a Franklin Társulat, Darvas - könyvkereskedés, M. Kolleth E., Tanítók Szövetkezete
1940/41	M. Brand Margit, VKM, M. Statisztikai Hivatal, az Újságbolt, Franklin Társulat, M. Kolleth E., Tanítók Szövetkezete, Nemzeti Könyvtár szerkesztősége

Az állomány tartalmi megoszlásáról csak utalásokat közöltek. Ezek szerint a tanári könyvtár műveinek beszerzésekor a szépirodalom mellett a többi tantárgy irodalmára is tekintettel voltak. Az ifjúsági könyvtár anyagánál a felsőbb osztályok olvasmányait részesítették előnyben. Az olcsó könyvakciókon kötelező irodalmat, magyar klasszikusokat vásároltak. Ugyanitt utaltak a könyvtárhasználatra: „Hetenként egyszer minden osztály számára könyvtári napot tartottunk. Könyvforgalom 1284 mű.”²⁵³

5.5. Középfokú szakiskolák

5.5.1. A nyíregyházi városi Felső Kereskedelmi Iskola

Az iskola története

A megye és a város iskolatörténetében a két világháború között egy évtizedig az egyetlen, nem humán jellegű középfokú iskolaként működött a Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola. Az oktatási intézmény a helyi polgárság kezdeményezésére jött létre. Az alapvetően mezőgazdasági, kevés iparral rendelkező Nyíregyháza kereskedelmi élete, a Kereskedők és Gazdák Köre igényelte a középfokú kereskedelmi végzettséggel rendelkező szakembereket. (A felsőfokú tanonciskola már működött a városban, melyet szintén a Kör szervezett meg.) 1912-ben meg is kezdték az iskola felállításához szükséges anyagi fedezet összegyűjtését támogatók megnyerésével, akik három évre vállalták pénzbeli hozzájárulásukat. Az első világháború megtörte a kezdeményezést, de 1918-ban újra megerősítették korábbi szándékukat a helyi kereskedők, akiket a város is pénzüsszeggel támogatott.²⁵⁴ A kereskedelmi minisztérium sokáig nem segítette elő az iskola megnyitását. A VKM akkori miniszterének, gróf Zichy Jánosnak és a város országgyűlési képviselőjének, Fényes Lászlónak köszönhető, hogy 1918 szeptemberében az Eötvös utcán megkezdődött a tanév, eleinte három éves, majd a háborút követően négy éves képzésben.²⁵⁵ Az összes tanulói létszám négy osztályból tevődött össze, így családias légkör uralkodott az intézményben. A sok nehézség, melyet a korszak politikai és gazdasági helyzete okozott, valamint az oktatás tárgyi feltételeinek hiányosságai összekovácsolták a tanárokat, diákokat, szülőket egyaránt. 1924-ben már hat megye felsőkereskedelmi iskoláját hívták ki tanulmányi versenyre, ahol a nyíregyházi tanulók eredményesen szerepeltek. A vendégek között volt Trautmann Henrik, a felsőkereskedelmi iskolák főigazgatója és Ady Lajos Debrecenből, a körzet középiskolai főigazgatója is. A nehézségek ellenére is sikeres munkát végző tantestületet sok formában segítettek. A város és az egyházak támogatásával 1922. tavaszától beköltözött a képzés a Szabolcs utcai épületbe, ahol közel három évtizedig működtek. Az iskola fenntartója Nyíregyháza városa, tisztségét felügyelőbizottság segítségével töltötte be. Az állami felügyeletet dr. Szakáll Zsigmond, a felsőkereskedelmi iskolák királyi főigazgatójaként végezte. A fiúiskolával azonos időben a városban az evangélikus leányközépiskola tagozaton felsőkereskedelmi leányiskola is nyílt, mely egy tanév után megszűnt. Ezek a tanulók három évig párhuzamos osztályban a fiúiskolában folytatták tanulmányaikat 1919-1922 között.²⁵⁶

Az iskolai könyvtár

A város több közéleti személyisége személyesen is hozzájárult az oktatás feltételeinek javításához. Éber Antal, a város országgyűlési képviselője, a Magyar-Olasz Bank vezérigazgatója, a Budapesti Kereskedelmi Kamara elnöke, saját könyvtárából és antikváriumokból beszerzett Széchényi-kiadványokat, folyóiratokat adományozott a közgazdasági könyvtár kialakításához.²⁵⁷ Széchényi műveit, a róla szóló irodalmat az állományon belül különgyűjteményként kezelték. A könyvtár gyarapodását minden új tanuló legalább egy mű ajándékozásával segítette elő. A könyvtár elhelyezéséről az 1919/20. évi iskolai értesítőből tudunk. Eszerint a Technológiai és Iparmúzeumtól kapott hatalmas szekrényben tárolták az akkor 686 műből, 817 kötetben, 796 darabból álló gyűjteményt.²⁵⁸ A szekrény hamarosan szűkössé vált, ezért további hat tárolóbútort igényeltek, melyek az 1922/23-as tanévre el is készültek. Ekkorra befejezték az állomány rendezését. Az 1309 művet (1423db, 1484 kötet) elkülönítették „szakmunkaként” 183 művet, 253 kötetben, a többi dokumentumot az ifjúsági és tanári szépirodalmi könyvtárba sorolták.²⁵⁹

A könyvtár állománya

Az állománygyarapítás adományok, *ajándékok* fogadásával és *vétel* útján történt. A tanulókon kívül is igen sokan fontosnak tartották az oktatást segítő közgazdasági jellegű gyűjtemény megteremtését. A tanári kar több tagja, élükön az igazgató, személyesen is évente jelentős mennyiségű könyvet, folyóiratot adományozott az iskolai könyvtárnak. Az ajándékozók között a szakmai szervezetek, kiadók, nyomdák, a politikai, gazdasági élet képviselői, szülők, minisztériumok, pénzügyintézetek és Nyíregyháza városa is megtalálható. Nem volt ritka a 150 művet meghaladó szám egy-egy év adományainak számbavételekor. Rendszerint könyvek, folyóiratok, értesítők, diáklapok kerültek ily módon az állományba. Az adományokat évente az értesítőben megköszönték, s legtöbbször felsorolták a támogatók nevét. A mellékelt kimutatás segítségével nyomon követhető a korszak ebből a szempontból.²⁶⁰

Adományok az iskolai könyvtárnak

Év	Adományozó
1919/20	Jóba Nyomda: 21 db Dr. Furman Lajos: 12 db Hajdu Anna: 10 db Kovács Margit: 8 db Karéczy Julia: 6 db Jánoszy Zoltán: 5 db Schwarz Sándor: 5 db Frankfurt Samu: 4 db Friedmann Mariska: 4 db Gáll Margit: 4 db Kepecs Berta: 4 db Próger Károlyné: 4 db Peller Mihály: 4 db
1921/22	Franklin Társulat Szent István Társulat Deutsch Izidor – (Pintér: Irodalomtörténet, Klafter cég beköttette) Leffler Béla (régii tanárunk)
1924/25	Nyíregyháza városa: 10 db Krúdy Gy. összegyűjtött művei Klár Sándor: német nyelvű kereskedelmi szakkönyvek 4 db Könyves Tóth Mihály: (debreceni kulturtanácsos) 3 db
1925/26	Nyíregyháza városa: Jókai centenáriumi kiadása + 3 db könyv Tuster Ignác: 5 db Margócsy Emil: 16 tudományos munka + kereskedelmi szakoktatás 30 évfolyama Dr. Sággy Ferenc: Egészségtan 2 kötet Szántó Ernő: 7 kötet Goethe naplóit, helyi könyvkereskedő
1926/27	Nyíregyháza város: 1 költeményes kötet Budapest Kereskedelmi és Iparkamara: Szávay Gyula emlékkönyve Nyíregyháza Takarékpénztár Egyesület: Földrajzi Társ. 10 k. sorozata Bignio Gyula: tengerész élményeinek leírása Vay Péter: Arany összes díszkiadás Margócsy Emil: 50 kötet kereskedelmi iskolai tankönyv 224 kötet értesítő + több szakmunka Hamburgi tanulmányút Obersdulbehörde
1927/28	Dávid Ferenc: Hangya-titkár, miniszteri vizsgabiztos 26 db tud.mű Baur Nándor: (ezredes) tankönyvek Margócsy Emil
1928/29	Nyíregyháza város – Jókai centenáriumi kiadás Molnár Oszkár Leffler Béla Margócsy Emil
1929/30	Cobden Szövetség: Cobden-könyvtár Fülöp Áronné: Hun eposz-ciklus
1930/31	Gratz Vilmos (tanár): Pesti Hírlap Magyar Statisztikai Társaság 23 kiad.
1931/32	VKM: 20 ism. terj. füzet Gratz Vilmos: 4 db

1932/33	KSH Bp. Statisztikai Hivatal Magyar Közg. Társaság Margócsy Emil
1933/34	Bp. Statisztikai Hivatal: 6 mű, 6 kötet Éber Antal: 2 mű, 4 kötet Krisch Jenő ig.: 2 mű, 2 kötet Margócsy Emil: c. kir. főig. 6mű, 6 kötet Pesti Hírlap: 2 mű, 6 kötet Országos Mezőgazdasági Kamara: 1 mű, 1 kötet Szoller Aladár: 39 mű, 192 mű VKM Össz: 63 mű 218 kötetben
1934/35	Éber Antal: folyóiratok Debr. Ker. Társulat Lapja Margócsy Emil: Manrésa c. folyóirat, M. Gazd. Kut. Int. Soproni Ker. és Iparkamara jelentése
1935/36	Debreceni Egyetem: 1 db Egyetemi Nyomda: 4 db Éber Antal: 1 mű és folyóiratok Horváth Sándor: 1 mű Ivánkovits: 1 mű Kirner Dezső: 2 mű Kováts Alajos: 1 mű Kovách Gábor: 1 mű László Béla: 1 mű Magyar Ált. Hitelbank: 2 mű Magyar Gazdaságkutató Int.: 1 mű Magyar Iskola Szanatórium: 1 mű Magyar Takarékpénztár: 1 mű Margócsy Emil: 23 mű és folyóirat Polg. Isk-i Tanárképző: 1 mű Soproni Ker. és Iparkamara: 1 mű Székesfővárosi Stat. Hiv.: 25 mű Term.tud. Társ.: 1 mű VKM: 1 mű Összesen: 72 kötet
1936/37	Debreceni Egyetem: 1 mű Egyetemi Nyomda: 1 Értesítők: 61 Gyáriparosok Orsz. Szöv.: 1 Koleszár Andor: 1 Dr. László Béla: 1 M. Nemzeti Szöv. Mohácsi Köre: 1 Margócsy Emil: 8 Maurer Károly: 3 Székesföv. Stat. Hiv.: 19 Szoller Aladár: 78 Összesen 175 kötet

1937/38	Athenaeum: 1 B. Ker. és Iparkamara: 1 Dancsházy Gusztáv: 1 Debr. Ker. és Iparkamara: 1 Debr. Nyári Egyetem: 1 Debr. Tisza István Társ.: 1 Debr. Tud. Egyet.: 1 Dr. Éber Antal: 30 Értesítők: 63 Falukutató Int.: 7 Franklin Társulat: 1 Garamvölgyi Vilmos: 1 Hangya: 1 Közh. Szemle: 1 Krisch Jenő: 1 M. Gazdaságkutató Int.: 1 M. gyorsírók Egyesülete: 1 M. Isk. Szanatórium: 1 Magyaróvári Gazd. Akad.: 1 Margócsy Emil: 10 Maurer Károly: 4 Nyíregyháza Város: 1 OKISZ: 1 Pancratz József: 1 Pécsy Sándor: 2 Pénzügyminisztérium: 1 Dr. Polinszky Gyula: 5 Dr. Rácz Jenő: 1 Stat. Hiv.: 16 Szt. István Társulat: 1 Fébe: 1 Tiszántúli Mg. Kamara: 1 Túrista Egyesület: 1 VKM: 1 Zivuska Andor: 1 <p style="text-align: right;">Összesen: 163 kötet</p>
---------	---

A könyvtárat *vásárlás* útján is gyarapították. A források növelése érdekében minden lehetőséget megragadtak. 1922-ben a majális jövedelméből 15.000 Korona jutott a könyvtárnak. Ebből az összegből tervezték megoldani a kötelező olvasmányok több példányban való beszerzését.²⁶¹ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium számos esetben különböző művek beszerzését ajánlotta a könyvtáraknak, erre példa egy 1938-as irat, mely a Magyar Nyelvvédő Könyv megvételére buzdítja a könyvtárakat. A szépen gyarapodó gyűjteményt az eltérő igényeknek megfelelően csoportosították. Megkülönböztették a szakkönyvtár, a tanári kézikönyvtár, a szépirodalmi tanári könyvtár mellett az ifjúsági könyvtár állományát. A tanári kézikönyvtári kiemelést csak egy tanév során használták 1925-

26-ban. Az 1926/27-es értesítő tudatja velünk, hogy „a tanári kézikönyvtár köteteit beolvasztottuk a szakkönyvtárba.”²⁶²

Az 1928/29-es tanév során 4 darab kisebb szekrényt szereztek be, melyeket elhelyeztek a tantermekben az illető évfolyamok ifjúsági könyvtárai számára.²⁶³ Az 1935/36-os tanévben újabb hatalmas faliszekrényt vettek, melyet a tanári szoba teljes falához illesztettek. Szükség volt a szekrények folyamatos gyarapítására, hisz 1936/37-es tanévre a könyvtár állománya elérte és meghaladta az 5000 kötetet.

Az állomány összetételét tekintve főleg könyvekből és időszak kiadványokból állt. A tervszerű, tanári értekezleteken félévente megvitatott vásárlás során Révész György könyvtárőr 1938-ban készített könyvtári jelentése szerint fő szempont a kezdetektől fogva az volt, hogy: „ne a könyvszekrény, hanem az olvasók számára vásároljunk. Csak értékes könyveket vettünk: összefoglaló és modern szakmunkákat, a hazai és külföldi irodalom legkiválóbbjainak és újabb nagyjainak alkotásait”.²⁶⁴

A szerző szerint az iskola szellemi színvonala nagy mértékben függ könyvtárától. A tanulmány nyomon követte a húszas évektől kezdve az állomány tudományterületek szerinti fejlődését. Egy-egy tanévben egy-két szakterület szakirodalmát, néhány évben a szépirodalom fejlesztését tűzték ki célul. Így a tanulmány adatai szerint a gyűjtemény megoszlása az 1937/38-as tanévre a következők szerint alakult:

– jog és közigazgatás 99 mű	– nyelvészet, irodalom 142 mű
– közgazdaság 170 mű	– történelem, politika 98 mű
– kereskedelmi tudományok 89 mű	– teológia, filozófia, pedagógia, esztétika 158 mű
– statisztika 122 mű	– idegen nyelvek 77 mű
– földrajz 105 mű	– szépirodalom 1570 mű
– áruismeret 41 mű	– ifjúsági könyvtár 430 mű
– természettudományok 54 mű	– tankönyvgyűjtemény 350 mű
– egészségügy, testnevelés 43 mű	– értesítők 450 mű
– honismeret, irredenta 12 mű	

Összesen: 3920 mű és 23 folyóirat (öteznél több kötetben)²⁶⁵

Néhány cím felsorolásával teljesebb képet kaphatunk a tervszerű gyarapításról, a vásárlásokról a következőkben:²⁶⁶

Beszerzés éve	Mű szerzője, címe
1919-20	Marczali: Nagy képes világtörténet
1921-22	Pallas Nagylexikon 18 k. Pintér: Irodalomtörténet
1924-25	Jókai-művek, kötelező irodalom: Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg; Nyíregyházi írók: Krúdy, Vietorisz-művek
1926-27	Kötelező irodalom; Herczeg, Gárdonyi, Baksay, Csathó, Móricz, Kozma Irredenta költészet: Sajó, Agyagfalvy, Hegyi, Vollay Külföldi: Balzac, Dumas, Rostand, Mereszkowskij Pedagógiai irodalom Földrajz, irodalomtörténet, áruismeret, Klebelsberg mű
1928-29	Bartóky, Sík S., Áprily, Babits, Csathó, Móricz, Komáromi, Zilahy, Kafka Margit, Szabó Mária, Bethlen Margit Irodalomtörténeti Füzetek Pintér: Képes irodalomtörténet Hóman-Szekfű: Magyar történet Francia könyvek
1929-30	Kereskedelmi lexikon Közgazdasági enciklopédia 2 k. Kelemen: Német szótár 2 k.
1931-32	Szilágyi: Magyar történet 10 k. Révay: Kereskedelmi Lexikon Közgazdasági Enciklopédia
1933-34	Klasszikus Regénytár 60 k.
1935-36	Móra, Jókai, Gárdonyi, Herczeg, Rákosi Viktor, Csathó, Zilahy, Székely Mózes, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Maurois, Mauriac
1937-38	Közgazdasági művek Technikai irodalom Történelmi kézikönyvek Magyar szépirodalom Idegen nyelvű szakkönyvek Széchenyi művei és a róla szóló írások

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a korszak jelentős történelmi, irodalomtörténeti és általános kézikönyvei, lexikonjai szerepeltek a beszerzett művek között. A tanárok igyekeztek a hazai és külföldi szépirodalomból, a női írók alkotásaiból és a nyíregyházi írók, költők műveiből is vásárolni. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban a korszakra jellemző irredenta, a lektúr kategóriájába sorolható néhány kevésbé ismert alkotót. Viszont számtalan értesítőben kiemelték az állománygyarapítás fő szempontját: a hazai és a külföldi művek esetében is mindig a maradandó, értékes alkotások megvásárlását szorgalmazták. Ennek eredményeképpen az állomány szépen fejlődött az 1919/20-as tanévi 686 mű, 817 kötetben megadott adattól az 1937/38-as tanév 4043 mű 6206 kötetben közléséig. Az egyenletes gyarapodás 1932-ig figyelhető meg. Ezt követően az 1932/33. tanévi értesítők a korábbi részletes kimutatások helyett csak szöveges értékelést adtak a könyvtár állapotáról, gyakran anyagi gondokra utalva. (Gazdasági válság hatása.)

*Könyvtár állománya*²⁶⁷

Év	Mű	Tanulói létszám	Mű/tanuló
1919/20	686	106	6,47
1920/21	1017	109	9,33
1921/22	1235	146	8,458
1922/23	1309	145	9,02
1923/24	1367	151	9,05
1924/25	1414	172	8,22
1925/26	1730	198	8,73
1926/27	1973	189	10,43
1927/28	2193	196	11,18
1928/29	2310	194	11,90
1929/30	2473	184	13,44
1930/31	2580	185	13,94
1931/32	2678	168	15,94
1932/33	-	156	-
1933/34	63	140	-
1934/35	-	163	-
1935/36	-	192	-
1936/37	-	175	-
1937/38	3920	178	22,02
1938/39	-	-	-
1939/40	-	-	-
1940/41	4043	187	21,62

A Széchényi különgyűjtemény alapjainak megteremtése is ekkorra tehető. Ebben a tanévben már néhány művet beszereztek, s a jubileumi ünnepség bevételét is a könyvtár fejlesztésére fordították.

A könyvek beszerzésén kívül nagyon fontosnak tartották az igényesen megválogatott folyóiratok előfizetését is. Vizsgált korszakunkban a húszas évek elején 26 féle, az 1937/38-as tanévre 32-40 féle időszak kiadvány volt a könyvtár állományában. Számos közülük szakmai szervezetek, kiadók, a Kaszinó folyóirattára, bankok, a Kereskedők és Gazdák Köre segítségével került az iskolához. Gyakran 1 példányt fizetett elő az iskola, s további 5-10 példány ajándék szám volt. A nyilvántartásban szereplő lapok az 1937/38-as tanévben „ezret meghaladó példányszámban körülbelül 700 pengő értéket képviseltek”.²⁶⁸ A kereskedelmi oktatást fejlesztő szakmai lapok mellett az irodalom, a kémia, pedagógiai-módszertani, földrajzi, testnevelési, hivatalos lapok és idegennyelvű napi- és képeslapok segítették a tanárok szakmai felkészülését, tájékozódását. Az értesítőkből többször tettek említést arról, hogy a tanárokon kívül az érdeklődő felsőbb osztályos tanulók számára is lehetővé tették a folyóiratok használatát, melyeket a tanári könyvtári állományon belül tároltak. Gyakran problémának említették egy önálló folyóiratolvasó terem hiányát az olvasás népszerűsítéséhez. A folyóiratállomány összetételét az alábbi jegyzék tanulmányozása segíti a húszas évek elejéről és az 1936-1938 közötti évekből.²⁶⁹

Folyóiratok 1920/21

1. Hivatalos Közlöny	12. Szegedi Gyorsíró
2. Pesti Tőzsde	13. Új Idők
3. Túristaság és Alpinizmus	14. Budapesti Közlöny
4. Állatvédelem	15. Magyar Kereskedők Lapja
5. Földrajzi Közlemények	16. Pénzvilág
6. Föld és Népe	17. Omke
7. Irodalomtörténet	18. Üzlet
8. Természettudományi Közlöny +
pótkötetek	19. Magyar Külkereskedelem
9. Kémiai folyóirat	20. Könyvviteli folyóirat
10. Kereskedelmi Élet	21. Magyar nyelv
11. Középiskolai Tanár Egyesületi
Közlöny	22. Pester Lloyd
	23. Vossische Zeitung
	24. Les Pays du Danube

Az állomány összetétele

Folyóiratok 1936-38

1. Magyar Szemle	22. Magyar Cserkész
2. Közgazdasági Szemle	23. Testnevelés
3. Magyar Pedagógia	24. Ifjúsági Testnevelés
4. Természettudományi Közlöny	25. Ifjúsági Vöröskereszt
5. Búvár	26. A Hitel
6. A Földgömb	27. Regnum (kalocsai gimnazisták
diáklapja)
7. Közgazdasági Művelődés	28. Diákélet (szombathelyi
felsőkereskedelmi iskola diáklapja)
8. Földrajzi Közlemények	29. Szárnypróbálgatások (aszódi gimn.
lapja)
9. Magyar Statisztikai Szemle	30. Ifjúság (zalaegerszegi diákok lapja)
10. Magyarosan	31. Nyíregyházi Kossuth-Diák (ev.gimn.
lapja)
11. Stud (Statisztikai Tudósító)	32. Oktatófilm Közlemények
12. Magyar Gyáripar	33. Fakadó Rügyek (Debr. diáklap)
13. Debreceni Kereskedő Társulat
Közgazdasági Lapja	34. Illustrierte Zeitung
14. Magyar Könyvbarátok Diariuma	35. London News
15. Magyar Gazdaságkutató Int. Gazd.
Jelentései	36. Neue Freie Presse
16. M. Ált. Hitelbank Jelentései	37. Morgenblatt
17. Soproni Keresk. és Iparkamara
Negyedévi Jelentései	38. Abendblatt
18. Cobden	39. Berliner Tageblatt
19. Tőzsdei Kurír	40. Le Temps
20. M. Kereskedők Lapja	
21. OMKE	

A tanárok az oktatás mellett részt vettek a könyvtár munkájában is. Margócsy Emil igazgatói feladatai mellett az első két tanévben 1919-1921-ig ellátta a tanári és ifjúsági könyvtárőr munkáját is. A tanári könyvtárat gondozta ezután Angyal tanár úr, 1924-től 1938-ig. Dr. Marssó József, az 1927/28-as tanévet kivéve, amikor Dr. Nagy László, majd 1935/36-ban a külön kezelt folyóiratgyűjteményt Dr. Mérei Ferenc, 1937/38-ban pedig Révész György gondozta.²⁷⁰ Az ifjúsági könyvtárőr munkáját az igazgató utáni évektől Marssó József látta el. Az ő nevéhez fűzhetjük a könyvtár rendbe tételét, a *katalógus* elkészítését, melyről az 1924/25. évi értesítő tudósít szűkszavúan, de elismerően.

A könyvtár használatával kapcsolatban kevés adatunk van. A könyvtár használatából a bejegyzés szerint a forgalom zöme az ifjúsági könyvtárra esik. A tanári szépirodalmi és tudományos könyvtárból 291 művet kölcsönöztek. A korábbi évekhez képest ezt nagy haladásnak minősítették, s örömmel üdvözölték az olvasási kedv növekedését.²⁷¹ A német, angol, francia napi- és képeklapok beszerzésével a nyelvszakos és kereskedelmi tárgyak oktatóit támogatták. Érdekességképpen megemlíthető, hogy az Ág. hitv. Ev. Kossuth Lajos Gimnázium tanári karában említett Kovács Máté kiváló nyelvtanár, könyvtári szakember rövid ideig, helyettesítő tanárként francia, magyar, német, történelem és kereskedelmi ismereteket tanított ebben az iskolában 1935. február 15-ig. Az iskola oktatási munkájának szervezésében zavart okozott Kovács Máté áthelyezése a debreceni Fazekas Mihály reáliskolához, s a tanév során új oktató beállítása nehézségekbe ütközött. Ettől eltekintve az iskola is és Kovács Máté is méltatva emlékezett meg az együtt töltött hónapokról.²⁷²

A könyvtárak körüli teendők ellátásában kiemelkedő Marssó József a bölcsészet doktoraként magyar, német és filozófia szakon képzett kiváló pedagógus hírében állt. E viszonylag kisebb tantestület szinte minden tagja kiemelést érdemel. Munkájukról elismerően nyilatkoztak az iskola fennállásának 75. évfordulóján. Egyik visszaemlékező szerint: „Általános műveltség területén tanáraink nagy része a nyírségi homokon is az európai színvonalat képviselte.”²⁷³

5.5.2. Angolkisasszonyok Római Katolikus Felsőkereskedelmi női iskolája

A felsőkereskedelmi iskola könyvtárai

Az Angolkisasszonyok négy évfolyamú női felsőkereskedelmi iskolájának önállóan megjelentetett értesítőiből tudjuk, hogy hasonlóan a líceumi és gimnáziumi helyzethez külön nyilvántartott tanári és ifjúsági könyvtár segítette a tanárok munkáját és a tanulók tanulmányait. Az állomány alakulását követhetjük nyomon az alábbi kimutatásokban.

Tanári könyvtár állományának tematikus csoportjai:

Valláserkölcsei művek
 Bölcsészlet és nevelés
 Művészettörténet
 Külföldi irodalom, idegen nyelvek
 Természettan, vegytan, egészségtan
 Földrajz, néprajz

Magyar Nyelv és Irodalom
 Történelem, politika
 Lexikonok, szótárak, évkönyvek
 Zene, sport, gyorsírás
 Mennyiségtan

a) Tanári könyvtár állománya²⁷⁴

Év	Gyarapodás		Állomány (db)	Megjegyzés
	Vétel	Ajándék		
1930/31	17	11	123	
1931/32	24	50	197	
1932/33	71		268	
1933/34	-	92	314	
1934/35	130	121	565	szekrények
1935/36	-	-	-	
1936/37	53	67	891	köttetés
1937/38	59	74	1024	köttetés
1938/39	52	61	1137	
1939/40	65	46	1246	

b) Ifjúsági könyvtár állománya²⁷⁴

Év	Gyarapodás		Állomány (db)	Megjegyzés
	Vétel	Ajándék		
1930/31	18		101	
1931/32	11	43	165	
1932/33	53		218	
1933/34	-	-	261	
1934/35	-	34	317	szekrények
1935/36	-	-	345	
1936/37	134	12	491	köttetés
1938/39	26	3	526	köttetés
1939/40	18	3	547	
1940/41	22	4	573	köttetés

Könyvet ajándékozók²⁷⁵

1930/31		Összesen: 11 mű
1931/32		VKM, Bp. Stat. Hiv. Frankin Társulat, Angolkisasszonyok Bp-i intézete, Kratochwilla Emilia, Berzevicy Albert, dr. Négyesy László, dr. Orel Géza. Összesen: 50 mű
1932/33		Dr. Marcell Mihály, Dr. Tóth Tihamér, Doszkar Ferenc, Dr. Ilyefalvi Lajos, Dr. Urbányi János, Dr. Schack Béla, Liptay Jenő, Dr. Száva János, Kratochwilla Hermin, M. Orsovai Margit
1933/34		VKM, Dr. Éber Antal, Bp. Stat. Hiv., Krisch Jenő, Gergelyffy Béla, Dr. Marcell Mihály, Kratochwilla Mimi, Orsz. Vöröskereszt Egyesület. Összesen: 92 mű

1934/35	Tanári kv.	Gergelyffy Béla 74 mű, Bp. Stat. Hiv. 13 mű, Fazekas Mária 16 mű, Korányi Aladár 4 mű, Kratochwilla Mimi 4 mű, Angolkis. Bp-i int. 2 mű, Dr. Száva János 3 mű, Dr. Bangha Béla 1 mű, Dr. Tauffer Vilmos 1 mű, Dr. Walter Géza 1 mű, Dr. Ilyefalvy Lajos 1 mű, Artner Izidor 1 mű. Összesen: 121 mű
	Ifj. kv.	Fábián könyvkereskedés 3 mű, Gergelyffy Béla 20 mű, Újságbolt 8 mű, Országos Vöröskereszt Egyesület 2 mű, Dr. Méreyné 1 mű. Összesen: 34 mű
1935/36		-
1936/37	Tanári kv.	Bp. Stat.Hiv. 22 mű, Fazekas Mária 12 mű, Rózsa Dezső 8 mű, VKM 2 mű, Újságbolt 2 mű, M. Szerviczky Margit 1 mű, Várady Géza 1 mű, Katolikus Tanítónők és Tanárnők 1 mű, Balogné Antal Irma 1 mű, Kratochwilla Mimi 1 mű, Magyar Lányok kiadóhivatala 1 mű, Veszprémy Dezső 1 mű, N. Szabó Gyula 1 mű, Postatakarékpénztár 1 mű, KSH 1 mű, Keresk. és Iparkamara 1 mű, Dr. Vincze Frigyes 1 mű, Darvas cég 1 mű, Iván Gizella 1 mű, Term. Tud. Társ. 1 mű, Német Propaganda Hivatal 3 mű, Igazgató 9 mű. Összesen: 67 mű
	Ifj. kv.	Magyar Lányok 2 mű, Swetz Amália 3 mű, Pásztor Margit 1 mű, Bangha Béla 1 mű, Kratochwilla Mimi 1 mű, M. Tauffer Ilona 1 mű, Újságbolt 1 mű, Fazekas Mária 1 mű, Nagyasszonyunk 1 mű. Összesen: 12 mű
1937/38	Tanári kv.	Illés Zsófia, Bp. Stat. Hiv. 22 mű, Fazekas Mária 9 mű, Újságbolt 3 mű, Jósza Anna 1 mű, Éber Antal 2 mű, Dr. Vincze Frigyes 1 mű, Keresk. és Iparkamara 1 mű, Magyar Légoltalmi Liga 1 mű, Krisch Jenő 1 mű, Várady Géza 1 mű, Mária Kongregáció Lajpa 1 mű, Bíró Xavér Ferenc 1 mű, Kratochwilla Mimi 3 mű, VKM 2 mű, Tanáregyesületi Közlöny 1 mű, Királyi Főigazgatóság 1 mű, Straky Henrik 1 mű, Dr. Mérey Ferencné 1 mű, Dr. Rábel László 1 mű, Filkor Ella 1 mű, Székely M. Imre 1 mű, Gárdonyi Társaság 1 mű, Automobilszakértők Országos Bizottsága 1 mű, Légoltalmi Liga 1 mű, KISOK 1 mű. Összesen. 74 mű
	Ifj. kv.	Magyar Lányok 2 mű, Illés Zsófia 1 mű, Angolkisasszonyok Bp-i Int. 2 mű, Schwetz Amália 1 mű. Összesen: 6 mű
1938/39		Fazekas Mária 25 mű, Bp. Stat Hiv., Dr. Horn József, M. Lengyel Júlia, Singer és Wolfner irod. int., Bp. propaganda bizottsága, Éber Antal, Bíró L. Pál, Kratochwilla Mimi, Tanker. Kir. Főigazgatóság, Dr. Vida Márton, VKM., Term. Tud. Társulat, Nyíregyházi Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, Közp. Stat. Hivatal Összesen: 61 mű
1939/40		M. Brand Margit, M. Lengyel Júlia, Bp. Stat. Hiv., M. Tauffer Ilona, Fazekas Mária, Újságbolt, Darvas-féle könyvkereskedés, Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, Bp-i római kat. tantestület, Kolba Gyula, Futura, Balogh Anna Összesen: 44 mű
1940/41		M. Brand Margit, gr. Teleki Pál, Dr. Kürte Menyhért, VKM, Bp. Stat. Hiv., M. Tauffer Ilona, Dr. Mérey Ferencné, Fazekas Mária, Kratochwilla Hermin, Filkor Ella, Újságbolt, Pesti Hazai Takarékpénztár, Kereskedelmi és Iparkamara, Magyar Biztosító Társaság, Diáknaptár Összesen: 45 mű

Az ajándékozók körébe tartoztak az intézményben oktató Máterek (pl. Brand, Lengyel, Tauffer), volt tanítványok, (pl. Fazekas Mária), az állami felügyeleti szerv nevében a VKM, országos szakmai szervezetek, országos és helyi kiadók, könyv- és újságkereskedések, testvérintézmények, helyi országgyűlési képviselők (Dr. Éber Antal), magánszemélyek, szakemberek, kiváló irodalomtudós esztéta (pl. Dr. Négyesy László /1861-1933/ budapesti egyetemi tanár).

Folyóiratok előfizetése (1931-1941)²⁷⁶

Tanári könyvtár

Hivatalos Közlöny	English Hungarian Echo (1934/35-)
Napkelet (VKM ajándék)	György-féle Német Újság (1934/35-)
Magyar Kultúra (özv. Balogh Sámuelné ajándéka)	Közgazdasági Művelődés (1934/35-)
Magyar Közgazdaság	Világposta (1934/35-)
Kereskedelmi Szakoktatás	Élet (1936/37-)
Katolikus Szemle	Földgömb (1936/37-)
Magyarosan	Új Élet (1936/37-)
Természettudományi Közlöny	Vasárnapi Könyv (1936/37-)
A Föld	Polyglot Herald (1936/37-)
Katolikus missziók (1932/33-)	Vigilia
Gyorsírástudomány (1932/33-)	Deutschunterricht im Ausland
Asszonyok - Leányok (1933/34-)	Katolikus Tanítónők és Tanárnők Lapja (1937/38-)
Búvár (1934/35-)	

Ifjúsági könyvtár (1932-1942)

Nagyasszonyunk
Zászlónk (1937/38-ig)
Mai Lány (1933/34-ig)
Ifjúság és Élet
Wir Jungen Mädchen in Heim und Beruf
Afrikai visszhang (1933/34-)
Reménysugár (1933/34-)
Diák gyorsíróvilág (1933/34-)
Das neue Leben (1933/34- 1937/38-ig)
Magyar Lányok (1934/35-)
Missziós Ifjúság (1936/37)
Élet és Öröm (1936/37-)
Utunk
Katolikus Missziók (1936/37-)

A tanári könyvtár előfizetett folyóiratai a hivatalos tájékozódást, a valláserkölcsi nevelést és a szakoktatást segítették. Általában 12-15 féle folyóirat előfizetését tudták költségvetésükből fizetni. Néha ajándék formájában is mód nyílt bővíteni az időszaki kiadványok körét. (VKM, magánszemély)

Az ifjúsági könyvtár részére az évek során általában 10-12 féle folyóiratot fizettek elő melyek között a valláserkölcsi nevelést és a tanulást segítő lapokat találunk.

Az állomány növekedésével együtt járt a megfelelő elhelyezés megoldása is. Szekrények vásárlásáról az 1934/35. értesítő tudósított. A könyvek és folyóiratok elhasználódása miatt a harmincas évek közepétől rendszeresen megvalósult a kötetés.

A könyvtárak használatáról pontos adatot vizsgált korszakunkban csak két tanévi értesítőben találtunk. Ezek szerint 1930/31-ben 254, 1931/32-ben 445 művet olvastak a tanulók.²⁷⁷ A későbbekben sajnos ilyen jellegű adatot nem közöltek. Találtunk viszont az olvasási szokásokkal kapcsolatban egy kisebb tanulmányt az 1934/35. évi értesítőben. Dr. Méreyné dr. Juhász Margit, magyar és latin szakos tanárnőként hosszú éveken keresztül könyvtárórként is tevékenykedett. Beszámolójából megtudhatjuk, hogy kérdéseket tett fel tanulóinak olvasmányaikról, érdeklődési körükről. Felméréséről összesítő táblázatokat készített, eredményeit, véleményét fogalmazta meg írásában.²⁷⁸

A szociológiai módszerek közül a kikérdezést választotta. A tanulók név nélkül adhattak feleletet olvasmányaikról, barátnőjük olvasmányiról, érdeklődési körükről. Vizsgálata szerint eltérés van a felső két évfolyam és az alsóbb osztály érdeklődésében az életkori sajátosságok miatt. A felsőbb évesek főleg magyar, s főleg történeti regényeket olvastak. A fiatalabb korosztály kedvenc olvasmányai az ifjúsági regények, kalandos, tréfás történetek, útleírások voltak. A tanulók többsége este olvasott. Olvasmányukat részben az iskolából vagy más nyilvános könyvtárból, illetve barátnőktől, ismerősöktől kölcsönözték. A tanárnő veszélyesnek tartotta a barátnőktől beszerzett olvasmányokat.

Főleg a szülőktől kapott, az iskolában javasolt művek olvasását tartotta helyesnek. A tanulók főleg az ifjúsági folyóiratokat olvasták. Méreyné felhívta a figyelmet a földrajzi, természettudományi folyóiratokra, hisz olcsók és érdekesek, az általános műveltség ismereteibe beletartoznak. A tanulók kitérő válaszokat adtak társnőik olvasmányairól. Csak néhányan közölték, hogy barátnőik kezében „ponyvaregényeket és nem nekik való tartalmú olvasmányokat” láttak.²⁷⁹

Egy tanuló baráti körét bemutatva felsorolta, hogy egyesek csak magyar, vagy csak külföldi, vagy csak a társaságban említettek, vagy csak a anyja engedélyezte műveket, némelyik csak

modernet, vagy csak a műről szóló kritikát olvasta. A felmérés szerint a felsőbb és alsóbb osztályok kedvenc írói a következők voltak:

Felsőbb évfolyamok (III-IV.o.)

Jókai	V. Hugo
Madách	Tolsztoj
Gulácsyné	Dosztojevszkij
Móra	Emil Ludwig
Zilahy	Franz Werfel
Sienkiewicz	Rachmanova
Mereskovskij	

Alsóbb évfolyamok (I-II.o.)

Herczeg
Gárdonyi

A felsorolás vegyes, esztétikai értékek szempontjából némely mű valószínűleg értékesebbel helyettesíthető lenne.

Az újságolvasás nem rendszeres a tanulók között, alsóbb évfolyamon alig akadt olyan, aki időnként átnézte az újságokat. Méreyné fontosnak tartotta, különösen a közgazdasági tanulmányok miatt a külpolitikai és gyakorlati tájékozódást, a közgazdasági rovatok ismeretét.

A felmérés eredményei alapján a tanárnő megfogalmazta az olvasás megszerettetését a nevelők feladatai között. A szülők segítése céljából felhívta a figyelmet a kereskedelmi iskolák utasítására és az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács könyvjegyzékére, mely irányt adhat a megfelelő olvasmányok kiválasztásában. E jegyzékeken kívül a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda külön ifjúsági Diáriumot, könyvjegyzéket adott ki hasonló céllal.²⁸⁰

A tanárnő szerint a 15-16 éves lányok számára ajánlható művek a következők:²⁸¹

Jókai: A jövő század regénye, A kőszívű ember fiai, Az új földesúr, Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, Politikai divatok, Sárga rózsa
Bárony István munkái
Tömörkény István novellái
Gárdonyi: Isten rabjai, A láthatatlan ember, Egri csillagok
Mikszáth: Jó palócok, Tót atyafiak
Csokonai művei
Assisi Szent Ferenc: Fioretti
Harsányi Zsolt irodalmi életrajzai
Herczeg Ferenc
Komáromi János
Tamás István: Szabadkai diákok
Hankó: Vízen és vízparton
Lamprecht: Herman Ottó élete
Szondy György: Testvérke naplója
Móricz: Légy jó mindhalálig
Móra: Aranykoporsó
Dénes Gizella: Két fehér galamb, A szökőkút
Hám Antal: Három század a katakombákban
Bokor Malvin: Árpádvér
Dumas: Három testőr

Manzoni: A jegyesek
Moliere: A fősvény
Puskin: Anyegin
Rostand: A sasfiók, Cyrano de Bergerac
Sienkiewitz: Quo vadis
Shakespeare drámái
Dickens: Twist Olivér, Ritkaságok boltja stb.

Útleírások:

Almásy László: Autóval Szudánban
Erdősi Károly: Napsütéses Indiában
Hankó Vilmos: Univerzum
Stein Aurél: Nagy Sándor nyomában Indiában

A listán szereplő művek közül számos, napjainkban már meg sem említett szerzőt találunk. Szerepelnek viszont olyan alkotások is szép számmal, melyek mai napig a kötelező irodalom körébe tartoznak, s a magyar ill. világirodalom értékes alkotásai.

A 17-18 éves tanulóknak Méreyné a kötelező olvasmányokon kívül a következőket ajánlotta:

Herczeg Ferenc művei
Mikszáth: A Noszty fiú esete Tót Marival
Tormay Cecil: Bújdosó könyv
Gulácsy Irén művei
Zilahy Lajos színművei
Harsányi Zsolt irodalmi életrajzai
Ady Endre válogatott költeményei
Sík Sándor, Mécs László versei
Kós Károly: Országépítő
Makkai Sándor: Táltoskirály, Sárga vihar
Stadler Frida: Valaki vár engem
Ibsen: Nóra, Vadkacsa, Népgyűlölő
Hauptman: Hanelle mennybemenetele
Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés
Balzac: Eugenie' Grandet
Dickens minden műve.
Goethe: Faust
Babits középkori himnusz-fordításai
Zelma Lagerlöf: Lilienkrona otthona
Mauriac: Frontenac misztérium
Karin Michaelis regényei
Magyar Irodalmi Ritkaságok
Forrásmunkák, szakmunkák:
Pl. A magyar szentek legendái
Anonymus, Kézai Simon krónikája
Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei
Lyka Károly: A művészetek története
Szekfű Gyula: Három nemzedék
Jaens: A világegyetem
Walter: Isten képe a természetben

A lista ebben az esetben is tartalmaz gyengébb műveket, de éppúgy fellelhetők a magyar és világirodalom értékes alkotásai is. Helyesnek tarthatjuk a szépirodalom mellett a szakirodalmi dokumentumok ajánlását is. Méreyné szerint „a gyermek és a serdülő leány a legigényesebb közönség”. Értékes művek olvasásával segíthetjük az ízlés fejlesztését.²⁸²

5.5.3. Az Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet

Nyíregyházán 1914-ben a VKM és a város támogatásával tanítóképző intézet létesült a Vay Ádám u. 68. sz. épületében. Az intézethez tartozó internátus a Szabolcs u. 4. sz. bérházában lett elhelyezve ideiglenesen. A vezetéssel a kolozsvári tanítóképző intézet professzorát, Kuzaila Pétert bízták meg. Az első világháború ellenére az induló tanév lezárult, de a második tanévben 1915-16-ban már jelentkeztek az ellátási problémák. Több növendék és tanár is bevonult katonának. Az időközben gyarapodó osztályok számára szűkösnek bizonyultak a tantermek, ezért a Bethlen utca 17. sz. hat szobás ház bérlésével próbáltak helyet biztosítani a képzésnek. A háborús körülmények miatt az 1919/20-as tanévben szünetelt a tanítás.²⁸³ Az oktatás 1920-ig 4 évfolyamos, majd az állami előírásoknak megfelelően 5 évfolyamos formában zajlott. 1926-ban 131 tanulóról szolgáltatott adatot, s az 1940/41-es tanévig 184 főre nőtt a létszám. A VKM felügyeletét a tanítóképző intézetek főigazgatóságán keresztül Sarudy Ottó királyi főigazgató végezte.

A növendékek elméleti ismereteik gyakorlati megvalósítását az intézet mellett 1918-tól működő gyakorló elemi népiskolában próbálhatták ki. Az oktatást nehezítette, hogy a tanulóknak a városban öt épületben működő intézet között kellett közlekedniük 1926-ig, amikor végre a Széchenyi utca 6. sz., a Barzó-ház bérlete megvalósult.²⁸⁴

Iskolai könyvtár

Az épületek közötti közlekedés miatti várakozás hasznos előltésére az intézet egyik tantermét a tanulók olvasószobának használták, ahol folyóiratokat, napilapokat, kötelező és ajánlott olvasmányokat helyeztek el.²⁸⁵ Az olvasószobát az intézet végleges elhelyezésekor is kialakították egy, 46,25 m²-es tanteremben – közölte az 1937/38-as értesítő.²⁸⁶

Az évente megjelenő kiadvány szerint *tanári, ifjúsági* 1925-től *gyakorló iskolai tanítói és ifjúsági könyvtár*, s ezek mellett 1926-tól *osztálykönyvtár*, az 1934-35. tanévtől *pedagógiai könyvtár* adatai kísérelhetők nyomon. Az adatok közlése gyakran esetleges, többször csak a gyarapodást adták meg, máskor csak a teljes tanév végi állományt. A gyarapodás *vásárlás és ajándékok* fogadásával történt, de más iskolai évkönyvtől eltérően az adományozókról nem tudósítottak, holott a tanári könyvtári állomány igen jelentős része, a 30-as évek közepétől

szerzett adatok szerint közel 50%-a ily módon került a könyvtári gyűjteménybe. Az 1933/34. tanévben a csurgói intézet megszűnése miatt átadtak könyveket és oktatási eszközöket. Az állomány növekedését követhetjük nyomon az alábbi kimutatásokból.²⁸⁷

Tanári könyvtár állománya²⁸⁸

Év	Gyarapodás	Állomány
1925/26	9	-
1926/27	77	-
1927/28	183	-
1928/29	142	-
1929/30	262	-
1930/31	401	-
1931/32	-	-
1932/33	38	-
1933/34	V 146+A 689	2628
1934/35	-	3216
1935/36	-	V 1695+A 1646=3321
1936/37	V 121 + A 55	V 1784+ A 1750=3534
1937/38	V 64 + A 40	V 1831+A 1790=3621
1938/39	V 176 +A 53	V 2007 + A 1843=3850
1939/40	V 45 + A 78	V 2052 + A 1921=3973
1940/41	V 216 + A 112	V 2227 + A 19550=4182

Ifjúsági könyvtár állománya²⁸⁹

Év	Gyarapodás	Állomány	Létszám	Kötet/tanuló
1921/22			75	
1922/23			83	
1923/24			91	
1924/25			119	
1925/26	23		131	
1926/27			143	
1927/28			153	
1928/29	57		154	
1929/30	38		150	
1930/31	4		151	
1931/32			152	
1932/33	7		135	
1933/34	432	802	127	6,3
1934/35		870	120	7,2
1935/36		V151+A708=859	122	7,0
1936/37		V151+A708=859	135	6,3
1937/38		V151+A708=859	117	7,3
1938/39	V10 A6	V161+A714=875	157	5,6
1939/40	V10 A6	V161+A714=875	177	4,9
1940/41	V10 A6	V169+A720=889	184	4,8

Pedagógiai könyvtár állománya²⁹⁰

Év	Vétel	Ajándék	Összesen
1934/35-1935/36	70	18	88
1936/37-1939/40	74	19	93
1940/41	75	20	95

Gyakorló iskola²⁹¹

Év	a) Tanítói könyvtár		b) Ifjúsági könyvtár	
	Gyarapodás	Állomány	Gyarapodás	Állomány
1925/26	3			
1926/27	7		12	
1927/28	9			
1928/29	1		41	
1929/30	19		5	
1930/31	11		32	
1931/32				
1932/33	62		56	
1933/34	24	144	116	310
1934/35		320	130	(külön kezelt 78)
1935/36		221	151	(külön kezelt 79)
1936/37	10	338	147	(külön kezelt 78)
1937/38	8	V137+A209=346	151	(külön kezelt 79)
1938/39	5	V142+A209=351	2	73+(külön kezelt 79)
1939/40	5	V147+A209=356	-	73+(külön kezelt 79)
1940/41	14	V155+A210=365	-	72+(külön kezelt 79)

Osztálykönyvtár állománya²⁹²

Év	Gyarapodás	Állomány
1926/27	60	
1932/33	54	
1933/34	V68+A115=183	809
1934/35	-	820
1935/36	-	1657
1936/37	110	V838+A130=968
1937/38	-	-
1938/39	91	1199
1939/40	-	1105
1940/41	45	V1020+A130=1150

Az állomány főleg könyvekből állt, de a szöveges utalásokból tudjuk, hogy folyóiratokat is előfizettek a tanárok és a növendékek számára.

„Minden tanteremben az ifjúság rendelkezésére állanak a kézi lexikonok, helyesírási szótárak, idegen szavak szótárai s a *Magyarosan* c. folyóirat számai. Ugyancsak állandóan forgathatták

a jobboldali napilapok mellett a *Néptanítók Lapját* és *Nevelésügyi Szemlét*, de a szemináriumi munka során más folyóiratot is kézhez kaptak.²⁹³

Részletesebb adatokat találtunk a tanári könyvtár állományának tartalmi megoszlásáról, ahol a vétel és ajándék mértéke is nyomon követhető. Az állomány 13 csoportba volt osztva. Láthatjuk, hogy a legnagyobb tartalmi csoportok a magyar nyelvtudományi, irodalmi, a pedagógiai, a zenei, a történelmi művek közül kerülnek ki. Ezeket a csoportokat az ajándékozók is erőteljesen támogatták.

*Tanári könyvtár állományának tartalmi megoszlása (1936/37)*²⁹⁴

Tartalom	Vétel	Ajándék	Állomány			
			Vétel	Aj.	%	Össz.
Általános művek	26	4	43	70	3,2	113
Pedagógiai művek	11	7	247	371	17,5	618
M.nyelvtud., irod.	14	15	499	362	24,4	861
Tört., alkotmánytan	6	10	170	211	10,8	381
Mennyiségtani	11	5	144	150	8,3	294
Földrajz	2	-	26	23	1,3	49
Természetr.ajz, kémia	24	-	110	98	5,9	208
Gazdaságtan	2	7	6	85	2,5	91
Zenei művek	9	4	302	143	12,6	445
Testgyakorlás	1	1	16	204	6,2	220
Fizika művek	3	1	58	11	1,9	69
Német művek	1	-	63	-	1,7	63
Rajz művek	11	1	83	22	2,9	105
Össz.:					100%	3517

A könyvtárak használatáról kevés adat áll rendelkezésünkre. Az intézetben működő Bessenyei György Ifjúsági Önképzőkör éves beszámolója szerint „a növendékek több mint 2000 esetben olvastak könyvet. Olyan növendék, aki nem olvasott volna magánszorgalomból, irodalomszeretetből, egy sem volt. Az olvasmányok közül legjobban Gárdonyi, Jókai, Mikszáth, Herczeg, May, Verne könyveit keresték, de szorgalmasan forgatták az újabb irodalom alkotásait is.²⁹⁵ A kötelező irodalmat tartalmazó osztálykönyvtárakat kilenc olvasócsoporthoz felváltva használta. A műveket havonta egyszer cserélték. A tanulók Olvasmányaim könyve címmel olvasónaplót vezettek, melyet öt éven keresztül használtak. Az ifjúsági és tanári könyvtár műveiből a kölcsönzés a könyvtári órákon a tanulók segítségével, szaktanár vezetésével történt. Az utalások szerint a nagy magyar klasszikusokon kívül szívesen forgatták a korabeli magyar irodalom alkotásait, különösen a történelmi műveket.²⁹⁶

Könyvtárőr

Az intézet rendelkezésére álló könyvtárak könyvtárosi teendőit, igazodva az állomány széttagoltságához, több tanár látta el. Képesítésüknek megfelelően a korabeli gyakorlat szerint külön díjazás nélkül gondozták a különböző szakterületek könyveit, melyeket valószínűleg a szertárakkal közösen tároltak.

Ezek szerint a következő oktatók feleltek az egyes szakcsoportokért:

Könyvtárőrök²⁹⁷

Név	Szak	Könyvtárőr
Aradvári Béla	Magyar-történelem	Magyar nyelvi kv. és szertár
Bácsfalvy Antal	Német-magyar	Német könyvtár
Bánhidi Ödön	Ének-zene	Zeneszertár és könyvtár
Csonka Gyula	Vegytan-ásványtan	Természetrajz, kémiai szertár és könyvtár
Horváth János	Népkisk. és gyak.isk. tanító	Gyak.isk. szertár és könyvtár
Kiss Lajos	Pedagógia-filozófia	Pedagógiai szertár és könyvtár
Lóky Károly	Földrajz-történelem	Tört., földrajz szertár és könyvtár
Pfalz György	Rajz	Rajz és kézimunka szertár és könyvtár

5.5.4. Nyíregyházi Leánykálvineum Tanítóképző Intézet könyvtára

Leányárvak és hadiárvak gimnáziumi érettségi bizonyítványának megszerzésére a református egyház képviselői közül Dr. Kiss Ferenc érdeme volt, hogy Nyíregyházán 1926-ban megnyílt a Leánykálvineum. A térségben Hajdúböszörményben már 1915-től működött Fiúkálvineum hasonló céllal a református lelkészek fiúárvai számára. Dr. Kiss Ferenc megszervezte az országos gyűjtést, melybe az ország reformátusai és világi intézmények, törvényhatóságok is bekapcsolódtak. Az intézmény helyéül a Bethlen u. 39. sz. alatti épületet szánták, ahol a 30 fő elhelyezésére alkalmas Erzsébet-leányinternátus működött az első világháborúig.²⁹⁸ A Kálvineum fenntartója az Országos Református Lelkészegyesület, hatósága az Igazgatótanács volt.²⁹⁹ Az intézet egyházi főhatósága dr. Baltazár Dezső tiszántúli református püspök, tanulmányi szakfelügyelő dr. Papp Ferenc debreceni református tanítóképző-intézeti igazgató, az Igazgatótanács elnöke Kiss Ferenc debreceni egyetemi tanár volt. Az állami felügyeletet a szegedi polgári iskolai királyi főigazgató, Kolthay Alajos látta el.³⁰⁰ Az intézmény működési feltételeinek javításához időközben sikerült megvásárolni a Búza u. 1. sz. alatti telket, s így a két ingatlan összekapcsolásával lehetőség nyílt a 100 fő elhelyezésére alkalmas épület bővítésének megkezdésére. Az Igazgatótanács Márton László

nyíregyházi mérnök és Váralljai Sándor építési vállalkozó tervjavaslatát támogatta, akik vállalták, hogy 1926. március 15-től augusztus 15-ig befejezik az építkezést.³⁰¹

Az intézetben egyelőre 1926-ban megkezdte működését a polgári leányiskola és a továbbképző tanfolyam. A két éves továbbképzés szellemi téren a hittan, magyar, német, művelődéstörténet, neveléslélektan ismereteit, gyakorlati téren a háztartási munkák (főzés, takarítás, kertápolás) fehérművarrás, felsőruha-készítés alapjait oktatta. 1928-ban a VKM hozzájárulásával új tagozattal bővült az intézmény, a református tanítónőképzővel. A közös tanári kar együtt használata az épületet, szertárakat, könyvtári állományt. 1931-ben megnyílt a gyakorlóiskola I. Tagozata, mely szintén itt került elhelyezésre, 1932-ben pedig II. Tagozata, melyet a református elemi iskola dísztermébe szerveztek.³⁰² A már egységessé vált intézményt az elhelyezési gondok megoldásában a város is támogatta 1930. július 7-én hozott határozatával: megfelelő telek, a tornaterem fölé emeletráépítésre 100.000 db téglára, az épület bővítésre, internátus építésre 300.000 db téglára, 20 éven át 15.000 pengő segély biztosításával.³⁰³ 1934-ig a belső átalakítások, bővítések adta körülmények között folyt az oktatás. Ekkor a polgári iskola a Búza u. 5. sz. épületbe költözött, enyhítve ezzel a Bethlen u. 39. sz. zsúfoltságát. A felszabadult helyet a II. sz. gyakorlóiskola foglalta el. A tanítóképzés reformját tartalmazó *1938. évi XIV. tc.* a 4 éves, érettségivel záró líceumot követően 2 éves tanítóképző akadémia megszervezését írta elő. Így 1938-ban megnyílt a líceum első osztálya Nyíregyházán. A II. világháború miatt a tanítóképző akadémiák nem épültek ki. Hóman Bálint kultuszminiszter 55.600/1941.sz. rendelete szerint a III., IV. éves sikeres tanulók felvételt nyertek a tanítóképző V. osztályába. Így a tanítóképzés három líceumi osztályra és két éves tanítóképzőre osztva működött.³⁰⁴

A tanügyi statisztikai kimutatás szerint az 1940/41. tanévben a három évfolyamon összesen négy osztály működött 150 beiratkozott hallgatóval, akik közül 146-an szereztek évi végdiplómát.³⁰⁵

Két évvel a polgári iskola megnyitása után 1928-ban a Kálvineum új tagozataként református tanítónőképző intézet nyílt a VKM támogatásával. Az induló első osztály 42 tanulója a polgári iskola épületében elhelyezve kezdte meg tanulmányait. Az épületen kívül az oktatást segítő eszközök, könyvtárak is közös használatban voltak. Törekedtek azonban a saját könyvtáruk kialakítására, mivel a képzés eltérő pedagógiai, pszichológiai, módszertani szakirodalmat igényelt.

Az elkülönített állomány megteremtésében eleinte számos *ajándék* fogadása játszott fontos szerepet, melyeket az értesítők örömmel köszöntek meg. A közölt adatok alapján követhetjük nyomon a külön kezelt állomány gyarapodását.

Tanítónőképző intézet ifjúsági könyvtára³⁰⁶

Év	Ajándék	Állomány	Létszám	Kötet/tanuló	Megjegyzés
1928/29			40		Reho Gyula ajándék
1929/30		-	79		VKM ajándék
1930/31		328	120	2,7	
1931/32		424	154	2,7	
1932/33	70	494	194	2,5	
1933/34	52	503	200	2,5	
1934/35	86	589	204	2,9	
1935/36	23	629	192	3,3	
1936/37	18	624	192	3,3	
1937/38	21	645	177	3,6	
1938/39	38	683	209	3,3	
1939/40	57	738	221	3,3	
1940/41	50	788	146	5,3	

Tanítónőképző intézet tanári könyvtára³⁰⁶

Év	Gyarapodás	Állomány	Megjegyzés
1928/29	-	-	MTA: 17 mű ajándék
1929/30	-	-	VKM ajándék Gyümölcskertész: 1893-1917 Egészség c. folyóirat 1902-1919 Vass Mihály ref. lelkész
1930/31	-	107	
1931/32	-	135	
1932/33	166	301	
1933/34	52	353	
1934/35	40	393	
1935/36	48	329	
1936/37	99	325	
1937/38	105	430	
1938/39	83	677	
1939/40	137	814	
1940/41	116	747	7 mű ajándék

Gyakorló iskolai ifjúsági könyvtár³⁰⁷

Év	Gyarapodás	Állomány/db
1936/37-1937/38	2	89
1938/39-1940/41	-	89

Gyakorló iskolai szakkönyvtár

1936/37-1937/38	-	102
1938/39	15	117
1939/40-1940/41	-	117

5.6. Polgári iskolák

5.6.1. A Nyíregyházi Községi Jókai Mór polgári fiúiskola könyvtára

A nyíregyházi polgári fiúiskola megalapítója Kardos István volt, aki 1906-ban friss diplomásan érkezett Nyíregyházára. A városban egyre sürgetőbb igény fogalmazódott meg, hogy a Kossuth Lajos Evangélikus Főgimnázium és a községi polgári leányiskola mellett szükség van egy újabb középfokú oktatási intézményre. Kardos jó szervező volt, s dr. Bartók Jenő lelkész támogatásával az elemi iskola néhány helyiségének igénybevételével 35 növendékkel megindította a Bartók Jenő-féle magániskolát. A város vezetőivel sikerült elfogadtatnia, hogy szükséges a polgári fiúiskola, s így nekilátott a végleges elhelyezés megoldásához. A magániskola létrehozásával a két szervező tulajdonképpen kész helyzet elé állította a várost. A közgyűlés elismerte az iskola létjogosultságát, s megszavazták a segínyt a működés feltételeinek biztosításához. Ezt követően az első sikeres tanév lezárásakor kérték a képviselőtestületet az iskola községi fenntartásba vételére Kardos István irányítása mellett. 1908. novemberéig sikerült a szükséges tanerőket, bérüket, további termeket megszerezni.³⁰⁸

A VMK támogatásával megkapták a nyilvánossági jogot, valamint „a minisztérium képviselője, a királyi tanfelügyelő, dr. Wilt György kilátásba is helyezte az állami segély elnyerését.”³⁰⁹ Az iskola működése során arra is volt azonban példa, hogy a szűkös pénzügyi keretek miatt a VKM támogatásának elnyerése sikertelen volt. Erről értesített az 1928. január 24. levél, mely közli, hogy „községi polgári fiúiskola céljaira emelendő új épület költségeinek részbeni fedezésére államsegélyt az 1928/29. évben - sajnálatomra - nem engedélyezhetek”.³¹⁰

Az iskola egyébként eleinte a királyi tanfelügyelőség hatáskörébe tartozott. „Az 1927.évi XII. tc. értelmében, mint minden polgári iskola, kikerült a kir. tanfelügyelőség hatásköre alól. Új felettes hatósága az *állam részéről* a szegedi polgári iskolai kir. főigazgatóság, főigazgatója Kolthay Alajos.”³¹¹ A *községi iskolaszék* a fenntartót képviselte anyagi és személyi ügyekben, melynek tagjai városi vezetőkől és lakosokból kerültek ki, közel 30 fővel, elnöke Énekes János pápai prelátus volt.

Az iskolába egyre többen jelentkeztek, volt olyan év, mint pl. az 1924/25., amikor 430 beiratkozott rendes tanulóval indult a tanítás. Az oktatás feltételei azonban nem követték a létszám emelkedését, hisz a nyolc tantermen kívül szinte semmilyen egyéb, a működéshez szükséges helyiséggel nem rendelkeztek.

A szűkös elhelyezkedés nem tette lehetővé, hogy elkülönítve tanári és ifjúsági könyvtárat alakítsanak ki. Az évkönyvek ilyen jellegű híradása nélkül csak feltételezhetjük, hogy az ifjúsági könyveiket osztályteremben tartották, külön e célra beszerzett bútorzatban. A

tanári állományt az 1937/38-as statisztikai adatok szerint a 27,33m²-es tanári szobában helyezték el. Az állomány nagyságáról is kevés adat áll rendelkezésünkre. A tanári könyvtár esetében az évkönyvekből megállapítható, hogy főleg *vásárlás* útján, ritkán kisebb mennyiségű *ajándék* fogadásával gyarapodott a könyvtár. Az évkönyvek vizsgált időszakokban nem közölték köteteik számát, csak a gyarapodás mértékét a következő táblázat szerint. Így csak becsülhetjük, hogy ebben az időszakban összesen 471 művel növekedett a tanári könyvtár gyűjteménye, de meglehet, hogy elérte az 1000 kötetet is.³¹²

Tanári könyvtár állománya

<i>Év</i>	Gyarapodás (kötet)
1920-1932	-
1924/1925	16
1925/1926	Bútorzat 5.868 EK
1926/1927	290P48f
1927/1928	87
1928/1929	40
1929/1930	- nem volt beszerzés új leltár
1930/1931	40
1931/1932	31v
1932/1933	18v+10a=28
1933/1934	39
1934/1935	27
1935/1936	35
1936/1937	36
1937/1938	15
1938/1939	20
1939/1940	57
1940/1941	-
Összesen	471 mű +≅1000 mű

Számos esetben csak a könyvtárra fordított összeget közölték. Nem tudunk meg többet a királyi tanfelügyelőnek készített számadásokból sem. Az 1927/28. évi számadás szerint a tanári könyvtárra, szaklapokra összesen 500 P kiadás volt tervezve, mely összegből 324 P 87f lett leróva. Az ezt követő évben 400 P tervből 401P 86f-ot a könyvtár céljaira fordítottak.³¹³

Az állomány összetételét érzékelteti az 1940/41. tanévben beszerzett művek jegyzéke:

„Tanári könyvtár: Tanításterv és utasítás; Rendtartás a kereskedelmi középiskolák számára; VKM igazgatás hatályos jogszabályainak gyűjteménye; Matzkó Gyula: Fizika; Búzás László: A nevelő tanár lélektana; Búzás László: Munkaiskola lényege; Dr. Kisparti János: Polgári iskolai kérdések; Korpás Ferenc: Hogyan lehet helyesen és jól tanulni; Dr. Gurgély István: Honvédelmi kötelezettségeink; Rákosi Salamon–Kratofil: Polg. Isk. tanárok évkönyve; Stéger Ferenc: Koncentráció a mennyiségtan tanításában; Udvarhelyi Károly: Európa földrajza az

iskolában; Dr. Sándor András: Légvédelmi rendelkezések; Dr. Belehorszky Ferenc: A Bessenyei irodalom; Vajda Pál: Mesél a hangszóró, A tízéves magyar rádió; P. Hidegkuti Mihály: A nyírbátori minorita templom; Hivatalos közlöny; Cselekvés Iskolája; Földrajzi közlemények; Növényvédelem; Kertészet; Mezőgazdaság.”³¹⁴

Az ifjúsági könyvtárról nyert adatok még ettől is hiányosabbak. Az 1929/30-as tanévben egyik könyvtár beszerzésére sem fordítottak pénzt, hisz a híradás szerint az építkezés, bővülés elvitte az összes fedezetet. A többi tanév esetében vagy nem közölték, vagy csak a gyarapodást jelölték. Valószínűleg a vásárlás dominált, mert nem méltatták az adományozókat. Az állományt pedig apránként gyarapították, hisz a királyi tanfelügyelőnek készített 1928/29. évi számadás szerint az ifjúsági könyvtárra 96P 34f kiadás volt, előző évben pedig 322 P 54f.³¹⁵ Az 1939/40. tanév értesítőjéből tudjuk, hogy az ifjúsági könyvtár állománya összesen 863 mű volt. Így ebből az adatból állapítható meg, hogy 1,93 kötet könyv jutott egy tanulóra 1938/39-ben. A rendelkezésre álló adatokból a következő táblázat segítségével követhetjük az ifjúsági könyvtár fejlődését.

Ifjúsági könyvtár állománya³¹⁶

<i>Év</i>	Gyarapodás (kötet)	Tanulók száma	Egy tanulóra jutó könyv
1920/21		390	
1921/22		420	
1922/23		442	
1923/24	46	489	
1924/25	116	489	
1925/26	Bútorzat 3.128eK	452	
1926/27		484	
1927/28	62	457	
1928/29		379	
1929/30	-	325	
1930/31		337	
1931/32		395	
1932/33		449	
1933/34	75	481	
1934/35		448	
1935/36		464	
1936/37	13	437	
1937/38		456	
1938/39	49	443	1,93
1939/40	4		1,93
Összesen: 863 mű. 1.647.70pengő értékben			

Az állomány tartalmi összetételéről az alábbi jegyzék alapján lehet képünk:

„Ifjúsági könyvtár: Magyar Tavasz; Palotai Boris: Péter; Aszlányi Károly: Az északi Park felfedezése; Babay József: Kis Pék Peti; Komlós Aladár: Római kaland; Újhelyi Sándor: Játékkönyv; Bokor Marvin: Százszorszép könyvek; Tábori Piroska: Egy lugas története; Tutsek Anna: A negyedik parancsolat; Gracza János: Három hét a Tiszán; Gáspár Pál: Éljen a vakáció; Ortutay Gyula: Kis magyar néprajz; Tobisch Irén: Csodagyöngy; Vas Samu gr. Utazása Nyugat-Indiában; Cooper Fenimore: Az utolsó mohikán; Ernst Wéber: Az arany kalózzai; Ifjú Polgárok Lapja 17. és 18. évfolyam; Szegvári Mihály: Szekundairtó R. T.; Kalló Ferenc: Itt a piros, hol a piros; Verne Gyula: Város a levegőben; Síklaki István: Magyar tavasz.”³¹⁷

A könyvtárosi feladatokról, az olvasásról, a könyvtárhasználatról, az állománygyarapítás szempontjairól sajnos nincs érdemi adatunk. A könyvtárosok személyét viszont nyomon követhetjük vizsgált korszakunk évkönyveiből. A könyvtárosok rendszerint több éven keresztül működtek. Végzettségük szerint a humán és a reál tantárgyak oktatói voltak az alábbiak szerint.

Könyvtárőr³¹⁸

<i>Ifjúsági könyvtár</i>		
<i>Év</i>	<i>Név</i>	<i>Szak</i>
1920-22	-	-
1923-24	Lamping Fülöp	Magyar-történelem-német-ének
1935-38	Dobránszky Sándor	Történelem-földrajz
1938-40	Nagyváthy Ferenc	Mennyiségtan-természettan
<i>Tanári könyvtár</i>		
1920-22	-	-
1922-23	Tamáaska Endre	Nyelvtan-történettudomány
1923-29	Lamping Fülöp	Magyar-történelem-német-ének
1930-35	Schrenk Károly (1934-től névmagyarosítás Zalán Károly)	Mennyiségtan-természettudomány
1936-37	Lamping Fülöp	Magyar-történelem-német-ének
1938-40	Zalán Károly	Mennyiségtan-természettudomány

A Jókai emlékkönyv oldalain is több helyen említést tett a szerző arról, hogy a könyvtárakat gondozták, fejlesztették. Tamáska Endre is méltatta Kardos Istvánt a halálára írt nekrológiájában. Írása szerint Kardos már az első tanévben olyan tanári könyvtárat hozott létre, melyhez hasonlóval régebbi polgári iskolák sem dicsekedhettek.³¹⁹ Csak sajnálhatjuk, hogy írásos nyoma nem maradt az iskolában folyó könyvtári tevékenységnek.

5.6.2. A nyíregyházi községi polgári leányiskola

Az intézmény felső leánynépiskolaként 1880-ban egy osztállyal, húsz tanulóval kezdte meg működését Májerszky Béla, városi főjegyző, s Porubszky Pál főgimnázium tanár szervezésének köszönhetően. 1896-ra elkészült az iskola egyemeletes épülete, ahova már négy osztály költözött.³²⁰ A tanulók száma folyamatosan emelkedett, s az 1920/21. tanévre elérte a 396 rendes és a 83 magántanuló számot.³²¹ Az intézmény 1894-95-ben polgári iskolává alakult, s a folyamatos fejlődést jelzi az egyre nagyobb tanulói létszám: 1924-25-re már 482 beírt tanuló járt az iskolába. A vármegyében vidéken megnyílt polgári iskolák és a városban szervezett református polgári leányiskola léte mérsékelte a tanulók számát, így 1930-31-re 307 tanuló iratkozott be.³²² A létszám kezdeti emelkedése magával hozta az elhelyezkedés nehézségeit, melyet az első világháború is kedvezőtlenül érintett: hadikórház, a kassai katonai parancsnokság, majd a román kaszárnya került az épületbe.

Az iskola fenntartója a város részéről a községi iskolaszék, az állam részéről a Szegedi Polgári Iskolai Királyi Főigazgatóság, melynek főigazgatója Kolthay Alajos volt. Az igazgatói székben nem volt gyakori a változás, az első harmincöt év alatt csak, egyszer 1913-ban történt ilyen, amikor Gáspár Gézáné Bölcs házy Vilmától Adorján Ferencné Sturavics Emma vette át az oktatási intézmény vezetését.³²³ Az iskola az 1933. év elején felvette gróf Apponyi Albert nevét.

Az iskolai könyvtár

Az évkönyvek tanúsága szerint vizsgált korszakunk első időszakában elkülönítve csak *tanári könyvtár* működött az iskolában. Csak a tantestület munkabeosztásának tanulmányozása során kísérhetjük nyomon, hogy egy-egy tanár melyik osztály könyvtárosi feladatait látta el az oktató munka mellett. A tanári könyvtár óre viszont évente közlésre került. Az 1924/25. iskolai év értesítője viszont már elkülönítve közölte a *tanári* és az *ifjúsági* könyvtár állományát, gyarapodását. Ekkor szerezték be a tanári könyvtár részére Herczeg Ferenc műveit 23 kötetben, Gárdonyi Géza 11 kötetét, Jókai hiányzó 12 kötetét, Szohor: Nyíregyháza története c. művét, s így összesen 50 kötet alkotta az állományt. Az ifjúsági könyvtár ekkor 88 kötetből állt.³²⁴

Az állomány fokozatosan gyarapodott, s az 1940/41. tanévre elérte az 1149 regisztrált művet. A gyarapodás nyomon követhető a továbbiakban.

Ifjúsági könyvtár állománya³²⁵

Év	Gyarapodás	Állomány (db)	Tanulók száma	Kötet/tanuló
1920/21	-	-	460	-
1921/22	-	-	451	-
1922/23	-	-	479	-
1923/24	-	-	587	-
1924/25	88	-	489	-
1925/26	-	-	459	-
1926/27	-	-	353	-
1927/28	43	-	368	-
1928/29	Köttetés	-	311	-
1929/30	30	-	301	-
1930/31	37	-	303	-
1931/32	40	-	313	-
1932/33	37	1134	309	3,6
1933/34	51	-	322	-
1934/35	-	-	304	-
1935/36	-	1238	299	4,14
1936/37	41	1279	306	4,17
1937/38	-	-	315	-
1938/39	36	1078	287	3,75
1939/40	28	-	255	1,29
1940/41	76	1149	313	3,67

Tanári könyvtár állománya³²⁶

Év	Gyarapodás	Állomány
1920-1923	-	-
1924/25	50	-
1925-1927	-	-
1927-28	105	-
1928-29	-	Beszerezés nem volt, VKM ajándék
1929/30	24	-
1930/31	10	-
1931/32	9	-
1932/33	-	1158
1933/34	12	-
1934/35	-	-
1935/36	-	1200
1936/37	16	1222
1937/38	-	-
1938/39	16	1226
1939/40	27	958
1940/41	19	1269

A tanári könyvtár az 1940/41-es tanévre 1269 művet tartott számon. Az adatok közlése gyakran hiányos volt, így az állományok tényleges méretéről csak becsléseink lehetnek. Az egyes beszerzésekről közölt listák képet mutatnak a gyűjtemény tartalmi összetételéről. A tanulók könyvvvel való ellátottságát 3,6-4,17 kötet/tanuló közötti érték jelzi. Az állomány gyarapítása hivatalos jegyzék figyelembe vételével főleg vásárlás útján történt. Ritkán történt utalás az értesítőkből a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter (Napkelet Lexikon), illetve a város ajándékozására. A levéltárban őrzött éves számadások gyakran kiegészíthetők az értesítők hiányos adatközléseivel. Tanári könyvtári gyarapodásra leróttak az 1927/28-as tanévben 248 P 90fillért, 1928/29-ben 272P 40fillért, 1929/30-ban 199P 50fillért. Ugyanezekben a tanévekben az ifjúsági könyvtárra leróttak 184, 10, 156 pengőt. A beiratkozásokor könyvtári célokra szedett bevételek az 1927/28-ban 189P, 1928/29-ben 164P értékűek voltak.³²⁷

A tanári könyvtár gyarapodása 1938/39³²⁸

Az állomány tartalmi összetételéről néhány jegyzék segítségével tájékozódhatunk. Az 1938/39. tanév beszerzése a következő volt:

Könyvek:

Szánthó: A Nevelő Fogalmazástanítás Alapvonalai

Udvarhelyi: Magyarország földrajza az iskolában

Kratofil: A geometria tanítása

Jeges: A természetrajz gyakorlati tanítása

Rákosi: Égő szív

Pintér: Magyar nyelvvédő könyv

Luttor: A díszítő-írás kátéja

Dr. Dominich: A hűtlenség és az ellene való védekezés

Sényi : Hungária

Deák: Feljegyzések a polgári iskola múltjából

Harsányi: Mathias Rex

Szabó M.: Lorántffy Zsuzsanna

Zsigray: Erzsébet királyné

Statisztikai Társaság: A felvidéki magyarság 20 éve

Székesfehérvári évkönyv

Polgári iskolai évkönyv

Pallas Lexikon (Nyíregyháza város ajándéka).

A tanári könyvtárban az oktatást segítő módszertani kiadványok, hivatalos dokumentumok, rendtartások, alapvető kézikönyvek voltak. A húszas évek közepén 10-12 féle folyóirat megrendelésére is nyílt lehetőség. A harmincas években néhány lapot le kellett mondani, így 7-9 féle időszak kiadványt olvashattak az iskolában. A lapok összetételét tanulmányozhatjuk az alábbi jegyzék segítségével.

*Folyóiratok jegyzéke (1927-1941)*³²⁹

- Országos Polgáriskolai Tanáregyesületi Közlöny (1927-40)
- Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlöny (1930-31-ig)
- Magyar Pedagógia 1927/28.
- Hivatalos Közlöny (1927-1940)
- Néptanítók Lapja (1931-ig)
- Magyar Nyelv (1931-ig)
- Természettudományi Közlöny (1927-40)
- Szülők Lapja (1931-ig)
- Debreceni Szemle (1931-ig)
- A gyermek és család (1930/31-ig)
- Napkelet (1927/28.)
- Vasárnapi Könyv (1929-ig)
- Testnevelés (1927-40)
- Tündérujjak (1927-40)
- Muzsika (1928/29-1930/31)
- A Földgömb (1930-1940)
- Magyarosan (1933-1940)
- Cselekvés Iskolája (1936-1940)
- Oktatófilm Közlemények (1939/40)
- Női Szemle (1939/40)

A könyvtárak használatáról nem rendelkezünk érdemi információval. Az ifjúsági könyvtár állománya az egyes osztályok termeiben lehetett elhelyezve, gondozásuk évfolyamonként egy tanár feladata volt. Így végezte munkáját Imecsfalvy Jenőné, Dániel Lajosné, Straky Henrik, Szentiványi Ilona. A tanári könyvtár őre 1920-tól Zoltán Béláné Juhász Ilona számtan, fizika, vegytan, természetrajz szakos tanár volt, akit csak az 1939/40-es tanévben követett kollégája, Vajda Emilné magyar történelem szakos tanárnő. Sajnálatos, hogy a közölteken kívül egyéb értékelhető adat nem áll rendelkezésünkre az iskolai könyvtár vonatkozásában.

5.6.3. A Leánykálvineum polgári iskolája

1926-ban megnyílt a Nyíregyházi Leánykálvineum polgári iskolája. Az iskola 1926/27. évi értesítője szerint a könyvtár alapjait az első tanév beszerzése és a következő tanévre szóló 800 pengős megrendelés teremtette meg. Az ifjúsági könyvek és folyóiratok kezelője Széll Júlia tanárnő lett, aki magyart, történelmet, földrajzot, egészségtant tanított, s a földrajzi és történelmi szertár őreként is tevékenykedett. Már ekkor olvasószobát működtettek, ahol a tanárok számára az Új Idők, a Napkelet c. szépirodalmi folyóiratokat járatták. A tanulók számára a Kis Képes Lap, Keresztény Család, Református Diákmozgalom, Az Erő, Az Én Újságom, Virágos Kert, Diákvilág, vallásos lapok közül a Lelkészegyesület, Dunántúli Protestáns Lap, Kálvinista Szemle, Mustármag volt olvasható.³³⁰

Az iskolában a *tanári és ifjúsági könyvtár* állományát folyamatosan gyarapították. Kivételt képez néhány tanév, amikor az értesítők is az építkezés anyagi terheire hivatkozva közölték, hogy nem volt beszerzés (1934/35.) Főleg *vásárlás* útján szerezték be a könyveket, folyóiratokat. Ajándékozás esetén közölték értesítőjükben az adományt. Az 1932/33. tanévben Marossy Imre nyugalmazott minisztériumi tanácsostól a Természettudományi Közlöny 26 kötetét kapták ajándékba.³³¹

Az állományt óvták, többször utaltak az értesítők a kötetési munkákra. A rendelkezésre álló adatokból nyomon követhető a két könyvtár állományának alakulása. Valószínűleg többször lehetett selejtezés, állományból kivonás is, mert az állomány nagysága nem növekedett, hanem csökkent vizsgált korszakunkban. Az egy tanulóra jutó kötetek száma a kezdeti 5,4-ről (kevesebb beiratkozott tanuló) 1,8-3,2 közötti évekre változott. Gyakran csak folyóiratokra, sorozatokra fizették elő. Ilyen volt 1933/34. tanév, amikor a Cselekvés iskolája és a Földrajzi Társaság sorozatokat fizettek elő a tanári könyvtárnak. Az ifjúsági könyvtárnak 1934/35-ben a Magyar Lányok, Otthonunk, Az Én Újságom, az Ifjúság és Élet folyóiratokat fizették elő.³³²

*Ifjúsági könyvtár állománya*³³³

<i>Év</i>	Gyarapodás	Áll.	Létszám	Kötet/tanuló
1926/27	60	829	152	5,4
1927/28	360	363	194	1,8
1928/29	53 (kötetés: 80db)	416	193	2,1
1929/30	-	416	191	2,1
1930/31	Folyóirat	416	202	2,0
1931/32	67	485	195	2,4
1932/33	68	553	230	2,4
1933/34	59 (+kötetés)	503	223	2,2
1934/35	6	573	232	2,4
1935/36	23	629	192	3,2
1936/37	43	658	230	2,8
1937/38	-	-	-	-
1938/39	10	716	245	2,9
1939/40	-	-	-	-
1940/41	Folyóiratok	-	-	-

*Polgári iskolai tanári könyvtár állománya*³³⁴

<i>Év</i>	Gyarapodás	Áll.	Megjegyzés
1926/27	37	1314	
1927/28	330	-	
1928/29	Folyóiratok	382	Köttetés
1929/30	111	493	
1930/31	-	-	
1931/32	42	346	
1932/33	110	456	Marossy Imre ajándék
1933/34	Folyóiratok	353	Cselekvés iskolája sorozat Földrajzi Társaság sorozata
1934/35	34	547	Építési telkek
1935/36	57	894	-
1936/37	19	1134	-
1937/38	-	-	
1938/39	48	1254	
1939/40	-	-	
1940/41	Folyóiratok	-	

A könyvtárak folyóiratai az 1940/41. tanévben a következők voltak:³³⁵

Tanári könyvtárak:

Debreceni Protestáns Lap
Lelkészegyesület
Hivatalos Közlöny
Term. Tud. Közlöny
Debreceni Szemle
Igazság és Élet
Református Élet
Cselekvés Iskolája
Prot. Tanügyi Szemle
Orsz. Polg. Isk. Közlöny
Keresztény Család
Testnevelés
Tündérujjak
Iparművészeti Közlöny
Gyakorlati Paedagogia
Magyar nyelv
Magyarosan
Földrajzi Közlemények
Új Idők
Szabolcsi Szemle
Magyar Protestánsok Lapja
Vasárnapi könyv
Magyar Út
Hajnal
Magyar Egyház
Szeretetszövetség
Nyírvidék

Ifjúsági könyvtárak:

A Mi Utunk
Ifjú Polgárok Lapja
Fényes Nyíl
Magyar Lányok
Én Újságom

A könyvtár használatáról számszerű adatokat nem közöltek.

„Minden könyv kint volt, főleg télen olvastak” – ilyen utalások jelzik a használat mértékét.

Koppányi Mária tanárnő, az ifjúsági könyvtár őre, 1934-35.évi beszámolója szerint „A könyvtár forgalma igen élénk volt; különösen keresték a magyar meséket, Gaál M., Benedek Elek műveit, útleírásokat, a felsőbb osztályok Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Herceg Ferenc és néhány külföldi író műveit.”³³⁶

Ugyanakkor találunk utalást az ifjúsági állomány megosztásáról: „a könyvtár *A* (I-II.o.), *B* (III-IV.o.), *C* (IV.o. és tanf.) szakaszokra oszlott. A tanárok kijelölték a „feltétlenül elolvasandó” műveket is.

A tanári könyvtár tartalmi megoszlását jelzik az 1935/36. tanév statisztikai adatai:

Tanári könyvtár 1935/36.év végi állomány³³⁷

	Vétel	Ajándék
1. Egyházi	29	27
2. Szépirodalmi	581	68
3. Pedagógiai	100	13
4. Történelmi	29	7
5. Földrajzi	49	17
6. Term.tud.	37	34
7. Műv.tört.	19	1
8. Testnevelési	15	1
9. Zenei	17	2
10. Statisztikai	1	26
11. Vegyesek	34	8

A könyvtárat gondozó pedagógusok éveken keresztül végezték könyvtárosi munkájukat. Végzettségüket tekintve humán, reál és nyelvszakos tanárok voltak.

*Könyvtárőr*³³⁸

<i>Ifjúsági könyvtár</i>		
Év	Név	Szak
1926-30	Széll Júlia	Magyar, történelem, földrajz
1931-35	Dr. Koppány Mária	Német, francia, történelem
1936-	Nyulasi Imréné Tóth Erzsébet	Magyar, német
Év	Név	Szak
1931/32	Boross Leona	Számтан, term.rajz
1935/36	Porzsolt István	
1938/39	Kovács Ida	Magyar, német

6. A kultúrpolitika hatása Nyíregyháza középfokú iskolai könyvtáira a két világháború között – Összegzés

A két világháború közötti Magyarország kultúrpolitikájának új szempontú, könyvtárpolitikai vizsgálata meglehetősen hézagos. Dolgozatommal ezért törekedtem feltárni Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint oktatás- és kultúrpolitikai tevékenységét, kiemelten megvizsgálni könyvtárügyi nézeteiket, eredményeiket. A korszak oktatáspolitikai intézkedései, Kornis Gyula reformgondolatai alapján a közoktatás iskolatípusai megszabták az iskolai könyvtárak működési kereteit. Az iskolában a tanári és ifjúsági könyvtárak működtek. A könyvtárak állomány gyarapítását, a vásárlást a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által közzétett hivatalos könyvjegyzékek szabályozták. A jegyzékek könyvajánlásai a korszak politikai gondolkodását képviselték. Jegyzéken nem szereplő kiadványok csak külön ellenőrzési folyamaton keresztül menve, a tankerületi királyi főigazgatók hozzájárulásával voltak beszerezhetők. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium számos esetben a jegyzékeken kívül kötelezővé, ajánlottá vagy tiltottá nyilvánított kiadványokat (pl. a szép magyar beszéd fejlesztéséhez Pintér Jenő: Magyar Nyelvvédő Könyv).³³⁹ A tanszerátalány felhasználását ellenőrizték jegyzéken kellett az iskoláknak jelenteni, melyen a könyvekre, folyóiratokra fordított összegről számoltak be (ld. Melléklet).

A Hivatalos Közlönyben közzétett jegyzékeken kívül rövid iratok a következő szöveggel lettek a tankerületi királyi főigazgatóktól kiküldve a különböző iskolatípusoknak: „az ifjúsági könyvtárban csak az Ifjúsági Irodalmi Tanács által besorozásra javasolt beszerzendő és beszerezhető művek foglalhatnak helyet! Valamennyi felsőkereskedelmi iskola igazgatóságának!”³⁴⁰ A jegyzékek még azt is kijelölték, hogy milyen könyvek adhatók a tanulók jutalmazásakor.

A könyvtárak kölcsönzési jegyzékeinek vizsgálata is elterjedt vizsgált korszakunkban. Nagy Péter Tibor szerint „ez azonban természetesen nemcsak a könyvtár ellenőrzését jelentette, hanem a tanárokét is. Rendkívül széles volt ugyanis azoknak a történelmi-politikai-irodalmi műveknek a köre, amelyet az iskolából kitiltani ugyan nem lehetett, hiszen erre a sorsra csak az internacionalista-szocialista-szabaddkőműves-radikális-emigráns művek jutottak, de az állam szempontjából mégsem voltak kívánatosak, hiszen liberálisak vagy legitimisták, régivágású konzervatívak vagy pacifisták voltak, vagy egyszerűen csak nem az adott tudományág tudománypolitikailag támogatott reprezentációjától származtak.”³⁴¹

A könyvtári állomány gyarapodásának a vásárláson kívüli másik módja az ajándékozás volt, amelyben elsősorban a város prominens értelmiségi, a szülők, volt tanítványok, könyvkereskedők, könyvkiadók, szakmai szervezetek jeleskedtek.

A dolgozat során megvizsgáltam 11 nyíregyházi középfokú iskola tanulóit lakóhelyük, vallásuk és szüleik társadalmi hovatartozása szerint. Megállapítottam, hogy a vizsgált iskolák elsősorban a város és a vármegye szülötteit fogadták. Vallási szempontból a tanulók főleg a **református** (31,4%) és a **katolikus** (344,3%) vallást gyakorolták.

A szülők foglalkozása alapján megerősíthető, hogy a nyíregyházi középfokú iskolák a Horthy-korszakban a társadalmi mobilizáció lehetőségét jelentették a **kisiparos**, **kiskereskedő**, közlekedési kisvállalkozó; az **altiszt** (közlekedési segédszemély, altiszt, segéd, szolga, a közhivatalban alkalmazott vagy másféle értelmiségi altiszt vagy szolga, a katona altiszt, csendőrtiszt és nyugdíjas altiszt); és a **kisbirtokos**, kisbérlő, egyéb önálló őstermelő szülők gyermekeinek. Az **értelmiségi** (pap, tanár, tanító és másféle értelmiségi: orvos, ügyvéd, közjegyző, mérnök, gyógyszerész) szülők gyermekei számára helyzetük további megőrzését, a felsőfokú tanulmányok felé vezető út lehetőségét kínálták a vizsgált iskolák.³⁴²

A középfokú iskolák könyvtárai tehát ezeknek a tanulóknak kulturális színvonalát emelheték a könyvtárhasználat során. Elérhetővé vált számukra a magyar és külföldi klasszikus szépirodalom a kötelező irodalom körében, hozzájutottak a korszak kézikönyveihez, folyóirataihoz. A tanárokat szakmai ismereteik korszerűsítésében segítették a pedagógiai és a hivatalos kiadványok. A könyvtárak elhelyezése nem volt mindig ideális, gyakran szűkös körülmények között működtek. Az iskolák igyekeztek megfelelő szekrényekről gondoskodni. Az állományt rendszerint tanteremben, tanári szobában helyezték el, néhol külön olvasási helyiség is állt a tanulók rendelkezésére. Az állomány *tanári* és *ifjúsági* megoszlásban folyamatosan gyarapodott. A 11 iskola adatai alapján az ifjúsági könyvtárak állománya együttesen 21.938 kötetre nőtt. A tanári könyvtárak 27.428 kötetet tartalmaztak. A két könyvtártípus állománya így összesen 49.366 kötetre nőtt vizsgált korszakunk végére. A tanulók könyvvel való ellátottsága 16,7 könyv/tanuló.³⁴³

a) Tanári könyvtárak állománya 1940/41³⁴³

Iskola	Állomány
Ág. hitv. ev. Kossuth Lajos reálgimnázium (1806)	8.978
Községi polgári leányiskola (1880)	1.269
Községi Jókai Mór polgári fiúiskola 81906)	2.616
Állami Tanítóképző Intézet (1914)	4.623
Ág. hitv. ev. leánygimnázium (1917)	1.569
Városi felsőkereskedelmi Iskola (1918)	-
Királyi Katolikus Gimnázium (1921)	3.727
Leánykálvineum: polgári iskola (1926)	1.254*
Leánykálvineum: tanítóképző (1928)	747
Angolkisasszonyok leányiskolái: felsőkereskedelmi (1929)	1.325
Angolkisasszonyok leányiskolái: leányliceum (1930)	1.320
Összesen	27.428

*1938/39-es adat

b) Ifjúsági könyvtárak állománya³⁴³

Iskola	Állomány	Tanulók száma	Kötet/tanuló
Ág. hitv. ev. Kossuth Lajos reálgimnázium (1806)	3.598	450	7,9
Községi polgári leányiskola (1880)	1.149	313	3,7
Községi Jókai Mór polgári fiúiskola 81906)	942	495	1,9
Állami Tanítóképző Intézet (1914)	2.269	184	12,33
Ág. hitv. ev. leánygimnázium (1917)	1.870	260	7,2
Városi felsőkereskedelmi Iskola (1918)	6.206	187	21,6
Királyi Katolikus Gimnázium (1921)	3.488	327	10,7
Leánykálvineum: polgári iskola (1926)	716	245	2,9*
Leánykálvineum: tanítóképző (1928)	788	146	5,3
Angolkisasszonyok leányiskolái: felsőkereskedelmi (1929)	573	122	4,69
Angolkisasszonyok leányiskolái: leányliceum (1930)	339	217	1,6
Összesen	21.938	2945	

*1938/39-es adat

c) Összesített könyvállomány 1940/41.³⁴³

		Könyv/tanuló
Tanári könyvtárak	27.428	-
Ifjúsági könyvtárak	21.938	-
Összesen	49.366	16,8

A könyvtárak használata nagy mértékben függött a könyvtárór személyétől. A könyvtári munkát valószínűleg *díjazás* nélkül, gyakran a szaktárgyi szertár gondozásával együtt végezték. Ebben az esetben a középiskolai rendtartás az oktatási munkához tartozó tevékenységnek tekintette ezt a munkát, melyért külön díjazás nem járt. Kölcsönzésekre

hetente 2-3 délután nyílt lehetőség a könyvtárőr segítségével. Mivel a kultúrpolitika a szakszerű iskolai könyvtárosi tevékenységet nem szorgalmazta, fontos, hogy számos iskolánál egy-egy tanár hosszú éveken keresztül egy-egy végezte könyvtárői munkáját. A pedagógus egyénisége, a könyv szeretete és könyvtári elhivatottsága miatt színvonalas könyvtári munkát tapasztaltunk több iskolánál (Ág. hitv. ev. Kossuth Lajos Reálgimnázium, Leánykálvineum iskolái, Felsőkereskedelmi Isk.). Kovács Máté, Dr. Marssó József, Magyar László nevét ki kell emelnünk a vizsgált korszakból. A tanulók kedvenc olvasmányaira irányuló adatokból, felmérésekből kirajzolódik a korszak olvasási kultúrájának metszete (pl. Méreyné Juhász Margit kérdőíve).

Összegezve megállapíthatjuk, hogy *a hivatalos, szigorú kultúrpolitikai előírások ellenére a vizsgált iskolai könyvtárak közel 3.000 diák könyvvel való ellátását biztosították az összegyűjtött közel 50.000 könyv segítségével.* Bár a könyvek összetételében erőteljesen megfigyelhető a fennálló társadalmi rendnek való megfelelés kényszere, ezek a *gyűjtemények tartalmaztak mind a mai napig értékesnek tartott magyar és világirodalmi és ismeretterjesztő szempontból értékes műveket.* Így *e könyvtárak létükkel, működésükkel, könyvtárosaikkal* kis mértékben ugyan, de mégis *hozzájárultak Nyíregyháza lakói kulturális színvonalának emeléséhez.* Számos vizsgált könyvtár a Horthy-korszakban lefektetett alapokon továbbfejlődve napjainkban is őrzi a 1920-1941 között beszerzett kiadványokat, és folytatva a hagyományokat a diákok és a tanárok olvasási igényeit elégíti ki.

Hivatkozási jegyzék

1. Pedagógiai Lexikon / főszerk. Nagy Sándor. Bp. Akadémia K. 1977. 2.köt. G-K. 1977. p.
2. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum, 1927. p.332.
3. Tudomány, kultúra, politika: Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai: 1917-1932. (vál., az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc. Bp. Európa K. 1990. p.226.
4. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. p.516-536.
5. Pénteken a Nemzeti Múzeumból temetik Klebelsberg Kunót In: Nyírvidék, 1932. 53.évf. 233.sz. p.1.
6. Horthy Miklós titkos iratai (közr. A Magyar Országos Levéltár, az iratokat sajtó alá rend. Szinai Miklós, Szűcs László, Bp. Kossuth K. 1963. p.61-67.
7. Andics Erzsébet: Ellenforradalom és bethleni konszolidáció. Bp. Szikra ny. 1948. p.48-50.
8. Tudomány, kultúra, politika: Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai: 1917-1932. (vál., az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc) Bp. Európa K. 1990. p.5.
9. Jakubovich Emil: Országos Magyar Gyűjteményegyetem. In: Magyar Könyvszemle, 1921. p.215-222.
10. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.122.
11. Tőkéczy László: Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai. In: Technika-történeti Szemle, 1985. 15.évf. p.99-105.
12. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.329.
13. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.337.
14. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.338.
15. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.338.

16. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.340.
17. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.341.
18. Kiss Tamás, T.: Állami művelődéspolitikai az 1920-as években. Bp. Mikszáth K. 1998. p.136.
19. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.309.
20. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.331.
21. Glatz Ferenc: Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai. (1917-1932). Bp. Európa K. 1990. p.235.
22. Huszti József: Klebelsberg életműve. Bp. MTA 1942. p.263.
23. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. Bp. Athenaeum. 1927. p.340.
24. Művészeti élet Magyarországon az 1930-as években. Bp. TIT 1985. p.107.
Szily Kálmán (1875-1958) a budapesti műegyetem egyetemi tanára 1913-1944 között, mérnök, az MTA tagja 1920-tól.
Gerevich Tibor (1882-1954) budapesti egyetemi tanár, művészettörténész. 1922-től az MTA tagja. Kultúrpolitikai munkássága is jelentős, a római Magyar Akadémia létrehozója. A magyarországi műemlékvédelem, régészeti feltárások vezetője.
Magyary Zoltán (1888-1945) budapesti egyetemi tanár 1930-tól. Jogászként a közigazgatás tudományos vizsgálatával, szervezéstudományi kutatásokkal foglalkozott.
25. Fináczy Ernő (1860-1935) 1900-tól az MTA tagja. 1901-30 között a budapesti tudományegyetem tanára. Neveléstörténeti kutató, pedagógus.
26. OSZK Kt. FOND 45/355; OSZK Kt. FOND 27/141.
27. Magyar Katolikus Lexikon. Bp. p.228-229.; Új Magyar Életrajzi Lexikon. Pozsony: Kalligram, 2003. p.1089-1090.
28. Magyar Katolikus Lexikon. Bp. p.228-229.; Új Magyar Életrajzi Lexikon. Pozsony: Kalligram, 2003. p.1089-1090. és Pedagógiai Lexikon. Bp. Keraban. 1997.
29. Mészáros András: A Felső-Magyarországi Iskolai Filozófia Lexikona. Pozsony: Kalligram, 2003. p.156-157.
30. Magyar Katolikus Lexikon. Bp. p.228-229.; Új Magyar Életrajzi Lexikon. Pozsony: Kalligram, 2003. p.1089-1090. és Pedagógiai Lexikon. Bp. Keraban. 1997.

Dilthey, Wilhelm (1833-1911) német filozófus

Imre Sándor (1877-1945) pedagógus, művelődéspolitikus egyetemi tanár. VKM államtitkár volt 1919-1924 között.

31. Mészáros István: Válogatás Kornis Gyula tanterv-vonatkozású írásaiból. Bp. 1984. p.29-45.
32. Kováts Gyuláné: Kultúra és politika Kornis Gyula közoktatáspolitikai tevékenységében. Győr, 1989. 147.p.
33. Vasas Géza: A magyar kultúr állam eszméje: Kornis Gyula nézetei nemzetről és kultúráról a bethleni konszolidáció korában. In: Protestáns Szemle. 1998. 2.sz. p.100-112.
34. Kornis Gyula: Kultúra és politika, Franklin Társulat Bp. 1928. p.35.
35. Kornis Gyula: Kultúrpolitikánk irányelvei (1921) In: Franklin Társulat. Bp. 1928. p.2.
36. Kornis Gyula: Kultúra és nemzet: Tanulmányok. Franklin Társulat. Bp. 1930.p.72.
37. Ua. p.74.
38. Ua. p.75.
39. Ua. p.75.
40. Ua. p.42.
41. Ua. p.108.
42. Kornis Gyula: Tudomány és társadalom: Franklin Társulat Bp. 1944. p.28.
43. Kováts Gyuláné: Kultúra és politika Kornis Gyula közoktatáspolitikai tevékenységében. Győr, 1989.p.33.
44. Kornis Gyula: Iskolarendszerünk reformja. In: Kultúra és politika Bp. Franklin Társulat 1928. p.64.
45. Kornis Gyula: Iskolarendszerünk reformja. In: Kultúra és politika Bp. Franklin Társulat 1928. p.64-65.
46. Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Bp. 1927. p.97.
47. Kováts Gyuláné: Kultúra és politika Kornis Gyula közoktatáspolitikai tevékenységében. Győr. 1989. p.92-96.
48. Kováts Gyuláné: Kultúra és politika Kornis Gyula közoktatáspolitikai tevékenységében. Győr. 1989. p.130.
49. Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái, Bp. MKKE p.83.
50. Romsics Ignác: Egy miniszter a „tévesztett úton”: Hóman Bálint. In: Élet és Tudomány. 2000. 31. sz. p. 966.- 970.

51. Bencsik Zsuzsanna: Hóman Bálint a magyar-német kapcsolatokról. In: Világosság, 1994. 2.sz. p. 58-60.
52. OSZK Kézirattár Levelestár. Hóman Bálint levele Klebelsberg Kunóhoz. 1924. 1db.
53. Glatz Ferenc: Hóman Bálint életpályája. In: História 2003. 1.sz. p. 24-25.
Benedek Marcell (1885-1969) irodalomtörténész, író, esztéta. Egyetemi tanár a budapesti tudományegyetemen. 1963-ban Kossuth-díjat kapott.
Szekfü Gyula (1883-1955) történész, egyetemi tanár
54. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. Osiris K, 2001. p.175.
55. OSZK Kézirattár Analekta 2301 Hóman Bálint Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter által aláírt tervezet a középiskolai oktatás reformját illetően.
56. Romsics Ignác: Egy miniszter a „tévesztett úton”: Hóman Bálint. In: Élet és Tudomány. 2000. 31.sz. p.966-970.
57. Idézi Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. Osiris K, 2001. p.183.
58. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. Osiris K, 2001. p.181.
59. Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Iskolaügy és pedagógia Magyarországon 1919-1945 között és Nagy Péter Tibor: A magyar oktatás második államosítása. Bp. Educatio, 1992. p.51-93. Lásd <http://www.arts.u-szeged.hu/~pukanszk/konyv/11.html>
60. Idézi Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. Osiris K., 2001. p.181.
61. Hóman Bálint: Múzeumok, könyvtárak, levéltárak. 1927. 50.p. Klny.
A magyar tudománypolitika alapvetése. / szerk. Magyary Zoltán. Bp. 1927. p.295-345.
Hóman B.: A magyar könyvtárak rendszere a húszas évek közepén és tervek a jövőre.
In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1993. 2.sz. p.13-19.; 1993. 3.sz. p.3-11.
62. Hóman Bálint: Művelődéspolitika. Bp. Egyet. ny. 1938. p.381.
63. Hóman Bálint: Művelődéspolitika. Bp. Egyet. ny. 1938. p.382.
64. Hóman Bálint: Művelődéspolitika. Bp. Egyet. ny. 1938. p.383.
65. Hóman Bálint: Művelődéspolitika. Bp. Egyet. ny. 1938. p.387.
66. Hóman Bálint: Művelődéspolitika. Bp. Egyet. ny. 1938. p.402.
67. Hóman Bálint: Művelődéspolitika. Bp. Egyet. ny. 1938. p.405.
68. Hóman Bálint: Művelődéspolitika. Bp. Egyet. ny. 1938. p.407.
69. Hóman Bálint: Művelődéspolitika. Bp. Egyet. ny. 1938. p.408.

70. Az ág.h.ev. Kossuth Lajos Gimnasium 66. értesítője az 1926/27. tanévről. Szerk. Vietorisz József. Nyh. 1927. p.11.
71. Hóman Bálint: Művelődéspolitikai. Bp. Egyet. ny. 1938. p.410-411.
72. Szabóki Györgyi, N.: Adatok a népiskolai ifjúsági könyvtárak történetének kezdeteihez: 1868-1902. In: Országos Pedagógiai Könyvtár Évkönyve, 1961. Bp: OPMK, 1963. p.115.
73. Szabóki, N.: i.m. p.116.
74. Dolinay Gyula: Az iskolai és népkönyvtárak kérdése. In: Néptanítók Lapja, 1875. 9.sz. Idézi Szabóki, N. i.m. p.116.
75. Szabóki, N.: i.m. p.117.
76. Lechner László: Az ifjúsági könyvtárak a középiskolákban. In: Az Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, XI.évf. (1877-78.) 1-2.sz. p.19-23.
77. Szabóki, N.: Adatok a népiskolai ifjúsági könyvtárak történetének kezdeteihez 1868-1902. In: Országos Pedagógiai Könyvtár Évkönyve, 1961. Bp: OPKM, 1963. p.118-119.
78. Szemák István: A középiskolai ifjúsági könyvtárak. In: Országos Középkolai Tanáregyesületi Közlöny, XXVIII.évf. (1894.) 12.sz. p.236.
79. Szemák István: I.m.: p.237.
80. Szemák István: I.m.: p.238.
81. Morvay Győző: Középkoláink könyvtárai. In: Magyar Könyvszemle, 1989. p.131-160., 246-270.
82. Morvay Győző: I.m. p.246., 249-250.
83. Morvay Győző: I.m. p.270.
84. Szabóki, N.: I.m. p.125.
85. A népiskolai ifjúsági könyvtárak hatása és állapota az 1907-8. isk. évben. In: Uránia, 1910. p.147-159.
86. Mohar József: Ifjúsági olvasmányok és könyvtárak. In: Magyar Tanítóképző, 18.évf. (1903.) p. 10-21., 71-90, 249-266.
87. Mohar: I.m. p.16-17.
88. Mohar: I.m. p.72.
89. Várdai Béla: Milyen legyen a gimnáziumi ifjúsági könyvtár? In: Országos Középkolai Tanáregyesületi Közlöny, 39.évf. (1905.) 6.sz. p.225-232.
90. Idézi Csulák Mihály. Hivatalos Közlöny, 1904. p.370-381.

91. Csulák Mihály: Adalékok a magyar iskolai könyvtárak történetéhez a népiskolai törvény megalkotásától az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum létrehívásáig. In: Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Évkönyve, 1984. Bp. p.51., 43-65.
92. U.a. p.52.
93. Szabályzat az ifjúsági könyvtárak részére beszerzendő és beszerezhető művek megbírlása tárgyában. In: Hiv. Közlöny, 1926. 12.sz. p.168.
94. U.a.
95. Az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács ügyrendje. In: Hiv. Közlöny, 34.évf. (1926.) 12.sz. p.169-170.
96. Könyvjegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozandó „beszerzendő” és „beszerezhető” könyvekről. In: Hivatalos Közlöny, 34.évf. (1926.) 23.sz. p.373-397.
97. U.a.
98. III. számú kiegészítő jegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozható „beszerzendő” és „beszerezhető” könyvekről 88.213/1926. – III. a. számú rendelettel kiadott könyvjegyzékhez. In.: Hivatalos Közlöny, 37.évf. (1929.) 20.sz. p. 311-325.
99. A magyar kir. vallás- és közoktatási miniszternek 882-4-3820/1931. VIII.f. szám alatt kelt rendelete. In: Hivatalos Közlöny, 40.évf. (1932.) 3.sz. p.19-20.
100. Ev. Levéltár 1924. július 1. 130. bejegyzés
101. I. számú kiegészítő jegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozható „beszerzendő” és „beszerezhető” könyvekről a 882-4-3820/1931. számú rendelettel kiadott könyvjegyzékekhez. In: Hivatalos Közlöny, 42.évf. (1934.) 7.sz. p.58-63.
102. III. számú kiegészítő jegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozható „beszerzendő” és „beszerezhető” könyvekről a 882-4-3820/1931. Számú rendelettel kiadott könyvjegyzékekhez. In: Hivatalos Közlöny, 44.évf. (1936.) 15.sz. p.272-274.
103. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 54/021/1941. V. sz. rendelete az Ifjúsági Könyvtári Jegyzékek közzététele tárgyában. In: Hivatalos Közlöny, 49.évf. (1941.) 6.sz. p.135-137.
104. A magyarországi középiskolák rendtartása. Bp. Egyet. Ny. 1920.p. 4., 16., 19.
105. Szászi Ferenc – Vinnai Győző: A Horthy-korszak 1919-1944. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 1. k. Történelem és kultúra. Nyh. 1993. p.392., 381-438.
106. Berend T. Iván – Ránki György: Magyarország gazdasága az első világháború után 1919-1929. Bp. Akad. K. 1966. p.37. Idézi Szászi–Vinnai 1993. p.398.
107. Szászi Ferenc – Vinnai Győző: A Horthy-korszak 1919-1944. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 1. k. Történelem és kultúra. Nyh. 1993. p.407., 409.

108. Petrilla Aladár: Magyarország népesedési viszonyai 1920-tól 1932-ig. In: Népegészségügy 1936.évi 3.sz. melléklet. Bp. Athenaeum, 1936. p.257-258.
109. Nyíregyházáról általában. In: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk. Háger László. Bp. 1929. I. rész. Nyíregyháza megyei város. p. 80.
110. Horváth Sándor: Az ellenforadalmi rendszer 25 éve Nyíregyházán. In: Nyíregyháza. 1918-1951. Tanulmányok. Nyíregyháza. 1975. p.33-58.
111. TtREL I. 299. d.6. Nyíregyházi városi egyházközség iratai. Igazgatási iratok 1928-1933.
112. Szászi Ferenc – Vinnai Győző: A Horthy-korszak 1919-1944. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 1. k. Történelem és kultúra. Nyh. 1993. p.429.
113. Kardos István: Nyíregyháza város fejlődése. In: A Nyíregyházi Községi Jókai Mór Polgári fiúiskola értesítője az 1925-26. évről. Nyh. 1926. p.3-12.
114. Hajnal Béla: Nyíregyháza népességfejlődése. In: Nyíregyháza: Előadások a város újratelepítésének 250. évfordulóján. Szerk: Frisnyák Sándor. Nyh. 2003. p.162.
115. Nyíregyházáról általában. In: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk. Háger László. Bp. 1929. I. rész. Nyíregyháza megyei város. p. 73.
116. Az 1941. évi népszámlálás 2.r. Demográfiai adatok községek szerint. Bp. 1976. p.268-269.
117. Magyar Statisztikai Évkönyv 1940. Bp. KSH 1942. p.16, 269.
118. Nyíregyházáról általában. In: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk. Háger László. Bp. 1929. I. rész. Nyíregyháza megyei város. p. 73.
119. Az 1920. évi népszámlálás 2. r. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 71.köt. Bp. Athenaeum 1926. p. 124.
120. Nyíregyházáról általában. In: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk. Háger László. Bp. 1929. I. rész. Nyíregyháza megyei város. p. 81.
121. Tímár Lajos: Vidéki városlakók: Debrecen társadalma 1920-1944. Bp. Magvető, 1993. p.45.
122. Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 73.k. 5.r. Részletes demográfiai adatok. Bp. KSH, 1928. p. 103, 242.
123. Ua. p.418.
124. Ua. p.418.
125. Belohorszky Ferenc: Bessenyei György és a Bessenyei-örökség. In: Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp. 1939. p.288-292.

126. Szabolcs vármegye szociográfiája szerk. Dienes István. Bp. 1939. p.285. (Vármegyei szociográfiák 4.)
127. SZSZBMÖL V.B. 186. 831.d. XIII.878/1922.
128. TtREL I. 299. D. 7.d.
129. TtREL I.34. Középszabolcsi egyházmegye iratai. F. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek 4.d.
130. SZSZBMÖL IV. B. 404. 167.d. 1926. Királyi Tanfelügyelői jelentés
131. Népszámlálási adatok. Bp. KSH. 1941. p.370.
132. Vernes Gyula: Nyíregyháza hivatása a magyar kultúrában In: Nyírvidék. 1939. jan. 1. p.5-6.
133. Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 73.k. 5.r. Részletes demográfiai adatok. Bp. KSH, 1928. p. 54.
134. Az 1941. évi népszámlálás 2.r. Demográfiai adatok községek szerint. Bp. 1976. p.345., 370.
135. Kovács Alajos: Nyíregyháza város népességének fejlődése. In: Magyar Statisztikai Szemle 1924. p.353-363.
136. Marssó József: A nyíregyházi könyvtárak. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Bp. 1931. Magyar városok monográfiája VIII. p. 281-286.
137. U.a.
138. Ua. p.285.
139. SZSZBMÖL IV 402 1918. dec. 30. Jegyzőkönyv 31302 K. 727 Bgy/1918. Idézi Kührner Éva: A nyíregyházi kórházi könyvtárak története. Elhangzott a Dr. Kállay Rudolf Orvostudományi Szakkönyvtár fennállásának 85. évfordulójára rendezett tudományos ülésen. Nyíregyháza, 2004. jan. 12.
140. Nyíreő István: A megcsonkított Magyarország könyvtárai és múzeumi közművelődésügye. Társadalomtudomány. 1921. p. 597-602. In: Szabó-András Endre: Könyvtári adatok (1884-1962) Bp. NPI, 1966. 76.p.
141. Glatz Ferenc: Tudomány, kultúra, politika: Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932). Európa K. Bp. 1990. 235.p.
142. Szabó-András Endre: Könyvtári adatok (1884-1962), Bp. NPI. 107.p.
143. Nevelős Gyula: A népkönyvtárak élete és a magyar népkönyvtárak továbbfejlesztése. Pest vármegyei Népművelés: Közművelődési folyóirat. VI. évf. (1934) 6-7.sz. 242.p. Wlassics Gyula (1852-1937) egyetemi tanár, jogász, kultúrpolitikus. 1895-1903 között

közoktatás- és vallásügyi miniszter.

Gulyás Pál (1881-1963) bibliográfus, könyvtáros, irodalomtörténész. 1923-tól az OSZK főkönyvtárosa, 1934-től igazgatója.

144. Barna Jenő: Másfélezer népkönyvtárat oszt szét a kultuszminisztérium az országban...
Nyírvidék 1927. 258.sz. nov. 13. 6.p.
145. Jeney István: A népkönyvtárak térhódítása. Nemzetnevelés. X. évf. (1928) 8.sz. (ápr. 15.) 113-114.p.
146. Glatz Ferenc i.m. 235.p.
147. Nevelős Gyula i.m. 245.p.
148. Glatz Ferenc i.m. 235.p.
149. Nevelős Gyula i.m. 246.p.
150. SzSzBMÖL Szabolcs Vármegye Közig. Biz. Iratai IV.B 404. III.56/1922. Kir. tanfelügy. havi jelentése
151. László Géza: Szabolcs és Ung közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék népkönyvtárügye a Horthy-korszakban. In: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás I-II.k. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1979. 187-190.p.
152. Jákváry Kálmán: Iskolánkívüli népművelés Szabolcsban. In: Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp. 1939. 287.p.
153. Csapodi Cs.–Tóth A.–Vértesy M.: Magyar könyvtártörténet. Bp. Gondolat 1987. 389.p.
154. László Géza i.m. 182-186.p.
155. Jeney István i.m. 113.p.
156. Nevelős Gyula i.m. 243.p.
157. Csapodi–Tóth–Vértesy i.m. 393.p.
158. Kiss Tamás, T.: Állami művelődéspolitikai az 1920-as években: Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága. Mikszáth K. Bp. 1998. 136.p.
159. SZSZBMÖL IV B 404 III. 47. 316/1943. Kir. tanfelügyelő havi jelentése
160. Közművelődés 1924. I. évf. 1-2.sz. 68.p.
161. Földes Ferenc válogatott művei, Tankönyvkiadó. Bp. 1957. 160.p.
162. Idézi Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. Osiris K. 2001. p.179-
163. Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. 31., 32., 33. köt. 1923., 1924., 1925. Bp. Athenaeum 1927. p.222-227. és Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. 44. köt. 1936. Bp. Athenaeum. 1937. p.269-270.

164. Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. 31., 32., 33. köt. 1923., 1924., 1925. Bp. Athenaeum 1927. p.222-227. és Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. 44. köt. 1936. Bp. Athenaeum. 1937. p.269-270.
165. Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. 31., 32., 33. köt. 1923., 1924., 1925. Bp. Athenaeum 1927. p.222-227.
166. Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei / Szerk. Hunek Emil. Bp. 1931. (Magyar városok monográfiája VIII.) p.168-194.
167. Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei / Szerk. Hunek Emil. Bp. 1931. (Magyar városok monográfiája VIII.) p.168-194.
168. SZSZBMÖL VI.501. 2.d. Teslery Károly Szabolcs vármegye kir. tanfelügyelője 1935. nov. havi jelentése
169. A Debreceni Egyetem Történettudományi Intézete Tímár Lajos kutatása alapján.
170. A nyíregyházi Ág. H. Ev. Kossuth Lajos Gimnázium (VII-VIII. reálgimnázium) 80. évi évkönyve. Szerk. Zsolnai Vilmos. Nyh. Klafter ny. 1941. p.91-92. alapján számolva
171. A nyíregyházi Kir. Kat. Gimnázium évkönyve 1940-41. tanévről. Szerk.: Korányi Aladár. Nyh. 1941. P.56-57. alapján számolva
172. A nyíregyházi Ág. Hitv. Ev. Geduly Henrik Leánygimnázium évkönyve az 1940-41. iskolai évről. Szerk. Weiszer Gyula Nyh. Kéty G.ny. 1941. p.60-61. alapján számolva
173. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. Leánygimnáziumának Évkönyve 1940-41. iskolaévről... Szerk. M. Szerviczki Margit. Nyh. 1941. p.49-50. alapján számolva
174. A nyíregyházi községi gróf Széchenyi István kereskedelmi középiskola (II-IV. évfolyama felső kereskedelmi iskola) ... évkönyve az 1940-41. iskolai évről. Szerk. Tarnay Kálmán. Nyh. Orosz Ny. 1941. p.44-45. alapján számolva
175. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. Leánygimnáziumának Évkönyve 1940-41. Szerk.: Tauffer Ilona. Nyh. Venkovits ny. 1941. p.45-46. alapján számolva
176. A nyíregyházi Magyar. Kir. Állami Líceum és Tanítóképző Intézet Évkönyve az 1940-41. tanévről. Szerk. Dohanics János. Nyh. Venkovits ny. 1941. p.74-75. alapján számolva

177. A Kálvineum Nyíregyházi Református Tanítóképző Intézetének és Leánylíceumának Évkönyve az 1940-41. iskolai évről. Szerk. Porzsolt István. Nyh. Venkovits ny. 1941. p.83-84. alapján számolva
178. A nyíregyházi Községi Jókai Mór Polgári Fiúiskola Évkönyve az 1940-41. tanévről. Szerk. Imecsfalvi Jenő Nyh. Klafter ny. 1941. p.
179. A nyíregyházi gróf Apponyi Albert Községi Polgári Leányiskola Évkönyve az 1940-41. iskolai évről. Szerk. Adorján Ferencné. Nyh. Klafter ny. 1941. p.30-31. alapján számolva
180. A nyíregyházi Leánykálvineum polgári iskolájának... tizenharmadik, 1938-39. évi értesítője. Szerk. Dobai Sándorné. Nyh. Klafter ny. 1939. p.47-48. alapján számolva
181. a), b), c) A 11 iskola értesítői alapján számolva
182. A 11 nyíregyházi középiskola értesítőinek adataiból számolva
183. Tímár Lajos: Az iskolarendszer szerepe az altiszti réteg társadalmi mobilitási esélyeiben. In: Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben I. Debrecen: KLTE, 1999. p.318-319.
184. A 11 nyíregyházi középiskola értesítőiben a „Szülők statisztikája” rovat adataiból számolva
185. Tímár Lajos: Területi különbségek a városi kispolgári rétegek társadalmi helyzetében és mobilitási viszonyaiban. In: Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon. Szerk: L. Nagy Zsuzsa. Bp. MTA Történettudományi Intézet, 1994. p.79. és a 11 vizsgált iskola értesítői alapján számolva
186. Koroknai Lajos: A polgári iskolás tanulók társadalmi eredete az 1990-as évek első három évtizedében. OPITK 1936/4.p.201. Idézi: Tímár Lajos: Az iskolarendszer szerepe az altiszti réteg társadalmi mobilitási esélyeiben. In: Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben. I. Debrecen 2000. p.316.
187. Néveri János: A Nyíregyházi Kir. Kat. Főgimnázium első értesítője az 1921-22. iskolai évről. Jóba E. ny. Nyh. 1922. p.3.
188. Néveri János: A Nyíregyházi Kir. Kat. Főgimnázium hatodik értesítője az 1926-27. Iskolai évről. Jóba E. ny. Nyh. 1927. p.3-4.
189. Szabó Kálmán: A Nyíregyházi Kir. Kat Főgimnázium Értesítője, Nyh., Jóba E. ny. Nyh. 1938.p.12.
190. Néveri János: i.m. 1921-1938.isk. évig
191. Néveri János: i.m. 1923. p.8.
192. Néveri János: i.m. 1921-1938. isk. évig.

193. Néveri János: i.m. 1924. p.7.
194. Néveri János: i.m. 1926. p.17.
195. Néveri János: i.m. 1929.p.13., 1929.p.35., 1930.p.29.
196. Néveri János: A Nyíregyházi Kir. Kat. Főgimnázium Értesítői 1921-1938., Szabó Kálmán: A Ny. Kir. Kat... 1938-1941. isk. évig. és SZSZBMÖL XV. 17/5. 1.d.
197. Néveri János: i.m. 1934. p.68.
198. Néveri János: i.m. 1929. p.35.
199. Néveri János: A Nyíregyházi Kir. Kat. Főgimnázium Értesítői 1921-1938., Szabó Kálmán: A Nyíregyházi Kir. Kat. Főgimnázium... értesítői. Nyh. 1938-1941.
200. U.a.
201. Tudomány, kultúra, politika: Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai: 1917-1932. (vál., az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc. – Bp.: Európa K., 1990. – p.226.
202. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. – Bp. Athenaeum, 1927. p.516-536.
203. Szabó Kálmán: A Nyh-i Kir. Kat. Főgimn Értesítői Nyh. 1938-1941.
204. Néveri János: A Nyíregyházi Kir. Kat. Főgimnázium Értesítői 1921-1938., Szabó Kálmán: A Nyíregyházi Kir. Kat... 1938-1941. isk. évig.
205. Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete 1.r. / szerk. Háger László. Bp. 1929. p.77.
206. A Nyíregyházi Ág. Hitv. Evang. Geduly Henrik Leánygimnázium Évkönyve az 1941-42. iskolai évről az iskola fennállásának 25.esztendejében. Nyíregyháza, Venkovits ny. 1942. p.8-12.
207. Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Magyar városok monográfiája VIII. Bp. 1931.p. 182-183.
208. A Nyíregyházi Ág. Hitv. Evang. Geduly Henrik Leánygimnázium Évkönyve az 1941-42. iskolai évről az iskola fennállásának 25.esztendejében. Nyíregyháza Venkovits ny. 1942. p.12.
209. U.a. p.82.
210. A Nyíregyházi Ág. Hitv. Evang. Leányközépiskola (Felsőleányiskola és leánygimnázium értesítői 1920-21. iskolai évtől – 1941-42. iskolai évig. Nyh. Jóba ny. és SZSZBMÖL XV. 17/5. 1.d.
211. U.a. p.6.

212. A Nyíregyházi ág. Hitv. Evang. Leánygimnázium értesítője az 1926-27. iskolai évről. Nyh. Jóba ny. 1927. p.33.
213. A Nyíregyházi ág. Hitv. Evang. Leánygimnázium értesítője az 1927-28. iskolai évről. Nyh. Jóba ny. 1928. p.38-39.
214. Molnár Rózsa, Zs.: A leánygimnázium épületének leírása. In: A Nyíregyházi ág. hitv. Evang. Leánygimnázium értesítője az 1935-36. iskolai évről. Nyh. Burger ny. 1936. p.11-12.
215. A Nyíregyházi Ág. Hitv. Ev. Leányközépiskola (Felsőleányiskola és leánygimnázium értesítői 1920-21. iskolai évtől – 1941-42. iskolai évig. Nyh. Jóba ny.
216. A Zrínyi Gimnázium évkönyve: 1917-1992. Nyh. 1992. p.6.
217. Margócsy József: A Kossuth Gimnázium szerepe Nyíregyháza életében. In: Pedagógiai Műhely, 1982, 1.sz. p.57.
218. Ld. bővebben az előzményekről Blaskóné Brösztl Márta: A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium könyvtárának története 1843-tól napjainkig: Kézirat, Nyh. [é.n.] p.3.
219. Idézi Blaskóné Brösztl Márta i.m. p.4. A nyíregyházi ág. evang. hatosztályú gymnasium XIV. értesítvénye az 1877/8. tanévről. Nyh. 1878, p.5-6.
220. Kührner Éva: A Kossuth Gimnázium könyvtárának története: Kézirat, Nyh. 1979. p.10.
221. A Nyíregyházi államilag segélyezett Ág. H. ev. főgimnázium ötvenhatodik értesítője az 1920/21-ik évről, Szerk. Moravszky Ferenc Nyh. Jóba E. ny. 1921. – A Nyíregyházi Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gimnázium 80.évi értesítője. Nyh. 1941.
222. U.a.
223. U.a.
224. A nyíregyházi államilag segélyezett Ág. Hitv. Ev. Főgimnázium ötvenhatodik értesítője az 1920/21-ik évről, Szerk. Moravszky Ferenc. Nyh. Jóba E. ny. 1921. p.4. és SZSZBMÖL XV. 17/5. 1.d.
225. A nyíregyházi államilag segélyezett Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos reálgimnáziummá átalakuló főgimnázium hatvanadik értesítője az 1924-25.évről, Szerk: Moravszky Ferenc. Nyh. Jóba ny. 1925. p.8.
226. A nyíregyházi államilag segélyezett Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos reálgimnáziummá átalakuló főgimnázium hatvanadik értesítője az 1925-26.évről, Szerk: Moravszky Ferenc. Nyh. Jóba E. ny. 1926. p.7.

227. A nyíregyházi államilag segélyezett Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos reálgimnáziummá átalakuló főgimnázium hatvanadik értesítője az 1930-31.évről, Szerk: Moravszky Ferenc. Nyh. 1931. p.38-39.
228. A Nyíregyházi Ág. Hitv. Ev. Főgymnasium XXXIV-dik Értesítője az 1899-1900-ik iskolai évről, Nyh. 1900. p.177. Idézi Blaskóné i.m. p.12.
229. U.a.
230. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 74. értesítője az 1934/35.tanévről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1935. p.91.
231. A Nyíregyházi államilag segélyezett Ág. Hitv. Ev. főgimnázium ötvenhatodik értesítője az 1920/21-ik évről, Szerk. Moravszky Ferenc Nyh. Jóba E. ny. 1921. – A Nyíregyházi Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gimnázium 80. évi értesítője. Nyh. 1941.
232. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 71. értesítője az 1931/32. évről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1932. p.29.
233. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 72. értesítője az 1932/33. évről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1933. p.70.
234. U.a. p.16.
235. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 73. értesítője az 1933/34. évről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1934. p.22.
236. U.a. p.75.
237. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 70. értesítője az 1930/31. évről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1931. p.39.
238. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 72. értesítője az 1932/33. évről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1933. p.70.
239. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 73. értesítője az 1933/34. évről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1934. p.75.
240. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 74. értesítője az 1934/35. évről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1935. p.91.
241. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 77. értesítője az 1937/38. évről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1938. p.76.
242. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 78. értesítője az 1938/39. évről, Szerk: Zsolnai Cwick Vilmos. Nyh. 1939. p.86.
243. Az Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Gymnasium 66. értesítője az 1926/27. tanévről, Szerk: Vietorisz József. Nyh. 1927. p.11.

244. Margócsy József: A Kossuth Gimnázium szerepe Nyíregyháza életében. In: Pedagógiai Műhely, 1982, 1.sz. p.57-63.
245. Nyíregyházáról általában: In: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete I. Szerk. Háger László. Bp. 1929. p. 80.
246. Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil: (Magyar városok monográfiája VIII.) Bp.1931. p.191-193.
247. Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil: (Magyar városok monográfiája VIII.) Bp.1931. p.192.
248. Idézi: Szitha Mária: A nyíregyházi Angolkisasszonyok iskolájáról I-II. In: Pedagógiai Műhely 1991. 3.sz. p. 39-47, 4.sz. p. 72-83.
249. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. Leánylíceumának Értesítői. Szerk. M. Szerviczky Margit. Nyh. Merkur ny. 1932-1943.
250. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. Leánylíceumának Értesítői. Szerk. M. Szerviczky Margit. Nyh. Merkur ny. 1932-1943.
251. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. Leánylíceumának Értesítői. Szerk. M. Szerviczky Margit. Nyh. Merkur ny. 1932-1943.
252. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. Leánygimnáziumának Értesítője az 1935-36. iskolaévről. Szerk. M. Szerviczky Margit Nyh. Merkur ny. 1936. p.29.
253. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. négyévfolyamú női felső-kereskedelmi iskolájának értesítői Nyh. Jóba ny. 1931-1942.
254. Margócsy József: A Nyíregyházi Fiú Felsőkereskedelmi Iskola alapítása. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. 10. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1994. p.155-161.
255. Margócsy József: Ahogy én láttam a 75 éves iskola első évtizedeit. In: A Nyíregyházi Széchényi István Közgazdasági Szakközépiskola évkönyve. Az iskola fennállásának 75. évfordulójára 1918-1993. Szerk: Sharif Mohamedné. Nyíregyháza, 1993. p.18-23.
256. Margócsy József: Ahogy én láttam a 75 éves iskola első évtizedeit. In: A Nyíregyházi Széchényi István Közgazdasági Szakközépiskola évkönyve. Az iskola fennállásának 75.évfordulójára 1918-1993. Szerk: Sharif Mohamedné. Nyíregyháza, 1993. p.22.
257. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola második értesítője az 1919-1920. iskolai évről. Szerk. Margócsy Emil Nyíregyháza, Jóba E.ny., 1920. p.17.

258. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola ötödik értesítője az 1922-1923. iskolai évről. Szerk. Margócsy Emil Nyíregyháza, Jóna E. ny., 1923. p.6.
259. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola értesítői: 1918/19-1937/38. Nyíregyháza, Jóna ny.
260. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola negyedik értesítője az 1921-1922. iskolai évről. Szerk. Margócsy Emil Nyíregyháza, Jóna E.ny., 1922. p.11.
261. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola kilencedik értesítője az 1926-1927. iskolai évről. Szerk. Margócsy Emil Nyíregyháza, Jóna E.ny., 1927. p.53.
262. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola tizenegyedik értesítője az 1928-1929. iskolai évről. Szerk. Margócsy Emil Nyíregyháza, Jóna E.ny., 1929. p.24. és A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola tizennyolcadik értesítője az 1935-1936. iskolai évről. Szerk. Margócsy Emil Nyíregyháza, Jóna E. ny., 1936. p.39.
263. Révész György: Az első könyvtől a Széchényi-könyvtárig. In: A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola huszadik értesítője az 1937-1938. iskolai évről. Nyíregyháza, 1938. p.30-34.
264. Révész György: Az első könyvtől a Széchényi-könyvtárig. In: A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola huszadik értesítője az 1937-1938. iskolai évről. Nyíregyháza, 1938. p.32-33.
265. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola értesítői: 1918/19-1937/38. Nyíregyháza, Jóna ny.
266. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola értesítői: 1918/19-1937/38. Nyíregyháza, Jóna ny.
267. Révész György: Az első könyvtől a Széchényi-könyvtárig. In: A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola huszadik értesítője az 1937-1938. iskolai évről. Nyíregyháza, 1938. p.30-34.
268. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola értesítői az 1920-1921. iskolai évtől az 1937-1938. évig. Nyíregyháza, Jóna E. ny.
269. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola tizenkilencedik értesítője az 1936-1937. iskolai évről. Szerk. Margócsy Emil Nyíregyháza, Jóna E. ny., 1937. p.58.
270. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola nyolcadik értesítője az 1924-1925. iskolai évről. Szerk. Margócsy Emil Nyíregyháza, Jóna E. ny., 1925. p.14.
271. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola nyolcadik értesítője az 1924-1925. iskolai évről. Szerk. Margócsy Emil Nyíregyháza, Jóna E. ny., 1925. p.13.

272. SZSZBML VIII. 57.B1935. I. 6. A Nyíregyházi Széchenyi Közgazdasági Szakközépiskola iratai.
273. Nagy Imre, O: A mi iskolánk (1939-1943) In: A Nyíregyházi Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola évkönyve. Az iskola fennállásának 75. évfordulójára 1918-1993. Szerk. Sharif Mohamedné. Nyh, 1993. p.26.
274. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. négyévfolyamú női felső-kereskedelmi iskolájának értesítői Nyh. Jóba ny. 1931-1942.
275. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. négyévfolyamú női felső-kereskedelmi iskolájának értesítői Nyh. Jóba ny. 1931-1942.
276. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. négyévfolyamú női felső-kereskedelmi iskolájának értesítői Nyh. Jóba ny. 1931-1942.
277. Az Angolkisasszonyok nyíregyházi Róm. Kat. négyévfolyamú női felsőkereskedelmi iskolájának első értesítője 1930-31. Nyh. Jóba ny. 1931. p.12.; Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. négyévfolyamú női felsőkereskedelmi iskolájának második értesítője 1931-32. Nyh. Jóba ny. 1932. p.14.;
278. Méreyné Juhász Margit: Az irodalom a leánynevelés szolgálatában. In: Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. négyévfolyamú női felsőkereskedelmi iskolájának 5. értesítője 1934-35. Nyh. Jóba ny. 1935. p. 3-12.
279. U.a. p. 6.
280. U.a. p. 8.
281. U.a. p. 9-10.
282. U.a. p. 11-12.
283. Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil (Magyar városok monográfiája VIII.) Bp. 1931. p.179-181.
284. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet Értesítői az 1917/18-1925/26. iskolai évekről. Szerk. Lukács Béla. Nyh. Jóba ny. 1926. p.4-7. És SZSZBMÖL XV. 17/5 Nyíregyházára vonatkozó gazdasági és kulturális adatok gyűjteménye 1920-1996. 1. doboz 1809-1947.
285. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet Értesítői az 1917/18-1925/26. iskolai évekről. Szerk. Lukács Béla. Nyh. Jóba ny. 1926. p.19.
286. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet XVI. Értesítője az 1937/38. iskolai évről. Szerk. Dohanics János Nyh. Klafter ny. 1938. p.24.

287. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet Értesítői 1925-1940/41 Nyh.
288. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet Értesítői 1922-1941. Nyh.
289. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet Értesítői 1935-1941. Nyh.
290. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet Értesítői 1925-1941. Nyh.
291. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet Értesítői 1926-1941. Nyh.
292. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Tanítóképző Intézet XV. Értesítője az 1936-37. iskolai évről. Szerk. Dohanics János, Nyíregyháza Merkur ny. 1937. p.36.
293. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Tanítóképző Intézet XV. Értesítője az 1936-37 iskolai évről. Szerk. Dohanics János, Nyh. Merkur nyomda, 1937. p.20-21.
294. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Tanítóképző Intézet XV. Értesítője az 1936-37 iskolai évről. Szerk. Dohanics János, Nyh. Merkur nyomda, 1937. p.31.
295. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Tanítóképző Intézet XV. Értesítője az 1936-37 iskolai évről. Szerk. Dohanics János, Nyh. Merkur nyomda, 1937. p.38.
296. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Tanítóképző Intézet XV. Értesítője az 1936-37 iskolai évről. Szerk. Dohanics János, Nyh. Merkur nyomda, 1937. p.12.
297. A nyíregyházi Leánykálvineum: Református Tanítóképző és Liceum Intézetének jubileumi emlékkönyve. 1928-1998. Szerk. Ferenc Miklósné et.al. Nyh. 1998. p.7-21.
298. SZSZBMÖL VIII. 52. Nyíregyházi Református Leánykálvineum iratai 1928-1948.
299. Korányi Alajos: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. (Magyar városok monográfiája VIII.) Bp. 19231. p.188-190.
300. TtREL I. 299. D.6. Nyíregyházi városi egyházközség iratai. Igazgatási iratok. Kálvineum bővítési terve
301. A nyíregyházi Leánykálvineum: Református Tanítóképző és Liceum Intézetének jubileumi emlékkönyve. 1928-1998. Szerk. Ferenc Miklósné et.al. Nyh. 1998. p.28.
302. SZSZBMÖL VII. 52/a. 14.d., Nyíregyháza megyei város képviselőtestületének rendkívüli közgyűlési jegyzőkönyve 1930.július 7. Idézi: Dráviczki Sándor: Adalékok a Nyíregyházi Kálvineum Tanítóképző történetéből. In: Acta Academiae Nyíregyhaziensis 13/A. Nyh. 1992. p.41-42.

303. Dráviczki Sándor: Adalékok a Nyíregyházi Kálvineum Tanítóképző történetéből. In: Acta Academie Nyiregyhaziensis. 13/A- Nyh. 1992. p.40-49.
304. SZSZBMÖL VI. 501. 2.d. Szabolcs vármegye királyi tanfelügyelője iratai 1928-1944.
305. A Kálvineum ideiglenesen Nyíregyházán elhelyezett református tanítóképző-intézetének értesítői az 1928/29 iskolai évtől 1940/41. iskolai évig. Szerk. Ferenczy Károly. Nyh. Jóba E. ny. 1929-1941.
306. A Kálvineum ideiglenesen Nyíregyházán elhelyezett református tanítóképző-intézetének értesítői az 1928/29 iskolai évtől 1940/41. iskolai évig. Szerk. Ferenczy Károly. Nyh. Jóba E. ny. 1929-1941.
307. A Kálvineum ideiglenesen Nyíregyházán elhelyezett református tanítóképző-intézetének értesítői az 1928/29 iskolai évtől 1940/41. iskolai évig. Szerk. Ferenczy Károly. Nyh. Jóba E. ny. 1929-1941.
308. Jókai emlékkönyv: 1906-1995. Szerk. Czibula Ferenc. Nyh. 1995. P.18-29
309. Nyíregyházáról általában. In: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk. Háger László, Bp., 1929. p.75-76.
310. SZSZBMÖL VI. 501. 2.d. Szabolcs vármegye királyi tanfelügyelője iratai 1928-1944.
311. Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Magyar városok monográfiája VIII. Bp. 1931. P. 177-179.
312. A Nyíregyházi Községi Polgári Jókai Mór Polgári Fiúiskola értesítői az 1920/21. tanévtől 1939/40. tanévig. Nyh. Jóba ny.
313. SZSZBMÖL VI. 501. 2.d. Szabolcs vármegye királyi tanfelügyelője iratai 1928-1944.
314. A Nyíregyházi Községi Polgári Jókai Mór Fiúiskola évkönyve 1940-41. Szerk. Imecsfalvy Jenő. Nyh. Klafter ny. 1941. p.25.
315. SZSZBMÖL VI. 501. 2.d. Szabolcs vármegye királyi tanfelügyelője iratai 1928-1944.
316. A Nyíregyházi Községi Polgári Jókai Mór Polgári Fiúiskola értesítői 1920/21. tanévtől 1939/40. tanévig. Nyh. Jóba ny. és SZSZBMÖL XV. 17/5. 1.d.
317. A Nyíregyházi Községi Polgári Jókai Mór Fiúiskola évkönyve 1940-41. Szerk. Imecsfalvy Jenő. Nyh. Klafter ny. 1941. p.25.
318. A Nyíregyházi Községi Polgári Jókai Mór Polgári Fiúiskola értesítői 1920/21. tanévtől 1939/40. tanévig. Nyh. Jóba ny.
319. A Nyíregyházi Községi Jókai Mór Polgári Fiúiskola huszonharmadik évi értesítője az 1928-29. tanévről. Nyh. Jóba ny. 1929. p.6.

320. Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete I.r. /Szerk. Háger László. Bp. 1929. p.74-75.
321. A nyíregyházi államilag segélyezett községi polgári leányiskola értesítője az 1920-21. iskolai évről. Nyh. Jóba K. ny. 1921. p.2.
322. Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Bp. 1931. Magyar városok monográfiája. VIII. p.172.
323. U.a. p.173.
324. A nyíregyházi Államilag Segélyezett Községi Polgári Leányiskola Értesítője 1924-25. iskolai évről. Nyh. Jóba E. ny. 1925. P.11.
325. A nyíregyházi gróf Apponyi Albert Községi Polgári Leányiskola Értesítői az 1920-41. iskolai évről. Nyh. és SZSZBMÖL XV. 17/5. 1.d.
326. A nyíregyházi gróf Apponyi Albert Községi Polgári Leányiskola Értesítői az 1920-41. iskolai évről. Nyh.
327. SZSZBMÖL VI. 501. 2.d. Szabolcs vármegye királyi tanfelügyelője iratai
328. A nyíregyházi gróf Apponyi Albert Községi Polgári Leányiskola Értesítője az 1938-39. iskolai évről. Nyh. Klafter ny. 1939. p.22.
329. A nyíregyházi Államilag Segélyezett Községi Polgári Leányiskola Értesítői az 1920-1940. iskolai években. Nyh. 1921-1940.
330. A Nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Iskolája továbbképző tanfolyamának és internátusának első, 1926. 7. évi értesítője. Szerk. Dobai Sándorné. Nyh, Jóba E. ny. 1927. p.8-19.
331. A Nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Iskolája továbbképző tanfolyamának és internátusának 1932/33.évi értesítője. 1933.p.14.
332. A Nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Iskolája továbbképző tanfolyamának és internátusának értesítői 1926/27–1940/41.
333. U.a.
334. U.a.
335. A Nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Iskolája továbbképző tanfolyamának és internátusának 1940-41. esztendei évkönyve. Szerk. Dobai Sándorné. Nyh. Venkovits ny. 1941. p.15.
336. A Nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Iskolája továbbképző tanfolyamának és internátusának 1934-35. esztendei évkönyve. Szerk. Dobai Sándorné. Nyh. Merkur ny. 1935. p.18.

- 337.A Nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Iskolája továbbképző tanfolyamának és internátusának tizedik, 1935-36. évi Értesítője. Szerk. Dobai Sándorné. Nyh. Klafter ny. 1936. p.12.
- 338.A Nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Iskolája továbbképző tanfolyamának és internátusának tizedik, 1926-41. évi Értesítője. Szerk. Dobai Sándorné. Nyh. Klafter ny. 1926-41.
- 339.SZSZBMÖL VIII.57. B 15.d. 1938. III.
- 340.SZSZMBÖL VIII. 57.B 1929. III. 15d. 10. Pallium. Nyíregyházi Széchenyi Közgazdasági Szakközépiskola iratai 1909-1966.
- 341.Nagy Péter Tibor: A magyar oktatás második államosítása. Bp. Educatio, 1992. p.70.
342. A 11 vizsgált iskola értesítői statisztikai adataiból számolva
343. a), b), c) A 11 vizsgált iskola értesítői statisztikai adataiból számolva

Rövidítések jegyzéke

HBMÖL: Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Levéltára

MTA: Magyar Tudományos Akadémia

OSZK: Országos Széchényi Könyvtár

SZSZBMÖL: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára

TtREL: Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára

VKM: Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium

Források és irodalom

Levéltári források, dolgozatok

Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattár

- Analekta Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter által aláírt tervezet a középiskolai oktatás reformját illetően
- Klebelsberg Kunóné: Fitz Józsefhez FOND 45/355,
- FOND 27/141

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára (SZSZBMÖL):

- IV.B. 404. XIV. 221/1922. Tanügy.
- IV.V. 404. III. 56/1922. Kir. tanfelügy. jel.
- V.B. 186/b. VII. 1925/110 a sz. könyvjegyzék a közművelődési népkönyvtárak
- VIII. 52. Nyíregyházi Református Leánykálvineum iratai 1928-1948.
- VIII. 53. Nyíregyházi Állami Tanítóképző Iratai 1914-1959. 27-29.d.
- VI. 501. Szabolcs vármegye királyi tanfelügyelői iratai 1.d. 1919-1944.
- VIII. 57. A nyíregyházi Széchenyi Közgazdasági Szakközépisola iratai 1909-1966.
- XV. 17. Nyíregyházára vonatkozó gazdasági és kulturális adatok gyűjteménye 1920-1996. I. 1809-1947.
- XV. 17/5. 1. doboz

Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Levéltára (HBMÖL): VI. 501/b 5.cs.

Debreceni Tankerület Magyar Királyi Főigazgatóság ügyviteli iratai

Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (TtREL):

- I.34. A f. 4 Középszabolcs egyházmegye iratai f. egyházlátogatási jegyzőkönyvek.
- I.299. d.6. Nyíregyházi városi egyházközség iratai d. Igazgatási iratok 1928-1933.
- I.299. d.7. Nyíregyházi városi egyházközség iratai d. Igazgatási iratok. 1934-1936.

Nyíregyházi Evangélikus Egyházkerület Levéltára:

Egyháztanácsai és képviselőtestületi jegyzőkönyv 1924. júl. 1. 130. bejegyzés

Kalydy Zsuzsa: Nyíregyháza város könyvtári ellátottsága a két világháború között. Nyh. 1974. Szakdolgozat 63.p

Kührner Éva: A Kossuth Gimnázium könyvtárának története. 1806-1979. Nyh. 1979.

Szakdolgozat 73.p

Szerafinné Szabolcsi Ágnes: Magyarország nemzetközi tudományos-kulturális kapcsolatai gróf Klebelsberg Kunó tevékenysége tükrében. Nyh. 1994. Szakdolgozat 37.p

Felhasznált irodalom

1. A Kálvineum ideiglenesen Nyíregyházán elhelyezett református tanítóképző-intézetének értesítői az 1928/29 iskolai évtől 1940/41. iskolai évig. Szerk. Ferenczy Károly. Nyh. Jóba E. ny. 1929-1941.
2. A magyar kir. vallás és közoktatási miniszternek 882-4-3820/1931. VIII.f. szám alatt kelt rendelete. In: Hivatalos Közlöny, 40.évf. (1932.) 3.sz. p.19-20.
3. A magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 54/021/1941. V. sz. rendelete az Ifjúsági Könyvtári Jegyzékek közzététele tárgyában. In: Hivatalos Közlöny, 49.évf. (1941.) 6.sz. p.135-137.
4. A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán. Bp. 1927.
5. A magyarországi középiskolák rendtartása. Bp. Egyet. Ny. 1920.
6. A népiskolai ifjúsági könyvtárak hatása és állapota az 1907-8. isk. évben. In: Uránia, 1910. p.147-159.
7. A Nyíregyházi Államilag Segélyezett Községi Polgári Leányiskola Értesítői az 1920-1940. iskolai években. Nyh. 1921-1940.
8. A nyíregyházi gróf Apponyi Albert Községi Polgári Leányiskola Értesítői az 1920-41. iskolai évről. Nyh. és SZSZBMÖL XV. 17/5. 1.d.
9. A Nyíregyházi Községi Polgári Jókai Mór Polgári Fiúiskola Értesítői 1920/21. tanévtől 1939/40. tanévig. Nyh. Jóba ny.
10. A nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Iskolája továbbképző tanfolyamának és intermátusának tizedik, 1926-41. évi Értesítője. Szerk. Dobai Sándorné. Nyh. Klafter ny. 1926-41.
11. A nyíregyházi Leánykálvineum: Református Tanítóképző és Liceum Intézetének jubileumi emlékkönyve. 1928-1998. Szerk. Ferenc Miklósné et.al. Nyh. 1998. p.7-21.
12. A Nyíregyházi Magyar Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet. értesítői az 1917/18-1925/26. iskolai évekről. Szerk. Lukács Béla. Nyh. Jóba ny. 1926.
13. A Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola értesítői: 1918/19-1937/38. Nyíregyháza, Jóba ny.
14. A Zrínyi Gimnázium évkönyve: 1917-1992. Nyh. 1992.
15. a), b), c) A 11 vizsgált iskola értesítői statisztikai adataiból számolva
16. Akadémiai kislexikon I-II. k. Bp. Akadémia K. 1989-1990.
17. Andics Erzsébet: Ellenforradalom és bethleni konszolidáció. Bp. Szikra ny. 1948.

18. Az 1920. évi népszámlálás 2. r. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 71. köt. Bp. Athenaeum 1926.
19. Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 73. k. 5.r. Részletes demográfiai adatok. Bp. KSH, 1928.
20. Az 1941. évi népszámlálás 2.r. Demográfiai adatok községek szerint. Bp. 1976.
21. Az Angolkisasszonyok nyíregyházi róm. kat. leánylíceumának értesítői. Szerk. M. Szerviczky Margit. Nyh. Merkur ny. 1932-1943.
22. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi róm. kat. négyévfolyamú női felső-kereskedelmi iskolájának értesítői Nyh. Jóba ny. 1931-1942.
23. Az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács ügyrendje. In: Hiv. Közlöny, 34.évf. (1926.) 12.sz.
24. Barna Jenő: Másfélezer népkönyvtárat oszt szét a kultuszminisztérium az országban. In: Nyírvidék 1927. 258.sz. nov. 13. 6.p.
25. Belohorszky Ferenc: Bessenyei György és a Bessenyei-örökség. In: Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp. 1939. p.288-292.
26. Bencsik Zsuzsanna: Hóman Bálint a magyar-német kapcsolatokról. In: Világosság, 1994. 2.sz. p. 58-60.
27. Berend T. Iván – Ránki György: Magyarország gazdasága az első világháború után 1919-1929. Bp. Akad. K. 1966.
28. Blaskóné Brösztl Márta: A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium könyvtárának története 1843-tól napjainkig: Kézirat, Nyh. [é.n.]
29. Csapodi Cs.–Tóth A.–Vértesy M.: Magyar könyvtártörténet. Bp. Gondolat 1987.
30. Csulák Mihály: Adalékok a magyar iskolai könyvtárak történetéhez a népiskolai törvény megalkotásától az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum létrehívásáig. In: Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Évkönyve, 1984. Bp. p.51., 43-65.
31. Dolinay Gyula: Az iskolai és népkönyvtárak kérdése. In: Néptanítók Lapja, 1875. 9.sz.
32. Dráviczki Sándor: Adalékok a Nyíregyházi Kálvineum Tanítóképző történetéből In: Acta Academie Nyiregyhaziensis. 13/A- Nyh. 1992. p.40-49.
33. Földes Ferenc válogatott művei, Tankönyvkiadó. Bp. 1957. 160.p.
34. Glatz Ferenc: Hóman Bálint életpályája. In: História 2003. 1.sz. p. 24-25.
35. Glatz Ferenc: Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai. (1917-1932). Bp. Európa K. 1990.
36. Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái, Bp. MKKE p.83.

37. Hajnal Béla: Nyíregyháza népességfejlődése. In: Nyíregyháza: Előadások a város újratelepítésének 250. évfordulóján. Szerk: Frisnyák Sándor. Nyh. 2003. p.162.
38. Hóman B.: A magyar könyvtárak rendszere a húszas évek közepén és tervek a jövőre. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1993. 2.sz. p.13-19.; 1993. 3.sz. p.3-11.
39. Hóman Bálint: Múzeumok, könyvtárak, levéltárak. 1927. 50.p. Klny.
40. Hóman Bálint: Művelődéspolitiká. Bp. Egyet.ny. 1938.
41. Horthy Miklós titkos iratai (közr. A Magyar Országos Levéltár, az iratokat sajtó alá rend. Szinai Miklós, Szűcs László, Bp. Kossuth K. 1963.
42. Horváth Sándor: Az ellenforadalmi rendszer 25 éve Nyíregyházán. In: Nyíregyháza. 1918-1951. Tanulmányok. Nyíregyháza. 1975. p.33-58.
43. Huszti József: Klebelsberg életműve. Bp. MTA 1942. p.263.
44. I. számú kiegészítő jegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozható „beszerzendő” és „beszerezhető” könyvekről a 882-4-3820/1931. Számú rendelettel kiadott könyvjegyzékekhez. In: Hivatalos Közlöny, 42.évf. (1934.) 7.sz. p.58-63.
45. II. számú kiegészítő jegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozható „beszerzendő” és „beszerezhető” könyvekről a 882-4-3820/1931. Számú rendelettel kiadott könyvjegyzékekhez. In: Hivatalos Közlöny, 44.évf. (1936.) 15.sz. p.272-274.
46. III. számú kiegészítő jegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozható „beszerzendő” és „beszerezhető” könyvekről 88.213/1926. – III. a. számú rendelettel kiadott könyvjegyzékhez. In.: Hivatalos Közlöny, 37.évf. (1929.) 20.sz. p. 311-325.
47. Jakubovich Emil: Országos Magyar Gyűjteményegyetem. In: Magyar Könyvszemle, 1921. p.215-222.
48. Jákváry Kálmán: Iskolánkívüli népművelés Szabolcsban. In: Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp. 1939. 287.p.
49. Jeney István: A népkönyvtárak térhódítása. Nemzetnevelés. X. évf. (1928) 8.sz. (ápr. 15.) 113-114.p.
50. Jókai emlékkönyv: 1906-1995. Szerk. Czibula Ferenc. Nyh. 1995.
51. Kalydy Zsuzsa: Nyíregyháza város könyvtári ellátottsága a két világháború között. Nyh. 1974. Szakdolgozat
52. Kardos István: Nyíregyháza város fejlődése. In: A Nyíregyházi Községi Jókai Mór Polgári fiúiskola értesítője az 1925-26. évről. Nyh. 1926. p.3-12.
53. Kiss Tamás, T.: Állami művelődéspolitiká az 1920-as években. Bp. Mikszáth K. 1998.

54. Kiss Tamás, T.: Állami művelődéspolitikai az 1920-as években: Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága. Mikszáth K. Bp. 1998.
55. Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. – Bp. Athenaeum, 1927.
56. Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Bp. 1931. (Magyar városok monográfiája VIII.) p.168-194.
57. Kornis Gyula: Kultúra és nemzet: Tanulmányok. Franklin Társulat. Bp. 1930.p.72.
58. Kornis Gyula: Kultúra és politika, Franklin Társulat Bp. 1928. p.35.
59. Kornis Gyula: Kultúrpolitikánk irányelvei (1921) In: Franklin Társulat. Bp. 1928. p.2.
60. Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Bp. 1927. p.97.
61. Kornis Gyula: Tudomány és társadalom: Franklin Társulat Bp. 1944. p.28.
62. Koroknai Lajos: A polgári iskolás tanulók társadalmi eredete az 1990-as évek első három évtizedében. OPITK 1936/4.p.201.
63. Kovács Alajos: Nyíregyháza város népességének fejlődése. In: Magyar Statisztikai Szemle 1924. p.353-363.
64. Kovács Gyuláné: Kultúra és politika Kornis Gyula közoktatáspolitikai tevékenységében. Győr, 1989.
65. Könyvjegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozandó „beszerzendő” és „beszerezhető” könyvekről. In: Hivatalos Közlöny, 34.évf. (1926.) 23.sz. p.373-397.
66. Kührner Éva: A Kossuth Gimnázium könyvtárának története. 1806-1979. Nyh. 1979. Szakdolgozat
67. László Géza: Szabolcs és Ung közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék népkönyvtárügye a Horthy-korszakban. In: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetleírás I-II.k. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1979. 187-190.p.
68. Lechner László: Az ifjúsági könyvtárak a középiskolákban. In: Az Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, XI.évf. (1877-78.) 1-2.sz. p.19-23.
69. Magyar Katolikus Lexikon 7.kötet. Bp. 2002.
70. Magyar Statisztikai Évkönyv 1940. Bp. KSH 1942.
71. Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. 31., 32., 33.köt. 1923., 1924., 1925. Bp. Athenaeum 1927.
72. Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. 44. köt. 1936. Bp. Athenaeum. 1937.
73. Margócsy József: A Kossuth Gimnázium szerepe Nyíregyháza életében. In: Pedagógiai Műhely, 1982, 1.sz.

74. Margócsy József: A Nyíregyházi Fiú Felsőkereskedelmi Iskola alapítása. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. 10. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1994.
75. Margócsy József: Ahogy én láttam a 75 éves iskola első évtizedeit. In: A Nyíregyházi Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola évkönyve. Az iskola fennállásának 75.évfordulójára 1918-1993. Szerk: Sharif Mohamedné. Nyíregyháza, 1993.
76. Marssó József: A nyíregyházi könyvtárak. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Bp. 1931. Magyar városok monográfiája VIII.
77. Mészáros András: A Felső-Magyarországi Iskolai Filozófia Lexikona. Pozsony: Kalligram, 2003.
78. Mészáros István: Válogatás Kornis Gyula tanterv-vonatkozású írásaiból. Bp. 1984.
79. Mohar József: Ifjúsági olvasmányok és könyvtárak. In: Magyar Tanítóképző, 18.évf. (1903.)
80. Molnár Rózsa, Zs.: A leánygimnázium épületének leírása. In: A Nyíregyházi ág. hitv. Evang. Leánygimnázium értesítője az 1935-36. iskolai évről. Nyh. Burger ny. 1936.
81. Morvay Győző: Középközpontjaink könyvtárai. In: Magyar Könyvszemle, 1989.
82. Művészeti élet Magyarországon az 1930-as években. Bp. TIT 1985.
83. Nagy Imre, O: A mi iskolánk (1939-1943) In: A Nyíregyházi Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola évkönyve. Az iskola fennállásának 75. évfordulójára 1918-1993. Szerk. Sharif Mohamedné. Nyh, 1993.
84. Nagy Péter Tibor: A magyar oktatás második államosítása. Bp. Educatio, 1992.
85. Népszámlálási adatok. Bp. KSH. 1941. p.370.
86. Nevelős Gyula: A népkönyvtárak élete és a magyar népkönyvtárak továbbfejlesztése. Pest vármegyei Népművelés: Közművelődési folyóirat. VI. évf. (1934) 6-7.sz.
87. Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Magyar városok monográfiája VIII. Bp. 1931.
88. Nyíregyházáról általában. In: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk. Hágér László. Bp. 1929. I. rész. Nyíregyháza megyei város.
89. Nyíreő István: A megcsönkített Magyarország könyvtárai és múzeumi közművelődésügye. In: Társadalomtudomány. 1921.
90. OSZK Kt. FOND 45/355; OSZK Kt. FOND 27/141.
91. Pedagógiai Lexikon / Szerk. Nagy Sándor. Bp. Akadémia K. 1977. 2. köt. G-K. 1977.
92. Pedagógiai Lexikon. Bp. Keraban. 1997.
93. Pénteken a Nemzeti Múzeumból temetik Klebelsberg Kunót In: Nyírvidék, 1932. 53. évf. 233.sz.

94. Petrilla Aladár: Magyarország népesedési viszonyai 1920-tól 1932-ig. In: Népegészségügy 1936.évi 3.sz. melléklet. Bp. Athenaeum, 1936.
95. Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Iskolaügy és pedagógia Magyarországon 1919-1945
Lásd <http://www.arts.u-szeged.hu/~pukanszk/konyv/11.html>
96. Romsics Ignác: Egy miniszter a „tévesztett úton”: Hóman Bálint. In: Élet és Tudomány. 2000. 31. sz.
97. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. Osiris K, 2001.
98. Szabályzat az ifjúsági könyvtárak részére beszerzendő és beszerezhető művek megbírálása tárgyában. In: Hiv. Közlöny, 1926. 12.sz.
99. Szabó-András Endre: Könyvtári adatok (1884-1962), Bp. NPI.
100. Szabóki Györgyi, N.: Adatok a népiskolai ifjúsági könyvtárak történetének kezdeteihez: 1868-1902. In: Országos Pedagógiai Könyvtár Évkönyve, 1961. Bp: OPMK, 1963.
101. Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete 1.r. / szerk. Háger László. Bp. 1929.
102. Szabolcs vármegye szociográfiája szerk. Dienes István. Bp. 1939. p.285. (Vármegyei szociográfiák 4.)
103. Szászi Ferenc – Vinnai Győző: A Horthy-korszak 1919-1944. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 1.k. Történelem és kultúra. Nyh. 1993.
104. Szemák István: A középiskolai ifjúsági könyvtárak. In: Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny, XXVIII.évf. (1894.) 12.sz.
105. Szerafinné Szabolcsi Ágnes: Magyarország nemzetközi tudományos-kulturális kapcsolatai gróf Klebelsberg Kunó tevékenysége tükrében. Nyh. 1994. Szakdolgozat
106. Szitha Mária: A nyíregyházi Angolkisasszonyok iskolájáról I-II. In: Pedagógiai Műhely 1991. 3.sz. p. 39-47, 4.sz.
107. SZSZBMÖL VI. 501. 2.d. Szabolcs vármegye királyi tanfelügyelője iratai 1928-1944.
108. SZSZBMÖL VIII.57. B 15.d. 1938. III.
109. SZSZBMÖL XV. 17/5 Nyíregyházára vonatkozó gazdasági és kulturális adatok gyűjteménye 1920-1996. 1 doboz 1809-1947.
110. SZSZBMÖL VIII. 57.B 1929. III. 15d. 10. Pallium. Nyíregyházi Széchenyi Közgazdasági Szakközépiskola iratai 1909-1966.
111. Tímár Lajos: Az iskolarendszer szerepe az altiszti réteg társadalmi mobilitási esélyeiben. In: Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben I. Debrecen: KLTE, 1999. p.318-319.

112. Tímár Lajos: Területi különbségek a városi kispolgári rétegek társadalmi helyzetében és mobilitási viszonyaiban. In: Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon. Szerk: L. Nagy Zsuzsa. Bp. MTA Történettudományi Intézet, 1994.
113. Tímár Lajos: Vidéki városiak: Debrecen társadalma 1920-1944. Bp. Magvető, 1993.
114. Tökéczky László: Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai. In: Technika-történeti Szemle, 1985. 15.évf. p.99-105.
115. TtREL I. 299. D.6. Nyíregyházi városi egyházközség iratai. Igazgatási iratok. Kálvineum bővítési terve
116. Tudomány, kultúra, politika: Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai: 1917-1932. (vál., az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc. – Bp.: Európa K., 1990. p.226.
117. Új magyar életrajzi lexikon Pozsony: Kalligram, 2003.
118. Várdai Béla: Milyen legyen a gimnáziumi ifjúsági könyvtár? In: Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny, 39.évf. (1905.) 6.sz. p.225-232.
119. Vasas Géza: A magyar kultúrállam eszméje: Kornis Gyula nézetei nemzetről és kultúráról a bethleni konszolidáció korában. In: Protestáns Szemle. 1998. 2.sz. p.100-112.
120. Vernes Gyula: Nyíregyháza hivatása a magyar kultúrában In: Nyírvidék. 1939. jan. 1. p.5-6.

Summary

The impact of cultural policy on secondary school libraries in Nyíregyháza between the two world wars

Our knowledge of the cultural policy in Hungary between the two world wars based on scholarly investigation of the library policy of that era is rather imperfect. In my dissertation, therefore, I tried to describe the activities of Kunó Klebelsberg and Bálint Hóman in the field of culture and education, with special regard to their views about library affairs as well as their results. Based on the educational and political measures of the era and the reform thoughts of Gyula Kornis, the different types of schools in public education set the operational framework of school libraries. The development of library stocks was regulated by the official lists of books issued by the Ministry of Religious Affairs and Public Education. The books on the lists represented the political views of the era. The acquisition of those titles which were not on the official lists required authorisation from the head of the corresponding educational district, following a special checking procedure.

According to the existing rules and regulations, the acquisition of school libraries had been completed by buying the appropriate documents. In this case libraries were required to write a report for the royal school inspectors. In addition to buying, library acquisition could also be completed by gifts from, first of all, prominent intellectuals of the town, parents of the pupils, former students, booksellers, book publishers and professional societies.

During my research I have examined students from eleven secondary schools in Nyíregyháza according to their permanent residence, religion and the social status of their parents.

Based on statistical computations, the conclusion of my research is that the secondary schools in the Horthy-era were likely the keys to upward social mobility of the children of

- craftsmen,
- shopkeepers,

- travel entrepreneurs,
- various state officials,
- smallholders,
- etc.

As regards the children of intellectuals (priests, teachers, physicians, lawyers, notaries, architects, pharmacists, etc.) the schools examined in my research gave a chance of preserving their social status and offered a promising way towards higher level studies.

The teachers' and youth libraries of schools also took their share in the preservation of the cultural values.

The libraries of secondary schools could level up the general standard of education of the students as library users. They could access Hungarian and foreign classical literature (mostly as compulsory readings), reference books and periodicals of the era, etc. The orientation of teachers, as well as the update of their professional knowledge, was promoted by educational and methodological journals and other official publications. The location of libraries was not always optimal, the available space was often too small. The collection was usually placed in classrooms and teachers' rooms, also with a separated reading room for students in some cases. In the period examined the stock of libraries showed a steady increase. Based on the data of the eleven secondary schools,

- the cumulated stock of youth libraries rose to 21,938 volumes,
- that of teachers' libraries consisted of 27,428 volumes, and therefore
- there were altogether 49,366 volumes in the two types of libraries.

The books per student provision ratio is 16,7 book / student.

The use of libraries depended greatly upon the personality of the so-called library keeper. Library activities were carried out, very likely, without payment and often together with the taking care of the special subjects' equipment stores. The lending of books was allowed 2-3 times per week in the afternoon, with the help of the library keeper. Because the cultural policy did not support school library activity carried out expertly, in many schools several teachers had been doing their jobs as library keepers for a long time. The data about the preferred readings of students depict a clear picture of the reading culture of the era.

Although the selection of books responded to the strong need for agreement with the existing social system, the library collections had works both from Hungarian and world literature considered as valuable even today.

The school libraries with their existence, activities and librarians contributed, to a certain degree, to the rise of cultural standards for the inhabitants of Nyíregyháza.

The research objective

I have been interested in doing research on the subject of this dissertation since the 1990s when I participated in a postgraduate course in international relations. My paper for the course entitled ‘The international scientific-cultural relations of Hungary between 1921-1931 and the activities of Count Kunó Klebelsberg’ was completed in 1994. While compiling the material I was studying the history of Hungary between the two world wars and got to know two important politicians of that era, Count Kunó Klebelsberg and Bálint Hóman. I was particularly interested in their activities concerning library affairs, partly because the subject has not been dealt properly with in the specialist literature. The essays about the activities of Klebelsberg and Hóman lack the thorough examination of their ideas concerning library affairs and especially their impact on school libraries. In addition to the big campaign to build public schools there is rich material about the reorganisation of public libraries in the specialist literature but, for example, the rules, regulations and lists of the Ministry of Religious Affairs and Public Education governing the acquisition of secondary school libraries, and especially their impact on particular local libraries, have not been covered by the essays and studies published so far.

I am also interested in the library history of the region where I live. Fortunately, this interest meets with that of the librarians in the county which resulted in the publication of a monograph of the library history of the county in December 2004 (Essays in Library History of Szabolcs-Szatmár-Bereg County, vol. 1). The historical study of the different types of libraries is to be published as part of the next volume in 2005. I would like to contribute to this work with a chapter about secondary school libraries.

Now, in my dissertation, I generally discuss the issue of how secondary school libraries could contribute to the education of the youth between the two world wars. As a result of

the domestic and foreign research carried out on the subject so far, it is proved that an environment that is rich in books and the use of libraries have a strong effect on the formation of people's reading and overall culture, taste, political thinking, and higher living standards. It is especially essential that good teachers form the cultural standards of the youth, including secondary school students, by selecting and offering appropriate reading materials.

Consequently, my research has been aimed at secondary school libraries, librarians and students. In my dissertation I deal with the following questions:

- how the official library policy and regulations of the era affected the daily acquisition work of youth libraries;
- what kind of collections were available for teachers and students;
- what kind of books, encyclopaedias, teaching materials were acquired;
- what kind of literary works were on the shelves of libraries;
- whether libraries could acquire periodicals as well;
- what kind of periodicals teachers and students of that era read;
- if it was possible to speak of professional work in libraries, for example, how librarians could process and store books expertly;
- who provided support to libraries.

I have found the last question especially interesting because library supporters contributed to the development of richer collections and the circulation of specialist books which promoted the use of up-to-date educational methodology.

Resümee

Die Wirkung der Kulturpolitik auf die Bibliotheken der Mittelschulen von Nyíregyháza zwischen den beiden Weltkriegen

Die bibliothekpolitische Untersuchung der Kulturpolitik in Ungarn zwischen den beiden Weltkriegen ist unter neuem Aspekt ziemlich mangelhaft. In meiner Dissertation strebte ich danach, die unterrichts- und kulturpolitische Tätigkeit von Kunó Klebersberg und Bálint Hóman aufzudecken, ihre Ansichten und Ergebnisse auf dem Gebiet des Bibliothekwesens zu untersuchen. Die unterrichtspolitischen Maßnahmen des Zeitalters, die Schultypen des Unterrichtswesens, basierend auf die Reformgedanken von Gyula Kornis, bestimmten die Rahmen für die Tätigkeit der Schulbibliotheken. Den Bau des Buchbestandes regelten die offiziellen Bücherlisten, die vom Ministerium für Religion und Unterrichtswesen veröffentlicht wurden. Die Buchempfehlungen dieser Verzeichnisse vertraten das politische Denken des Zeitalters. Publikationen, die nicht auf der Liste standen, durften erst nach einem extra Kontrollprozess, mit der Genehmigung der Direktoren der Schulbezirke besorgt werden.

Neben dem Kauf gab es auch eine andere Methode für die Vergrößerung des Buchbestandes, und zwar das Schenken von Büchern. Auf diesem Gebiet sind in erster Linie die prominente Intelligenz der Stadt, die Eltern, ehemalige Schüler, Buchhändler, Verleger, Fachorganisationen hervorzuheben. Ich untersuchte die Gestaltung, die inhaltliche Zusammenstellung, die Unterbringung der Schulbibliotheken, sowie die Arbeit der sogenannten Bibliothekaufseher und die Lektüren der Schüler zwischen den beiden Weltkriegen.

In meiner Dissertation erschloß ich die Schüler von 11 Schulen in Nyíregyháza nach ihrem Wohnort, nach ihrer Religion und nach der gesellschaftlichen Zugehörigkeit ihrer Eltern. Aufgrund dieser Untersuchung kann bestätigt werden, daß die Mittelschulen der Horthy-Ära die Möglichkeit zur gesellschaftlichen Mobilisation für die Kinder der Handwerker, Kleinhändler, Amtsdieners, und Kleingrundbesitzer bedeuteten. Für die Kinder der Intelligenz boten die untersuchten Schulen die Bewahrung ihrer Lage, beziehungsweise die Möglichkeit zum Studium an. Die Bibliotheken der Mittelschulen konnten also das Kulturniveau dieser Schüler durch die Bibliothekbenutzung erheben. Im Bereich der Pflichtlektüren wurde die klassische schöngeistige Literatur - sowohl die ungarische, als auch die Weltliteratur - für sie erreichbar, und sie konnten die Handbücher

und Zeitschriften der Zeit bekommen. Zur Informierung der Lehrer, zur Modernisierung ihrer Fachkenntnisse trugen die methodischen Blätter und die offiziellen Publikationen bei. Die Unterbringung der Bibliotheken war nicht immer ideal, sie arbeiteten manchmal unter engen Verhältnissen. Die Bücher standen im allgemeinen in einem Klassenraum oder im Lehrerzimmer. Manchmal stand auch ein Leseraum für die Schüler zur Verfügung. In der untersuchten Epoche wuchs der Buchbestand – sowohl der für die Lehrer, als auch der für die Jugend - kontinuierlich an. Aufgrund der Daten der 11 Schulen betrug der Gesamtbestand der Jugendbibliotheken 21.938 Bände am Ende der untersuchten Epoche. Die Lehrerbibliotheken hatten insgesamt 27.428 Bände. So stieg die Gesamtzahl der Bücher in den beiden Bibliothekstypen auf 49.366. Die Versorgung der Schüler mit Büchern ist 16,7 Buch / Schüler.

Die Benutzung der Bibliotheken hing in großem Maße von der Person des Bibliothekaufsehers ab. Man verrichtete die Arbeit in der Bibliothek wahrscheinlich unentgeltlich, oft mit der Arbeit im Kabinett zusammen. Die Ausleihe erfolgte 2-3mal in der Woche am Nachmittag, mit Hilfe des Bibliothekaufsehers. Da die Kulturpolitik die fachliche Bibliothekar-Tätigkeit in den Schulen nicht förderte, arbeiteten manche Lehrer jahrelang in zahlreichen Schulen zugleich als Bibliothekaufseher. Von den Daten, die die Lieblingsbücher der Schüler zeigen, zeichnet sich der Querschnitt der Lesekultur der Zeit ab.

Zwar ist in der Zusammenstellung der Bücher der Zwang ziemlich stark beobachtbar, der bestehenden Gesellschaftsordnung gerecht zu werden, sind doch in diesen Sammlungen viele, bis heute für wertvoll und interessant gehaltene ungarische und weltliterarische Werke zu finden. So trugen diese Bibliotheken mit ihrer Existenz, Tätigkeit, mit ihren Bibliothekarn ein wenig dazu bei, das Kulturniveau der Bewohner von Nyíregyháza zu erheben.

Bibliográfia

(A disszertációban fel nem használt, de a kutatott témához kapcsolódó szakirodalom válogatva)

1. A gyermekkönyvtári munka. Szerk. Károlyi Ágnes. OSZK-KMK. NPI. Bp. 1979.
2. A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán. 1927. VIII. 628.p. 46 mell.
3. Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Bp. Gondolat, 1982.
4. Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Bp. Gondolat K. 1982.
5. Asztalos József: Magyar középiskolások statisztikája az 1932/33-as tanévig. Bp. 1934.
6. Az olvasás anatómiája: Szociológiai tanulmányok. Bp. Gondolat. 1982.
7. Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban / szerk. Guglielmo Cavallo, Roger Chartier; ford. Sajó Tamás. – Bp.: 2000. – 9-200p.
8. Balogh József: Új magyar könyvtárpolitika felé. In: M. Szle. 1932. október 163-166.p.
9. Baráth Tibor: Hóman Bálint a történetíró és professzor = Magyar Hajnal. 3. 2002. 2.sz. p.15-17.
10. Benke József: Kornis Gyula. = Pécsi szemle. 1. 1998. Ősz-tél. p.114-115.
11. Bényei Miklós: Helytörténet, iskolatörténet, iskolai könyvtárak története 2.r. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 1997. ápr. 43-47.p.
12. Bethlen István titkos iratai / [közr.a] Magyar Országos Levéltár; az iratokat sajtó alá rend., a bev. és a magyarázatokat írta Szinai Miklós, Szűcs László. – Bp.: Kossuth K., 1972. – 492.p.
13. Bölöny József: Magyarország kormányai 1848-1987. Bp. 1987. Egy eltűnt korszakról: 191-1945. Szerk. Sánta Ilona. – Bp.: Kossuth K., 1987. – 268.p.
14. Dán Krisztina – Tóth Gyula: Könyvtár az iskolában: Hazai és nemzetközi áttekintés. Bp. Föv.Ped. Int. 1995. (Bárczy István könyvtár, 2.)
15. Dán Krisztina: Iskolai könyvtárak Magyarországon = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 1996. Febr. 3-9.p.
16. Elekes Dezső: Trianon mérlege. = Magyar Statisztikai Szemle, 1938. 4.sz. 358-367.p.
17. Farkas Gábor: Hóman Bálint pályaképe (1885-1951) = Árgus. 12. 2001. 4.sz. p.73-84.
18. Fekete József: A magyar népművelés körvonalai. Bp. 1930.
19. Fülöp Géza: Sajtótörténet, sajtóismeret. Bp. Tankönyvkiadó. 1990.
20. Geduly Henrik: Nyíregyháza az ezredik évben. Nyíregyháza. In Forma, 1996.
21. Gereben Ferenc et.al.: Olvasásismeret: Olvasásszociológia, olvasáslélektan, olvasáspedagógia. Bp. Nemzeti tankönyvkiadó, 1996.
22. Gergely Jenő – Pritz Pál: A trianoni Magyarország. Bp. Vince K. 1998.
23. Gergely Jenő – Pritz Pál: A trianoni Magyarország: 1918-1945. Bp. Vince K. 1998.
24. Gergely Jenő: A keresztény-nemzeti ideológia (1919-1944). = Egy eltűnt korszakról. Szerk. Sántha Ilona. Bp. 1987.
25. Glatz Ferenc: A hermafrodita gróf feltámadása [riporter]: Váradi Júlia. = 168. Óra, 1990. 25.sz. 20-21.p.
26. Glatz Ferenc: Gróf Klebelsberg Kunó, a TF megalapítója. = Kalokagathia. 32.évf. 1994.2.sz.7-9.p.
27. Glatz Ferenc: Konzervatív reform – kultúrpolitika. = Kortárs, 34.évf. 1990. 5.sz. 68-79.p.
28. Glatz Ferenc: Nemzeti kultúra – kulturált nemzet: 1867-1987 Bp.: Kossuth K., 1988. – 422.p.

29. Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete : a Szegeden 1992. október 12-én tartott konferencia kibővített anyaga Szerk. Zombori István, Szeged, Keresztény Értelmiségi Szövetsége, 1995.
30. Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete Szerk. Klebelsberg Éva. Bp. Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány: Tellér Kft. Gondozásában, 1994.-. Ill.: 22cm.- (A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány füzetei)
31. Gulyás Pál: Magyarország könyvtárai és a trianoni béke. = Magyar Könyvszemle. 1922. 225-229.p.
32. Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp. Osiris K. 2003.
33. Gyányi Gábor: A középosztály társadalomtörténete a Horthy korszakban = Századok. 1997. 6.sz.
34. Hegedűs Sándor: Hóman Bálint pályája = Ezredvég. 3. 1993. 1.sz. p.46-50.
35. Hencz Péter: Gróf Klebelsberg Kunó betegsége, halála és temetése : szellemének élesztése. Szeged, Bába, 2002.
36. Hencz Péter: Gróf Klebelsberg Kunó, a harmadik évezred minisztere: magyar tudás – magyar hatalom. Szeged, Bába, 1999.
37. Hencz Péter: gróf. dr. Klebelsberg Kunó (1875-1932) = Orvosi Hetilap. 1999. 140. 24.sz. p.1365-1969.
38. Hóman Bálint munkái (elektronikus dok.), Bp., Arcanum, 2003. CD-ROM
39. Horthy Miklós titkos iratai / [közr.a.] Magyar Országos Levéltár; az iratokat sajtó alá rend., magyarázó szövegekkel ellátta Szinai Miklós, Szűcs László. – 2.kiad. – Bp.: Kossuth K., 1963. – 533 p.
40. Horváth László – Pornói Imre: Klebelsberg Kunó nagy iskolaépítési programja. = Pedagógiai Műhely (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Ped. Int.) 19. 1993. 6.p. 5-54.
41. Horváth László: Klebelsberg és a testnevelés. = Pedagógiai Műhely (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Pedagógiai Int.) 20. 1994. 3.p.46-49.
42. Huszti József: Klebelsberg Kunó életműve, Bp.: MTA, 1942. – 379.p.
43. Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon. Szerk. Nagy Zsuzsa, L. Bp. MTA Történettudományi Intézet, 1994.
44. Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19-20.században: Tanulmányok. Szerk. Feitl István, Sipos András. Bp. Napvilág K. 2004.
45. Jakubovicz Emil: Országos Magyar Gyűjteményegyetem. In: Magyar Könyvszemle 1921. p.215-222.
46. Jóború Magda: A két világháború közötti Magyarországról. Szerk. Lackó Miklós. Bp. Kossuth Kvk., 1984.
47. Jóború Magda: A köznevelés a Horthy-korszakban. (Alsó- és középfokú oktatás). Kossuth Kvk.- Tankönyvkiadó. Bp. 1972.
48. Kékes Szabó Mihály: Klebelsberg Kunó egyetempolitikai törekvéseinek főbb jellemzői = Magyar Pedagógia 96.évf. 1996. 3.sz. 253-260.p.
49. Kiss Tamás, T.: A kulturális érdekérvényesítés az 1920-as évek Magyarországon = Népművelés. 36.évf. 1989. 3/4.sz. 46-49.p.
50. Kiss Tamás, T.: A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években : gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező tevékenysége. Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1997.
51. Kiss Tamás, T.: Klebelsberg Kunó. Bp., Új Mandátum, 1999., (Magyar panteon 1.)
52. Kiss Tamás, T.: A tömegkommunikáció helye és szerepe Klebelsberg Kunó kultúrpolitikájában. In: Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Tanulmányok a marxista-leninista tört. Tud. köréből. 1987/1988. 79-85.p.

53. Kiss Tamás, T: Jegyzetek Klebelsberg művészetpolitikájáról 1., 2. In: Népművelés, 32.évf. 1985. 12.sz. 32-33.p.; 33.évf. 1986. 1.sz. 26-27.p.
54. Kiss Tamás, T: Klebelsberg és a demokrácia. In: Népművelés, 33.évf. 1986. 7.sz. 18-20.p.
55. Kiss Tamás, T: Klebelsberg ideológiája és szervezőmunkája beszédei, cikkei tükrében = Kultúra és Közösség. – 1982. 4.sz. – p.3-15.
56. Kiss Tamás, T: Oktatáspolitiká a Horthy-rendszerben. Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint miniszteri tevékenysége tükrében. = Társadalmi Szemle XLI (1986) 8-9.sz. 85.p.
57. Kiss Tamás, T: Oktatáspolitiká a Horthy-rendszerben. Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint miniszteri tevékenységének tükrében. = Társadalmi Szemle. XLI (1986). 8-9.sz. 81-93.p.
58. Klebelsberg 120 : [a szegedi ülészak kibővített anyaga, 1995. nov.27.], Bp., Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány, 1995. A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány füzetei, 4.
59. Klebelsberg Kunóné: Unser Schicksalswed. Bp., Stiftung Graf, 1996.
60. Klebelsberg-kutatások 1995. Bp., Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány, 1995. A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány füzetei, 5.
61. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916-1926. – Bp.: Athenaeum, 1927. – 687.p.
62. Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Magyar Pedagógiai Társaság, Bp. 1927.
63. Kornya László: Adalékok a magyar-német szellemi kapcsolatok történééséhez: Gragger Róbert, Klebelsberg Kunó és C. H. Becker együttműködése a berlini hungarológiai alakulásában. = Hungarológia. 4. 1993.p. 235-248.
64. Kosáry Domokos: Magyarország kultúrpolitikája az első világháború után. = Európai utas. (21.) 1995. P.28-31.
65. Kovács Géza: A tudománypolitikus Klebelsberg. = Természet Világa 120. 1989. 9.p. 386-389.
66. Kovács Mária: Egyházi iskolák, könyvtárak = Könyvtári Figyelő. 1993. 2.sz. p.238-244.
67. Kovalcsik József: A kultúra csarnokai. II. k. Bp. Művelődéskutató Intézet, 1986.
68. Kovátsné Németh Mária: Kornis Gyula kultúrelméleti felfogása. = Magyar pedagógia. 95. 1995. 1-2. 77-87.
69. Könyvtárosok kézikönyve. 1-5.k. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris 1999-2004.
70. Kövendi Dénes: Kornis Gyula kultúrpolitikai koncepciójának egykorú bírálata a Protestáns Szemlében. = Protestáns szemle. 7. 1998. 4. p.261-262.
71. Kultúra + politika. Kultuszminiszterek mondták. Vál. T. Kiss Tamás. = 360°. 14. évf. 1990. 35-48.p.
72. Ladányi Andor: „A magyar Dahlem”. Klebelsberg terve természettudományi telep létesítése. = Történelmi Szemle (37) 1995. 3.sz. p.301-316.
73. Ladányi Andor: „Nemcsak a gazdasági életben van szükség racionalizálásra, hanem kultúrpolitikánk terén is”: Klebelsberg törekvései a felsőoktatás intézményhálózatának átalakítására – Bp.: OI, 1994. 37.p.
74. Ladányi Andor: Klebelsberg felsőoktatási politikája. 2000.
75. Ladányi Andor: Még egyszer Hóman Bálintról = Élet és Irodalom. 45. 2001. 49. p.13-14.
76. Lajos János: Klebelsberg und die ungarischen Archive. Bp., Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány, 1996. A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány füzetei, 2.

77. Lakos János: Klebelsberg és a magyar levéltárak. = Gróf Klebelsberg Kunó eml. 1994. 84-85.p.
78. Lőrincz Lajos: Magyary Zoltán munkássága nemzetközi összehasonlításban = Magyar Közigazgatás, 1995. 4.sz. p.241-245.
79. Magyar könyvtártörténet / Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós. – Bp.: 1987. - 7-84.p.
80. Magyar országgyűlési almanach: ötszáz magyar élet: 1931-1936 / szerk. Lengyel László, Vidor Gyula. – Bp.: Globus, 1932. 575.p.
81. Magyarország története: 1918-1919: 1919-1945 / főszerk. Ránki György et.al.1978. – 728.p.: ill
82. Magyarországi pártprogramok 1919-1944. Szerk.: Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc. Kossuth Kvk., Bp. 1991.
83. Maller Sándor: Gróf Klebelsberg Kunó és a Sárospataki Református Főiskola: az angol nyelv tanításának kezdetei Patakon; Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, 1998.
84. Mann Miklós: Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között. Bp. OPKM 1997.
85. Mann Miklós: Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között. Bp. 1997.
86. Matolcsy Mátyás: Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924-1944. Bp. 1944.
87. Mészáros István: Iskolai könyvtárak a magyar neveléstörténetben = Könyvtárhasználat. 1.évf. 1994. 1/2.sz. 5-17.p.
88. Mészáros István: Iskolai könyvtárak a magyar neveléstörténetben = Iskolai könyvtáros, I.évf. 1995. 5.sz.
89. Mészáros István: Klebelsberg irodalomreformja = Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete 1994. p.41-47.
90. Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 1906-1948. Bp.: 1988.
91. Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája. Bp. Akadémiai K. 1989.
92. Molnár Gizella, T.: A polgári iskolai tanárképzés és annak reformja. = Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete 1994. p.61-68.
93. Molnár Zoltán: Egy nagy kultuszminiszter: Klebelsberg Kunó = Határ-Szél. – 1.évf. 28.sz. (1989. november 3.), p.17.
94. Móra László: A Collegium Hungaricumok a két világháború között. = Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. Szerk. Vámos Éva et.al. MTESZ. Bp. 2000.
95. Móra László: Klebelsberg szervezetei a természettudományos kutatások támogatására. = Természet Világa. 121. 1990. 10.p. 467-469.
96. Nagy Péter Tibor: Hajszalcsövek és nyomáscsoportok: oktatáspolitikai a 19-20. századi Magyarországon. Bp. Oktatáskutató Intézet: Új Mandátum, 2002.
97. Nagy Péter Tibor: Járszalag és aréna. Bp. Új Mandátum K. 200. p.320.
98. Nagy Zsuzsa, L.: Magyarország története 1918-1945. Debrecen, 1995.
99. Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1919-1922. Bp. OSZK, 1997. (Az OSZK füzetek, 10)
100. Nyíregyháza története. Nyíregyháza, 1987.
101. Nyireő István: A megcsonkított Magyarország könyvtári és múzeumi közművelődésügye. = Társadalomtudomány, 1921. 597-601.p.
102. Oktatás, oktatáspolitikai, iskolai élet a XX. század első felében. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. Levéltári füzetek 11.

103. Olvasásra nevelés és pedagógusképzés. Szerk. Nagy Attila. Bp. OSZK 1994. (Az OSZK füzetei; 7)
104. Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában 1914-1945. Debrecen. 1998.
105. Országgyűlési Almanach 1927-31. Szerk. Lengyel László, Kun Andor, Vidor Gyula. Bp. 1927.
106. Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben II. Debrecen, 2000.
107. Pomogáts Béla: Egy művelődéspolitikus hagyatéka. 120 éve született Klebelsberg Kunó. = Magyar Nemzet. 58.évf. 1995. 26.sz. 6.p.
108. Pornói Imre: Klebelsberg és a népoktatás. = Pedagógiai Műhely. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Pedagógiai Intézet. 20. 1994. 3.sz. p.46-49.
109. Prohászka László: Die Porträtierung Kuno von Klebelsbergs in der Bildhauerkunst. Bp., Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány, 1995. A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány füzetei, 3.
110. Prohászka László: Klebelsberg-ábrázolások a szobrászatban és az éremművészetben. Bp. Bp., Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány, 1996. A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány füzetei, 6
111. Rác Aranka: A gyermekek könyvtári ellátásának fejlődése: Nemzetközi történeti áttekintés. Bp. KMK, 1971.
112. Romsics Ignác: A hazát a kultúra teheti nagygyá. Bethlen és Klebelsberg. = Magyar Nemzet. 55.évf. 1992. 301.sz. 6.p.
113. Romsics Ignác: Bethlen István – politikai életrajz. Bp. Magyarországtudományi Intézet, 1991.
114. Simon Gyula: Középiszkolai reformok a két világháború között. (1924, 1934) = Pedagógiai Szemle XXXIV. (1984) május. p.....
115. Stier Miklós: „Kultúrdiplomácia” – külföldi intézetek. (Az alapítás és az indulás kora.) – Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete 1994. P. 13-19.
116. Szabolcs Ottó – Mann Miklós: Az ellenforradalmi korszak felsőoktatási politikájának fő vonásai = Felsőoktatási Szemle. – 19.évf. 3.sz. (1970), p. – 134-145.
117. Székelyné Kőrösi Ilona: A kecskeméti tanyai iskolaépítések Klebelsberg idején. = Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete 1994. p. 55-59.
118. Szerafinné Szabolcsi Ágnes: Gróf Klebelsberg Kunó és a könyvtár = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. 37.évf. 2.sz. 2002. május p.195-198.
119. Szerafinné Szabolcsi Ágnes: Klebelsberg Kunó nemzetközi kultúrdiplomáciai tevékenysége = Pedagógiai Műhely. 19.évf. 5.sz. 1994. p.56-61.
120. Szerafinné Szabolcsi Ágnes: Középiszkolai könyvtárak Nyíregyházán a két világháború között: A Királyi Katolikus Főgimnázium = Természettudományi Közlemények. 4.k. Szerk. Kókai Sándor Nyh. 2004. p.275-287.
121. Tímár Lajos: A gazdaság térszerkezetre és a városhálózat néhány sajátossága a két világháború közötti Magyarországon. Pécs, 1986.
122. Tímár Lajos: A középfokú iskolarendszer modernizálása és a társadalmi mobilitás konfliktusai Budapesten 1873-1943 között = Rendi Társadalom – Polgári társadalom 3. Társadalmi konfliktusok. Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 1991. p.253-274.
123. Tímár Lajos: A középfokú oktatási rendszer intézményei és társadalmi arculatuk a két világháború közötti Magyarországon = Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19-20.században: Tanulmányok. Szerk. Feitl István, Sipos András. Bp. Napvilág K. 2004. p.61-77.
124. Tímár Lajos: Az iskolarendszer szerepe az altiszti réteg társadalmi mobilitási esélyeiben = Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben I. Debrecen, 1999. p.311-321.

125. Tímár Lajos: Az oktatási rendszer és az értelmiség reprodukciója a két világháború között Magyarországon. = Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben. Bp. 1956-os Intézet-Osiris Kvk., 1995. 577-587.p.
126. Tóth Gábor: Az első külföldi magyar tudományos intézet. = Századok (129). 1995.6.sz. p.1380-1395.
127. Tóth Gyula: A könyvtárak történelmi szerepváltásai = Könyvtárosok kézikönyve, 3.: A könyvtárak rendszere. – Bp.: 2001. – 15-38.p.
128. Tóth Gyula: Ezeréves a magyar iskolai könyvtár = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. augusztus. 40-57.p.
129. Tőkéczy László: Egy elfelejtett kultúrpolitikus – Klebelsberg Kunó. = Századvég 2. 1986. 110-120.p.
130. Tőkéczy László: Klebelsberg Kunó közoktatáspolitikai programja. = Kpedagógiai Szemle, 39.évf. 1989. 2.sz. 129-137.p.
131. Tőkéczy László: Konzervatív reform a legkorszerűbb eszközökkel. Klebelsberg Kunó. = Valóság, 33.évf. 1990. 2.sz. 48-63.p.
132. Tőkéczy László: Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai. = Technika-történeti Szemle, 1985. 15.évf. p.99-105.
133. Újváry Gábor: A magyar állami ösztöndíjasok külföldön 1867-1944. = Levéltári Szemle, 43.évf. 1993. 3.sz. 14-26.p.
134. Újváry Gábor: A magyar kultúra „külföldi őrszemeinek” történetéből: A bécsi Magyar Történeti Intézet: harmadik rész / Újváry Gábor. = Magyar Felsőoktatás. – 3.évf. 2.sz. (1993), p.29.
135. Újváry Gábor: Klebelsberg Kunó tudománypolitikája. = Iskolakultúra. 5.évf. 1995. 15-17.p.; 179-188.p.
136. Újváry Gábor: Tudományszervezés – történetírás – forráskritika : Klebelsberg Kunó és a Bécsi Magyar Történeti Intézet: historia est magistra vitae? / Újváry Gábor; [Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárának kiadványa], Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 1996.
137. Újváry Gábor: Tudományszervezés-történetkutatás-forráskritika. = Levéltári Szemle (44). 1994. 3.sz. p.10-31.
138. Vasas Géza: A magyar kultúr állam eszméje. Kornis Gyula nézetei nemzetről és kultúráról a bethleni konszolidáció korában. = Protestáns szemle. 7. 1998. 2. 100-111.
139. Vaskó József: Klebelsberg egyetempolitikai törekvései. = Pedagógiai Műhely (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Ped. Int.) 20. 1994. 3.p.40-45.
140. Vécsey Antal: A nyíregyházi katolikus gimnázium története, 1921-1997. Nyíregyháza, Stúdium, 1998.
141. Vécsey Antal: A nyíregyházi katolikus gimnázium története, 1921-1997. Nyh. Stúdium, 1998.
142. Vértessy Miklós: A Gyűjteményegyetem. Egy figyelemreméltó testület a két világháború között. = Könyvtáros, 36.évf. 1986. 7.sz. 412-415.p.
143. Vértessy Miklós: A Gyűjteményegyetem = Könyvtáros, 1986. 7.sz. p.412-415.
144. Vértessy Miklós: Könyv- és könyvtártörténet: Módszertani útmutató kezdők számára – Bp.: 1977.
145. Vincze László: Klebelsberg. 10 év közoktatásügyünk történetéből. = Magyar Tud. 35.évf. 1990. 9.sz. 1080-1088.p.
146. Vincze László: Klebelsberg. Tíz év közoktatásunk történetéből. = Magyar Tudomány. 1990. 9.sz. p.1080-1088.
147. Weis István: A mai magyar társadalom Bp. 1930.

MELLÉKLETEK

Mellékletek jegyzéke

- 1.sz. Melléklet: Gróf Kelbelsberg Kunó
- 2.sz. Melléklet: Gróf Klebelsberg Kunó könyvtára
- 3.sz. Melléklet: Hóman Bálint
- 4.sz. Melléklet: Ady Lajos debreceni királyi tanfelügyelő
- 5.sz. Melléklet: Ágostai Hitvallású Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium
- 6.sz. Melléklet: Ágostai Hitvallású Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium
könyvtári szekrénye
- 7.sz. Melléklet: Ágostai Hitvallású Evangélikus Leánygimnázium
- 8.sz. Melléklet: Leánykálvineum
- 9.sz. Melléklet: Községi Jókai Mór Polgári Fiúiskola
- 10.sz. Melléklet: Községi Polgári Leányiskola
- 11.sz. Melléklet: Magyar Nyelvvédő Könyv ajánlása
- 12.sz. Melléklet: Kimutatás a tanszerátalány felhasználásáról
- 13.sz. Melléklet: Királyi tanfelügyelői jelentés 1922. július 10.
- 14.sz. Melléklet: Királyi tanfelügyelői jelentés 1922. december 7.
- 15.sz. Melléklet: Kérdőív a népkönyvtárak állapotrajzának fölvételéhez
- 16.sz. Melléklet: Királyi tanfelügyelői jelentés 1922.
- 17.sz. Melléklet: Könyvtárjegyzék a református iskolák ifjúsági könyvtárai számára
1935.
- 18.sz. Melléklet: Könyvjegyzék az iskolai ifjúsági könyvtárakba sorozandó
„beszerzendő” és „beszerezhető” könyvekről